TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT: 4 SAYI: 20 EYLÛL 1965 FİATI: 250 KRŞ.

Cemal Paşa

TÜRKİYE KREDİ BANKASI

Sermayesi 20.000.000 T.L. Merkezi : İstanbul

Şubeleri:

İstanbul	İzmir	Edirne
Beyoğlu	Ankara	Samsun
Galata	Yenişehir Ankara	Konya
Kadıköy	Anafartalar Ankara	İskenderun
Osmanbey	Adana	Mersin
Hasköy	Çapa	Bursa
Beyazıt		Bakırköy

HERNEVİ BANKACILIK MUAMELÂTI - BÜTÜN YABANCI MEMLEKETLERDE MUHABİRLER

Telgraf adresleri: Umum Müdürlük: Bankorkgen - İstanbul Şubeler: Bankor

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 4 SAYI : 20 EYLÜL : 1965 FİATI : 250 KRŞ.

Kurucusu :
CEMAL KUTAY

★

Sahibi, Yazışleri Müdürü
MUSTAFA UNAN

★

İdare yeri :
Nuruosmaniye cad. No. 78-A Tarih Yayınları
Telefon: 22 78 10

★

Muhabere ve para gönderme adresi: Posta Kutusu 67 — İstanbul

★

ABONE ŞARTLARI:
Yıllık 24 lira. Dış Ülkelere iki mislidir

★

Bu sayı, İstanbul'da Son Telgraf Matbaası Tesislerinde dizilmiş ve Tipo baskı makinesinde basılmıştır.

★

Klişeler Nuray Klişe Atelyesinde yapılmış, kapak Karadeniz Matbaasında basılmıştır.

★

Aboneler için her altı ayda bir, maliyetine, pantazot cild kapakları hazırlanmaktadır.

SON PERDE

YENİ Osmanlıların gayesi, MEŞRUTİYET'ti: 1789 Fransız İhtilâlinin felsefesi, bütün dünyayı sardığı zaman, Batı olarak Fransayı, Batılı dil olarak Fransızcayı «başka dünya» olarak benimseyen bu bir avuç düşünen kafa için ideal, şahsî istibdat sisteminin dışına çıkabilmede toplanıyordu. Mithat Paşa nın, kendi anlayışına göre, istikamet vermiye çalıştığı hareket, 1293 Kanun-u Esasîsi ile yeni bir rejim olabilme vasfını kazandı.

İş, buraya kadar bir doktrin kavgasıdır: Fakat, milleti kimlerin temsil edebileceği mevzuu, mücadelenin sonu olarak belirince, Mithat Paşayı derin bir endişe içinde görüyoruz: Tavşantaşındaki küçücük konağın daimî misafirleri olan şair Namık Kemal, Yeni Osmanlıların hikmet ve felsefe edibi Ziya Paşa, hukuk nazariyatçısı ve tipik bir Osmanlı olan Kirkor Odyan Efendi, Batılı hayat anlayışını ilk defa sahnede arıyan Şinasi ve ilk Türk hususî gazetesinin sahibi Agâh Efendi ve bütün bu olup bitenleri hanedan namına şahsı ve kafası ile garantiliyen aydın şehzade Murad Efendi, hepsi, Mithat Paşanın endişesinin sınırları dışındadırlar: Çünkü bu kaygı, kolaylıkla söylenemiyen soyundandır.. Bir dâva ki, milletin temsil ve memleketi idare hakkını halkın seçtiklerinin yeterliğine bağlıyor, onun seçeceklerinden şüphelenmekte bütün emeklerin yokoluşu sakı değil midir? Böyle bir boşluk düşüncesi, inanmışı zaten iki elin parmakları arasına sıkışacak kadar azlık olanların önünde nasıl tartışılabilir?

Mithat Paşanın Mir'at-ı Hayret ve Tabsıra-i İbret' inde bu açıklanmamış derdin acısı derinden duyulur.

Bugün, 1965 mebus seçimlerinin arifesindeyiz ve vatan, bir Mithat Paşadan mahrum olduğu için, vicdanları ve mantıkları dertlendiren aynı illeti, kendi öz nefsine bile açıklıyacak kimsecikler yoktur amma, bütün çıkmazlardan ülkeyi kurtaracak mucize, şu sualin içindedir:

«— Türkiyeyi vatan olarak, bu halkı da Türk Milleti adı altında kimler temsil edecektir?»

Mithat Paşa için sual: «— Kimler temsil etmelidir?» idi. O, aranan şartları bir araya toplayabilmenin imkânını ifade eden saadetti. Bugünkü öyle değil: Vatanı, önü arkası, yapısı ve iç hamuru belli bir politika ve politikacı anlayışının şartları içinde selâmete çıkarabilmenin çukuru içindeyiz.

Ötekiler, hepsi teselli ve paravan: Gerçek günahın vebâli, gizli açık saltanatının devamı için vatanı kumar zarı haline, gözünü kırpmadan getirmiş olan satranç ustaları'nın boynundadır ... — KUTAY

Konstantinopl Konstantaniye İslâmbol İstanbul

TAKMA BİR AD

Tarih anlatır ki, bizim bu gün İstanbul dediğimiz şu güzel belde, Bizanslılardan önce de, iki dünyanın birleştiği müstesna toprak parçası olarak, insanların hayranlığını kazanmış, üzerinde yaşanılan devre göre, ileri toplumların ülkesi olmuştu. Yine tarih, bir mantık gerçeği olarak bizlere anlatır ki, eğer Topal Timur felâketi olmasaydı, torunu Fatih'ten önce, Yıldırım Bayezid, **Şehirler İmparatoriçesi'ni**, Türk sancağının dalgalandığı beldeler arasına sokabilecekti.

Bütün bu gerçeklere ve fethin üzerinden 512 yıl geçmiş olmasına rağmen, İstanbulun adı, bugün hâlâ **Konstantinopl'dır**: Konstantin'in şehri... Hattâ o kadar ki, burasının bir Türk beldesi olduğunu tekrarlamak arzusunu duyan bir Amerikan şarkısı: «— **İstanbul, Konstantinopl değildir. Doğrusunu söyleyiniz** ...» i bir melodinin bestesi yapmıştır!.

KONSTANTİNOPL, geçirdiği çeşitli hayat devirlerinden sonra, Bizanslılar adına Konstantin'in şehre kendi hâkimiyetini, adı ile vermek çabasından ibaretti. Araplar da bu adı benimsediler: **Konstantaniyye** dediler... Bize de isim, böylece intikal etti: Takma bir isim!...

FATİHLERİN İSTİGNASI

Denilebilir ki, hiçbir cihangir de Fatih Sultan Mehmed'in dünyanın akışını değiştiren büyük fethi önünde duyduğu müstesna istiğnayı duymamıştır. Bütün hükümleri tarihe bırakmıştır...

Sadece, Fatih Sultan Mehmed'de değil, bütün cihangir Türk hakanlarında, benzer istiğnayı, her bakımdan tam bir hüküm ve inanç halinde görürüz. Ne yazık ki, aradan zamanlar geçtikten sonra, bu duygu, elde edilen neticeleri tesadüflere bağlamanın tecellisi olarak karşılanmıştır. Bizler de, bu haksız duyguya mütemadiyen vesika vermişizdir: Osmanlı devrinde İstanbul'un adı, KONSTANTANİYYE idi. Çıkarılan paraların üzerine, nerede basıldığını anlatmak için, «İstanbul» yerine: «**Konstantaniyye**» kullanılmış, **durûbe fî Konstantaniyye** kazılmıştır. Yani: «**İstanbul'da basılmıştır**» mânasına...

Papaz Jozef Lirpan, Üçüncü Osmana kadar devam eden devre içinde basılan paraların üzerine: «İstanbul» yerine «Konstantaniyye» denilmesinin sebebini öylesine haksız bir neticeye bağlar ki, ilim adına irkilmemek elden gelmez: «— **Türkler, İstanbul'un fethini haksız bir tesadüfe bağladıkları için, asırlarca şehrin asıl ve hakikî adı olan KONSTANTANİYE'yi kullandılar. Bu itiyad zannediyorum, şehrin asıl sahiplerine avdeti bahsinde mukadderatın izhar ettiği hakşinâsâne bir tecelliden ibarettir.**»

III. Sultan Osman, bilinmez nasıl bir duygu ile bu tezadın düzeltilmesini istemiş ve bundan sonra, fermanlarda, beratlarda, KONSTANTANİYYE yerine, İSLAMBOL'un kullanılmasını irade etmiştir.

II. MEŞRUTİYETTE BİLE

Fakat Üçüncü Sultan Osman'ın bu fermanı, bilinmez ne sebeplerle, tatbik edilmemiştir. Padişah, birinci fermanını teyid etmiş: «— **İzzetlû Reis-ül-Küttâb Efendi: Bundan mukaddem ferman-ı âlişânemizle müeyyet olduğu üzere, ferman, sikke, berat ve sairede muharrer KONSTANTANİYYE lâfzı yerine, İSLAMBOL lâfzı yazılması bâbında emr-i âlişânım tekrar ve teyid edilmekle buyurdum ki, badema KONSTANTANİYYE tâbirinden hazer edilerek, İSLAMBOL lâfzının istimali hususunda dikkat ve itina ile buyurdum ki...**»

Fakat, bu fermanın da tatbik edilmediğini görüyoruz: Bu alâkasızlığın sebebi de, Fatih zamanındaki istiğna da olamaz: Çünkü, artık imparatorluğumuz, gerileme içindedir. O halde?

Nizam-ı Cedid devrinde bastırılan altınların üzerinde tarih var, fakat nerede basıldığı kaydı yok... İkinci Sultan Hamid ise, otuz üç yıllık saltanatında basılan bütün paralara, rahatça, **durûbe fî Konstantaniye'yi** koydurmuş... Fakat en acısı, Türk Ocaklarının bile kuruluşundan ve Ayasofya'nın Salibe iadesinin bir hıristiyanlık ideali olarak Balkan Harbini başımıza açmasından sonra bile, basılan **Reşadiye**'lerin üzerinde aynı Konstantaniyye adının bulunması...

Konstantinopl, Konstantaniyye, İslâmbol ve nihayet İstanbul... isimleri bir tarafa koyup, ecdadın selâtin camileri, medreseleri, sarayları, hanları, hamamları, çarşıları ile taşına toprağına TÜRK damgası vurma yolunda elinden geldiğini yaptığı bu müstesna şehre, yaşadığımız devre lâyık, ölmez eserler armağan edebilmek!...

Bu şerefli ödeve, **gecekondu**'larla başlamış bulunuyoruz...

Âli Paşa'nın son günleri ve 1871 yılının ibretli hâdiseleri

YAZAN : CEMAL KUTAY

Mehmet Emin Âli Paşa... İkinci sadaretinin başlarında... Kırk yaşının altında idi. O'nu, bu yaşta üç kıt'aya hâlâ hâkim bir imparatorluğun başına getirmiş olan Padişah Abdülmecid de, aynı yaşın altında bulunuyordu. Fakat ikisi de bir gerçeği, aynı ölçüde benimsemişlerdi: Yeni Devirleri, Yeni İnsanlar temsil eder-...

BİR DEVLET ADAMI SON GÜNLERİNDE

Tarih, 3 Eylül 1871 (17 Cemaziyelâhir 1288) di. Bebek'de, devrinin en hareketli yalılarından birisinde, ikinci kat taki geniş, çok geniş salonda, üzeri Bursa bürümcükleriyle cibinlikli geniş bir sedirin içinde, zayıf nahif, sakallarına yarıdan çok ak düşmüş, rengi devamlı olduğu intibaını veren hastalığının tesiriyle sararmış bir zat yatıyordu...

O anda, derin sessizliği kıyıya çarpan Boğaziçi dalgalarının düzgün aralı çırpınışları ve hastanın karşısında, hâlinden Hıristiyan olduğu anlaşılan yaşlı kişinin cümleleri bozdu:

«— Ekselânsları daha bir müddet yatakta kalacaklardır.»

Bu teşhis, fransızca söylenmişti. Hasta, hâlinden umulmıyan bir tonla ve rahat bir fransızca ile cevap verdi:

«— Ben de aynı fikirdeyim aziz doktor... Zaten bir müddettir biraz da kendi nefsime hizmet etmenin tatbikatı içindeyim... Bakınız, şimdi ne göreceksiniz!...»

Ve, yanındaki gümüş gonga üç defa vurdu: Yüksek kubbeli salonda sesler akis yaparken, içeri giren kapı ağasına emretti:

«— İstediğim kahvaltıyı getiriniz!..»

Doktorun hayretle gözleri açıldı ve gelen süslü kahvaltı tepsisine takıldı: Ortada büyücek bir tabağın içinde, yumurtalı fasulye piyazı vardı. Hasta, tamamen sıhhatte imişcesine doğruldu. Tepsiyi, murassâ bir yastığın üzerine yerleştirerek, rahatça yiyebilmesi için yaklaştıran kapı ağasının elinden alırken, gülerek anlattı:

«— Evet!... Şimdi biliyorum ki siz, pek alışmadığımız, fakat bizlerin çok sevdiği bu yemeğin bana dokunacağından endişelerinizi söyliyeceksiniz. Fakat ben artık, bir müddettir, ömr-ü lezizi, ömr-ü azize tercih eder oldum...»

Yaşadığı devrin şahsiyet ve hâdiselerini çok iyi bildiği anlaşılan ecnebi doktor, fransızcanın en güç esprilerini mükemmel ifade eden bu cümlenin mânasını anlamakta zorluk çekmedi: Yataktaki hasta, şöhreti bütün Avrupa'da, uçsuz bucaksız Osmanlı ülkesi kadar yaygın olan sadrıâzam Mehmet Emin Âli Paşa idi. Mustafa Reşit Paşadan sonra, Tanzimat'ın en büyük tatbikatçısı... Sultan Mecid ve Sultan Aziz devirlerinin büyük devlet adamı Âli Paşa... Üçüncü Napolyon'un nâzırlarına: **«— Fransa ve dünya meseleleri için, Âli Paşanın ne düşündüğünü bilmeye mecbursunuz...»** dediği büyük Osmanlı Devlet adamı...

İLK SADARETİ

Âli Paşa, Osmanlı sadrıâzamları (Başvekilleri) arasında, bu makama en genç yaşta gelmiş olanlardandı. Kadirbilir ve değerli padişah Sultan Abdülmecid, Âli Paşa otuz yedi yaşının başında iken, kendisine o koskoca imparatorluğu teslim ettiği gün, paşa şaşırmış:

«— Aman Efendimiz... Henüz kırk yaşına girmedim. Zaten o büyük makamın ehli de değilim...» **dediği zaman, şu cevabı almıştı:**

«— Bu, sizin iktidarınızın hakkıdır. İnşaallah bu makamda saç sakal ağartacak, mülk-ü millete faideli olacaksınız...»

Abdülmecid'in temennisi hakikat olmuştu: Âli Paşa, ölünceye kadar devletin en yüksek makamlarında, muvaffakıyetle hizmet etti, hayata göz lerini sadrıâzam olarak kapadı...

Karşısındaki doktor da, hattâ kendisi de bu yatak günlerinin fâni âlemdeki son yaşama süresi olduğunu hissediyorlardı. Paşa: «— **Artık ömr-ü lezizi ömr-ü azize tercih eder oldum..»** derken, Padişah Sultan Aziz'in gem almaz ve nizam tanımaz hüviyetine yıllarca yaptığı hizmetin ve ona, TANZİMAT adı altındaki devlet düzeninin gidişini bozdurmamak uğruna harcadığı hayatının sitemini iletmiş oluyordu.

ÖLÜMÜ BEKLENEN ADAM

Âli Paşa, Fransız sefaretinin hususî hekimi M. Puva'ya bu zârif olduğu kadar acı nükte ile, ömrünün artık sonuna yaklaşmasının getirdiği tevekkülü, bir fasulye piyazı tabağı içinde anlatırken, Dolmabahçe Sarayında iri gövdesinin ağırlığı ölçüsünde ferdî bir rejim kurmaya kararlı olan Sultan Abdülâziz de, ne yazık ve ne hazin, bu ölüm haberini bekliyordu...

Çünkü Âli Paşa hayatta iken, ne adam sürmesi, ne keyfî harcamalara devam edebilme, ne Bab-ı âli'yi dedeleri gibi elinde tutması aslâ mümkün değildi: Ağabeyisi ve Tanzimatın Padişahı olan Sultan Abdülmecid, kendi fermanının hükümlerine titiz bir hassasiyet göstermişti. Sultan Aziz, ağabeyine hiç benzemezdi: Pehlivan yapılı, alaturka hayat tecellilerine bağlı, pehlivan ve horoz güreşlerine meraklı, fakat ordu ve bilhassa donanmanın kuvvetlerinin artması için azimli, aslında temiz yürekli, fakat müsrif, şahsî istibdada meyyal padişah için, Âli Paşanın sadrıâzamlığından ne vazgeçmek müm-

BİR DERS !..

Âli Paşa, Moskof siyasetinin, Osmanlı ülkesini yıkmak gayesini çok iyi bilir ve Ruslara karşı daima kuvvetli müttefikler arardı. Kırım harbinde, Osmanlı - İngiliz - Fransız - İtalyan ittifakı, Koca Reşit, Âli ve Fuad Paşaların eseridir.

Rusların mağrur ve küstah sefiri General İğnatiyef, bunu bilir ve sadrıâzamı, daima güç mevkie sokmaktan hususî bir zevk duyardı. Bir gün yanında sivil giyinmiş bir Rus erkân-ı harb (kurmay) zabiti olduğu halde, Âli Paşayı ziyarete geldi. Yanındakinin asıl hüviyetini saklıyarak, onu, eski eserler araştırıcısı olarak tanıttı ve Anadoluda serbestçe «tarih incelemeleri» yapabilmesi için kendisine müsaade vesikası verilmesini istedi.

Rumeli ve Anadoluda. Türk ve Müslüman olmıyan halkın arasına karışıp, fesat propagandası ve tahriklerle huzuru bozma yolundaki Moskof gayretlerini bilen sefirin, bu arzusuna cevap vermiyerek, mevzuu değiştirmek istedi. Fakat muhatabının gayesini kavrıyan General İğnatiyef, talebinde ısrar için, vesileler buluyordu. O sırada, devrin âdetine göre, Paşanın ağaları, misafirlere «çubuk» getirmişlerdi. Çubuk içmenin usulünü bilmiyen genç Rus zabiti, kıymetli halının üzerine ateş düşürmüştü. Paşa, halının yandığını kasden görmemez liğe geldi, fakat dumanlar etrafı sarmıya başlayınca, telâşlanan Rus Sefirine dönerek, dedi ki:

« — **Görüyorsunuz ki, genç dostumuz, on beş dakika içinde salonu ateşe verdi. Diyelim ki bunu sön dürebildik... Fakat ya Anadolu'yu baştan aşağı ateşe verirse, ne yaparız?»**

Rus sefiri kıpkırmızı oldu: Bu defa mevzuu değiştirmek ona düşmüştü...

Mehmet Emin Âli Paşa (1813 - 1871)

(Tanzimat, Batıya açılan pencere olabilmişse, netice üzerinde ÜÇ ADAM, bütün varlıklarını ve hayatlarını, vatanlarının hayrına olduğuna inandıkları netice için, koydular: Reşit, Âli, Fuad Paşalar... Onların himmetleri, dâvasına inanmış, ne yaptığını bilen insanların gayret örnekleri olarak kendilerinden sonrakiler için de birer anıt halinde duruyor...)

kündü, ne de onun Başvekilliği altında ferdî saltanat sürebilmek...

Şöyle bir hâdise de olmuştu: Padişahın keyfî bir arzusunu, Âli Paşa yine reddetmiş, Sultan Aziz, bu karşıkoymadan hiddetlenmiş, fakat Âli Paşayı azletmiye cesaret de edememişti. «— **Allah, beni şu adamdan kurtarsın!...**» diye, yüksek sesle söylenirken, Başmabeyincisi Hasan Paşa dayanamamış:

«— **Efendimiz, niçin üzülüyorsunuz? İrade buyurunuz, hemen gidüb, mühr-ü hümâyunu alayım. Azletmiş ve kurtulmuş olursunuz.**»

Sultan Aziz, bu hâl çâresini, Başmabeyincisini huzurundaan kovarak cevaplandırmıştı:

«— **Çık dışarı!... Ben onu azletmeyi senin kadar bilmiyor muyum?. Onun yerine kim konulabilir?**»

Âli Paşa, Girit'te iken, bir gün, Baş imam Hasan Hayrullah Efendi **(daha sonra Şeyhülislâm olmuş ve Sultan Aziz'in hal'ine fetva vermişti...)** Girit hâdiselerinin yatışmadığından bahsederek:

«— **Efendimiz... Âli Paşa kulunuz da bu derde devâ bulamadı...**» deyince, Padişah yine hiddetlenmiş:

«— **O koca başlı adamın halledemediğini, yoluna koyacak insan tanıyor musun?**» diye gürlemişti... Fakat, bütün bu gerçekler, Sadrıâzamın ölümünü bekliyenlerin başında bizzat padişahın bulunmasına mâni olamıyordu. Çünkü Sultan Aziz, başta annesi Pertevniyâl Sultan olarak, saray kadrosunun devamlı telkinleriyle, babası Sultan Mahmud'un ferdî istibdadına dönmek kararında idi. Benliğine hâkim olan bu duygusunu tatmin edebilmek için de, Âli Paşadan kurtulması şarttı. Bu sebeple, Dolmabahçe Sarayının asabî ve müstebid sahibi için, Bebek yalısından gelecek kara haber. bütün şeklî tezahürleri içinde, bir iç sevincin müjdesi ve memlekette de, şüphesiz ki hayırlı olmıyacak bir devrin başlangıcı olacaktı...

YENİ SADRIÂZAM HAZIR...

Padişah ve saray kadrosu, Âli Paşanın ölümü ile boşalacak sadaret makamı, yani başvekillik için namzedi de hazırlamışlardı...

Hayat, gerçekten garib tecellilerle doludur: Bu zat, Âli Paşa Bebek'te ölümle pençeleşirken ve sahib olduğu bilgi, duygu, inançlarla, bu ölümü sükûnet ve metanetle beklerken, yalıda olup bitenleri dinliyecek kadar ona yakın oturuyordu: Mahmut Nedim Paşanın heybetli sahilhanesi, Âli Paşanınkine **k o m ş u** idi. Hem de, aralarında başkaca bir yapı olmıyacak kadar yakın komşu... Vezaret, rütbe, servet, mevki, ikbâl, refah, hırs gibi, çoğu insanlığın hamurunda bulunan ve

Vezaret ve Hokkabazlık!

Âli Paşa, makamının ve Bab-ı âli'nin haysiyetini, lâubali mizaçlı, asabî ve çok mağrur Sultan Aziz'e karşı büyük bir maharet ve dikkatle korurdu. Bir gün, mühim bir mesele için de, saraya geldiği zaman, padişah, çok sevdiği meşgalelerden birisiyle, hokkabaz oynatmakla meşguldü!...

Âli Paşayı da hokkabazların maharetini görmeye davet etti. O kadar neş'elenmişti ki, Sadrıâzama:

«— Paşa... Şu kavezeyi (hokkabazların başlarına giydikleri pamuklu külâh) giyer misin? Bakalım sana yakışır mı?» **dedi. Bu gibi lâübalilikleri hiç sevmiyen Âli Paşa, sükûnetle:** «— Ferman Efendimizindir...» **dedikten sonra, cebinden mühr-ü hümâyunu, yâni Padişahın kendisine Başvekilliği tevdi etmesinin alâmetini çıkarıp, padişahın önüne koyduktan sonra, hokkabaz külâhını almıya davranırken, şaşıran Sultan Aziz, sordu:**

«— Paşa... Bu nedir?»

Sadrıâzam, vermek istediği «ders» in sırası geldiğini anladı:

«— Saltanat-ı Seniyye ve Devlet-i âliyyenizin sadaret makamını işgal eden adam, bu mevki ve rütbe üzerinde oldukça, başına hokkabaz külâhı giyemez!...»

Sultan Aziz, fena halde bozulmuştu:

«— Aman Paşa... lâtifeyi hiç sevmezsin...» **dedi ve eliyle işaret ederek, huzurundan hokkabazları çıkarttıktan sonra, sadrıâzamından, ziyaret sebebini sordu...**

yine çoğu politika hayatının tabiî tecellisi sayılan hisler bu **«iki komşu yalı»** nın sahiplerinde, ayrı ayrı mâna ve hüviyette belirmişti: Bahriye Nâzırı ve padişahla Valide Sultanı **«hediye ve behiyyeleri ve istedikleri ânda nereden olursa olsun, hattâ halkın ekmeğini ve askerin kurşununu keserek, para bulmak desisesi ile elde etmiş bulunan...»** Mahmut Nedim Paşanın mühr-ü hümâyuna kavuşarak, tarihin kendisine NEDİMOF dedirtecek kadar aşırı Rus siyaseti takip etmesi gibi, vatan için de gerçek felâket olan tehlikeli yoluna girebilmek için, komşu yalıya Azrailin gelişini bekliyordu...

4 ve 5 eylül 1871 günleri, Âli Paşanın yalısında sükûnet vardı. Yürür ve konuşurken bile, muhterem hastanın huzurunu bozmak istemiyen kadirşinas ve vefakâr ziyaretçiler, yavaş sesle konuşuyorlar, hastanın başucundan ayrılmayan doktorlardan ümitli haberler beklemenin hasreti içinde fısıldaşıyorlardı. Eylülün beşinci günü akşamı, Padişah dayanamamış, yaverlerinden birisini Bebek'e kadar göndererek **«durumu»** öğrenmek istemişti. Üstad İbn-ül Emîn Mahmud Kemal İnal merhum, kendisine yıllarca, en mükemmel hizmeti yapmış olan Âli Paşayı, bu yâver beyin ziyaretini şöyle anlatır:

«— Âli Paşanın son demlerini yaşadığı günlerden birinde, diğer doktorlarla beraber tedavisi ile meşgul olan doktor İbrahim Paşa ve Âli Paşanın oğlu Ali Fuad Bey, yalıda otururlarken, saraydan bir yaver geldi. Ali Fuad Beyi tanımıyan yaver:

«— Padişahımız soruyorlar: İyi olacak mı, ölecek mi, bildirsinler, diye irade buyurdular...»

Doktor İbrahim Paşa, Âli Paşanın oğlunun yanında böyle bir sualin sorulmasından çok sıkılmıştı. Dedi ki:

«— Hastalık ciddîdir. Ciğerler kâmilen âfetzede olmuştur. Umumî kuvvet mütemadiyen düşmektedir. Mamaafih bu istiraptan iki üç güne kadar küllîyen âzade olması mümkün ve memuldür.»

Bu sözlerle, cinâs olarak ve dolayısiyle hastanın ölümü beklediğini anlatmış oluyordu. Fakat irfan ve nezaketten nasibi kıt olan yaver bey, büyük bir fütursuzlukla:

«— İyi olacak mı, ölecek mi? Onu söyleyin...» **deyince, kederli Ali Fuad Bey, babası için böyle bir ısrarın yaralı kalbi ile müdahale etti:** «— İşitmiyor musun? Ümidin kesildiğini anlatıyor.

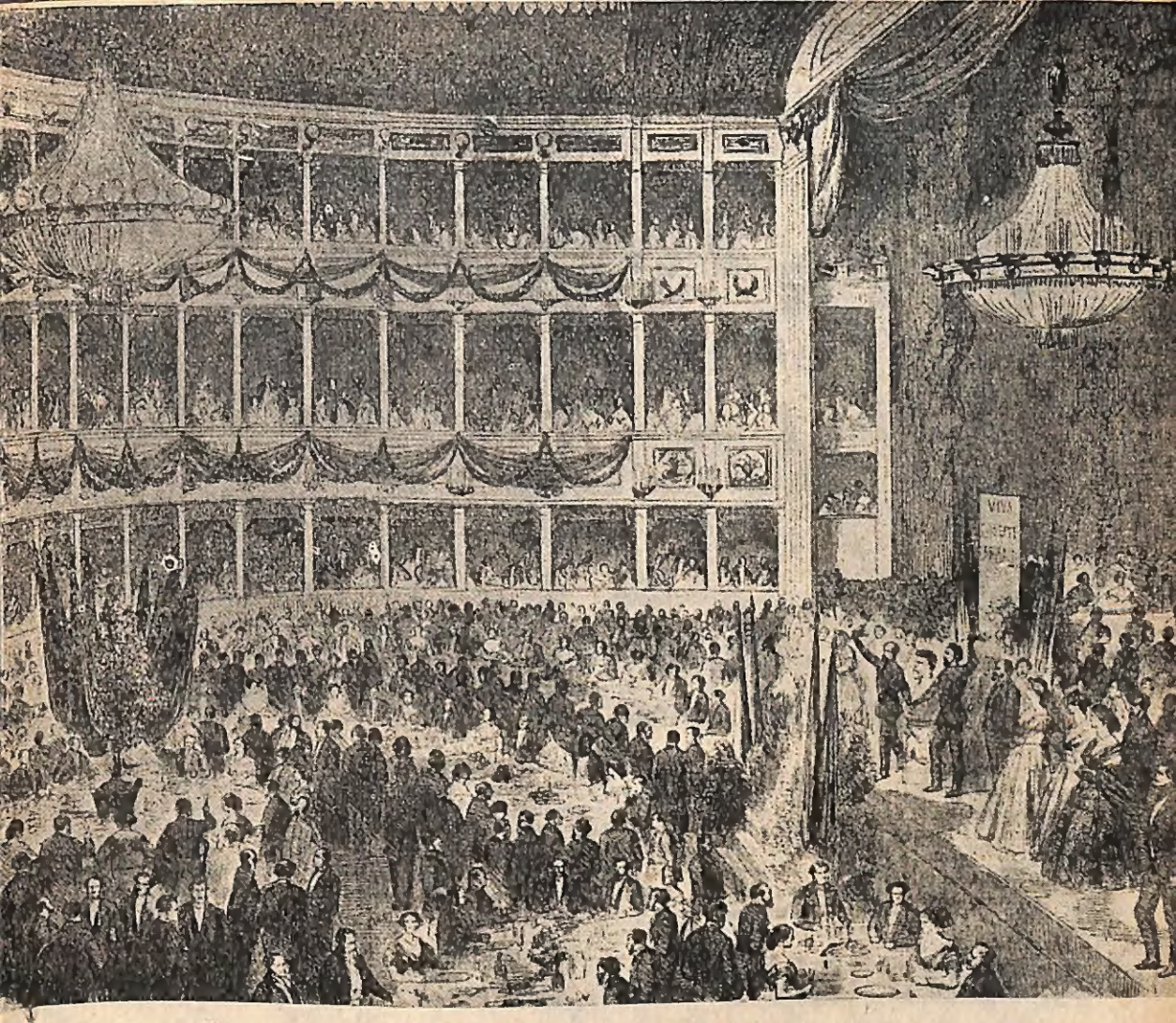

TEK KALAN HADİSE **Üç Büyük Adam, REŞİT, ÂLİ, FUAD Paşalar, Tanzimatı ilân ve onu samimiyetle tatbik etmenin yarattığı güven havası içinde, İmparatorluğumuzu, altı yüz senelik hayatı içinde İLK ve SON olarak Batılı Demokrasilerin safına sokabilmek, İngiltere, Fransa ve İtalya'yı da yanlarına katarak Moskoflara karşı savaşa girebilme imkânına sahip kıldılar. Kısaca KIRIM HARBİ dediğimiz bu büyük hâdisenin bugün de ders almacak sayısız ibretleri var...**

Ve ancak bu vesile ile İstanbulda büyük törenler yapıldı, Osmanlı - Müttefik şahsiyetleri bir araya geldiler. Yukarıdaki klişe, Müttefik Başkumandanlığının Naum Tiyatrosu salonlarında zafer şerefine tertiplenmiş töreni gösteriyor.

Sen hâlâ soruyorsun. Git, istediğin gibi söyle...» **dedi.**

İşte, Sultan Aziz'in, devletine ve ülkesine, bu kadar hizmet etmiş Âli Paşaya karşı son alâkası böyle oldu.»

ALMAN SARAYINA GİDEN HOKKA-KALEM .

Âli Paşanın ölümü beklemesi, bu hâdiseden sonra çok uzun sürmedi: İki gün sonra, 7 Eylül 1871 de, elli sekiz yaş gibi genç sayılacak bir çağda hayata gözlerini kapadı. Bebekteki yalı, vefakâr ve kadirşinas dosların elemi ile dolarken, mühr-ü hümâyun, Bahriye Nâzırı Mahmut Nedim Paşaya veriliyor, Osmanlı ülkesinde yeni, fakat felâketli ve meş'um bir devir açılıyordu. Bu açılan yolun sonunda, tarihin Mahmut Nedim Paşa hakkındaki acı ve sert hükmü ile, Sultan Aziz'in, tahtını kaybet-

(Sonu 1676 ncı sahifede)

NEREYE VE NİÇİN? **Osmanlı ülkesinde, Türkiye Cumhuriyetinde olduğu gibi, başlıca meselelerden birisi, köylerden şehirlere akın idi. Milli istihsal hayatını ayakta tutabilmek için, zaman zaman sert tedbirler alındı, köylerden kasaba ve şehirlere yerleşme yasaklandı. Bu sahifelerdeki dikkate değer yazıda, topraklarını terkedip göç etmeleri önlenmiye «kanun ve yasak kuvvetiyle» çalışılan köylü kızlardan bir grup, görüyoruz. Yazımız, bu derdin, İmparatorluğumuzun en kuvvetli zamanlarında da karşımıza çıktığını anlatıyor ...**

KÖYLERDEN ŞEHİRLERE AKIN ve

ÇİFT BOZAN KANUNU

YAZAN : İBRAHİM HAKKI KONYALI

İMPARATORLUKTAN KALAN MİRAS

Osmanlı İmparatorluğunun Küçük Asya'da hâkim bulunduğu topraklarda bilhassa Anadolu siteplerinde sık sık kuraklıklar ve bunların doğurduğu kıtlıklar olurdu.

Uzun asırların verdiği neticeye göre, buralarda dört, beş senede bir mutlak kuraklık olur, kuraklıklardan sonra bol yağmurlu, feyizli ve bereketli yıllar gelirdi. Bolluğa kavuşan köylü, mahsulünü pahalı satar, eline umduğundan çok para geçerdi. Artık zengin olan köylü köyünü, kasabalı kasabasını beğenmez olur, konforuna, rahatlığına ve temizliğine imrenilen şehirlere akın başlardı. Devlet, tarihlerimizin ve arşiv vesikalarının (Ev göçü) şeklinde klişelendirdikleri bu akını, birçok bakımlardan tehlikeli bulduğu için, gemleyici ve önleyici tedbirler almıştır.

Köylünün eline geçen bol para ile çift teşkilâtını, tarlasını genişleteceği, davar ve sığır sürülerini artıracağı yerde, kasabaya ve şehre göçmesi, bilhassa az mahsullü yıllarda memleketi iktisadî ve askerî bakımlardan korkunç sıkıntıya düşürürdü. Çünkü devletin asker alma sistemi, bugünkü gibi değildi. Toprağa bağlı olduğu için köy boşalınca, askerin sayısı da azalırdı. Toprak herhangi bir şekilde birisine verilirken, onun icabında eşdireceği (vereceği) asker miktarı da tesbit edilirdi. Toprak sahibi kendisine tahsis edilen, ve meselâ zeamet ve timar yoluyla kendisine verilen toprağın miktarına göre, asker techiz ederek devletin istediği zaman, istediği yere göndermeğe mecbur idi.

Ev göçü yapan köylü, yalnız çiftinden çubuğundan olmakla kalmaz, kolayca eline geçen geniş sermayeyi şehirlerin çekirdekten yetişmiş esnafı, bilhassa Türk ve Müslüman olmıyan ekalliyet unsuru tüccarlar boğazlar, sıfıra indirirlerdi. Ekici ve istihsal edici kuvvetler azaldığı için, tufeyliler çoğalır, büyük şehirlerde, başkentte mesken, nakil vasıtaları, gıda maddeleri buhranı başlar, neticede umumî bir sefalet ve sıkıntı başgösterirdi.

ÇİFT BOZAN KANUNU

Dedelerimiz, böyle felâketleri önlemek için çok isabetli bir vergi usulü tatbik etmek mecburiyetini duymuşlardır. Buldukları bu vergiyi yükleyen kanunun adı (Çift Bozan Kanunu) idi. Osmanlı imparatorluğunu uzak-yakın komşu devletlerin imrendikleri refahlı, mesut ve her bakımdan kuvvetli tutan bu vergi idi. Başka bir ifadeyle, bu vergi, devletin umumî ahengini ve düzenini korurdu.

Osmanlı İmparatorluğunun çözülme ve çökme devirleri başlarken, her iyi şey gibi, bu vergi de ihmal edilmiş, hattâ adı ve varlığı bile unutulup gitmiştir.

İkinci Dünya Savaşı devam ederken, Türk köylüsünün mahsulü yüksek bir şekilde değerlendirildiği için, eline çok para geçmişti. Halk tabakalarına dayanan rejimin hakikî efendisi haline gelmişti. Bütün saltanat rejimi boyunca belki de Türk köylüsünün eline bu kadar bol para geçtiği görülmemişti. Köylü zengin olunca, kasabaya ve şehire akın başladı. Bu yüzden mesken buhranı, nakil vasıtaları buhranı, geçim sıkıntısı kendisini gösterdi. Bilhassa mesken buhranı, şehirleri korkunç cen deresi içinde sıkan müthiş bir âfet halini almıştı. Eğer dedelerimizin tatbik ettikleri (çift bozan kanunu) na benziyen bir müeyyidemiz olsaydı, şehirler bu feci hale düşmezlerdi.

İmparatorluğun parlak devirlerinde,

Bir köylü ailesi... Rejim, kendisine EFENDİMİZ dedi amma, bu ikram, yaşama dertleri içinde çiftini çubuğunu terkedip; ata yurdundan sökülmesine mâni olamadı.

Lânet Çift Bozanlara...

Üçüncü Selim devrinde, İstanbul'un nüfusu 1 milyona yakındı. Bu nüfus, durmadan artıyordu.

Genç padişah, Anadolu'dan akıp gelen bu halkın, memleketlerinde çift çubuklarını yüzüstü bırakmalarından ve pâyitahtın işsiz güçsüz takımı ile dolmasından dertli idi. Bunlar hakkında kullandığı «ÇİFT BOZAN» tâbiri dikkate değer... Sadaret makamına gönderdiği hatt-ı hümâyunda, şöyle yazıyordu:

Benim vezirim,

Çend vakittir tebdil gezerken, Asitânede işsiz güçsüz takımının fazlalaştığını müşahede ettim. Bunlar, iyaletlerden akub gelen çift bozanlardır. Lânet onlara... Yerlerinde çift çubuklariyle uğraşmaları için, Valiler ve Derebeyleri niçin himmet etmezler? Mülkün hâli reayânın lûtfuna kalmış gözükür. Eğerçi cümle memalik-i şâhanemde keyfiyet bu ise, vay halimize... Bu hatt-ı hümâyunum vüsul buldukta bilcümle ivâlet beylerine. valilere, kadılara haber salasın ki, çift bozanlığa mâni olalar...»

Selim'in üzerinde durduğu dâva, yani köyler nüfusunun çeşitli sebeplerle büyük merkezlere akın ederek, istihsal hayatını zedelemelerini, bir felâket halinde görmesi ve: «— Mülkün hali, reâyânın eline kalmış gözükür...» hükmiyle, gayri Türk olan unsurun sanayi ve ticaret hayatındaki mevkiinden dert yanması, yaşadığımız devre içinde de halledilmemiş bir millî meseleye cesaretle müdahaledir. Neyler ki, dâva, o gün de, bugün de milliyetçilik duygusu tam, cesur bir tatbikatçı bekliyor...

izinsiz şehirlere ev göçü yapmak, kat'î surette menedilmişti. Padişahlar, sık sık şehirlerde aramalar yaptırırlar, izinsiz gelenleri derhal geldikleri yerlere gönderirlerdi. İzinsiz ev, şimdiki gibi gece kondu yapmalarına kat'iyen müsaade etmezlerdi. 4 üncü Murad zamanında, Halic'in iki tarafına kaçak olarak gelip yerleşen köylüler, bir kontrol neticesinde derhal şehirden sürülmüşlerdi.

Zengin ve büyük şehirlerin etrafını fakir tabakaların sarması, zincirlemesi, hiçbir zaman kabul edilmemiştir. İmparatorluk zamanında sık sık nüfus, emlâk, evkaf tahrirleri yapıldığı için, şehirlere kaçak gelenler derhal yakalanırlardı. II. Abdülhamid zamanında bile, bir (mürur tezkeresi) vardı. İstanbula böyle tezkeresi olmıyanlar giremezlerdi. Bu tezkerelerde, gelenlerin İstanbulda ne kadar kalacakları açıkça yazılırdı. Gösterilen süre bitince, gelenlerin şehri terketmeleri lâzımdı.

BENZER TEDBİRLER

Bu mahsullü senelerden sonra, (ev göçü) yüzünden köylerin nüfusu azalacağı için, tarlalar ekinsiz kalırdı. Veyahut az ekilirdi. Köylü köyünde kalsaydı, elbette ekecek, dikecekti. Dört beş sene sonra, bir daha kuraklık gelince, çok ekildiği için, az da olsa, köyü yaşatacak bir mahsul toplanırdı. Az ekilince, toplanan mahsul köye yetişecek kadar olmazdı. İşte böyle yıllarda, kıtlık kâbusu köyleri basardı. Uzak yerlerden, yurt dışından karın doyuracak buğday, çavdar, arpa getirmek mümkün olmazdı. Çünkü muntazam yollar yoktu, şimdiki gibi süratli nakil vasıtaları yoktu, Amerikan yardımı yoktu.

Köylüler, davarlar açlıktan ölürlerdi Tarih, kıtlıklarda ot, ağaç kabuğu yiyenleri, hattâ kuzu gibi çocuklarını kesip yiyenleri, mezarlardan ölüleri çıkarıp yiyenleri bize haber vermiştir.

Çift bozan kanunu ayarında, bir müeyyideye şiddetle ihtiyacımız vardır. Kanaatimizce şehirleri tehdit eden çeşitli buhranlar, ancak böyle bir müeyyideyle önlenebilir.

Şahsî hürriyetleri, umumî menfaatler sınırlandırır. İçtimaî heyetlerde tam ve başıboş bir hürriyet olmaz. Âmmenin menfaati icap edince, bir köylü çiftini bozmamaya, bir yasa, bir kanun ile pekâlâ zorlanabilir. Böyle bir zorlayışı, yirminci asır demokrasisi de itirazsız kabul edebilir. Türk arşivlerinde (Çift bozan resmi) nin çeşitli zamanlar da tatbik şekillerini gösteren birçok vesikalar vardır. Ev göçünü meneden hüküm ve fermanlar da değildir. Çift bozan resmi, tatbik edildiği devirlere göre, en ağır sayılabilecek vergilerden idi.

BU BİNADA **O zamanki adı ile Sivas Mekteb-i Sultânisi olan Lise binasının, 4 Eylül 1919 daki hali. O gün, bu yapının içinde, yeni bir devletin felsefe ve fikriyatını kuranlar, kendilerini temsil etmek üzere seçtikleri «Hey'et-i Temsiliye» den hiç birisi hayatta değil... Orada toplananların çoğu, sadece ve sadece, vatanı kurtarmaktan gayrı hiçbir şey düşünmemiş olmalıdırlar ki, adlarını vefakâr olması şart olan tarih unutmuş gözüküyor...**

Ve, ardlarında kalan da bu bina!...

Sivas Kongresini önlemeye çalışan davetsiz iki yabancı

YAZAN : CEMAL KUTAY

PAPAZ FRU, DAMAD FERİD PAŞAYI İKAZ EDİYOR

Damad Ferid Paşa'nın şahsında, politikalarının ârızasız tatbik edilebileceğine inanan ve İstanbul'u fiilen işgalleri altında tutan Ingiliz-Fransız kudreti 1919 senesi Nisanın yedisinden itibaren Mondros mütarekesinin yedinci maddesini, bütün Osmanlı ülkesine tatbik etmiş olmanın rahatı içinde idiler... Erzurum Kongresi bu hâkimiyet huzurunu zedelemiş ve işgal makamlarının dikkati Erzurum'a, oradan da, yer yer başlamış olan Türk kıpırdanmasının, esas hüviyeti ile «**millî ayaklanma**» nın fikriyat, felsefe ve tatbikatını yapacak çaptaki «umumi kongre» ye dönmüştü. Mustafa Kemal ve arkadaşları da aynı şeyi düşünmüş olmalıdırlar ki, Sivas kongresi, bütün memleketi temsil bakımından âdeta «**Millî Meclis**» oldu.

İstanbul'un her tarafta «adam» ları vardı... Bu «adam» ları, vatanın dört bir yanına dağılmış Amerikan Kolejleri, Fransız Cizvit Mektepleri, şeklen insanî gayelerle kurulmuş hayır müesseseleri kendi adlarına tamamlıyordu. İşte bu haberleri ileten sayısız kaynaklar, İstanbul'daki İngiliz işgal kuvvetleri kumandanına, **Türk miliyetçilerinin Sivas'ta yeni bir toplantıya hazırlandıklarını** bildirdiler. Dahiliye Nazırı Adil Beyin, böyle bir hazırlığı doğarken boğmak vazifesiyle Elâziz'e göndermek kararını verdiği adam, hâdiselerden yılmayan, gözüpek, eski bir komiteci-idareci idi. İttihad ve Terakki'ye karşı derin bir kin besleyen Ali Galib'i, Millî Mukavemet hareketini, İttihad ve Terakki'nin bir devamı sayıyor ve bu düşünce, İngiliz işgal makamlarını da tatmin ediyordu.

Sultan Vahiddüddin'in tarih önündeki en büyük kusurlarından ve gafletlerinden olan İngiliz casusu Papaz Fru, hâtıralarında şöyle demektedir:

«— **Said Molla, Sıvas şehrinde âsilerin** (bu tâbir, Millî Mücadelenin sonuna kadar, Türk millî kurtuluş kadrosu için böylece kullanılmıştır!...) **büyük bir kongre yapacaklarını haber verdiği zaman, Sadrıâzam Ferid Paşayı ikaz ettim. Damad Paşa, verilen haber karşısında her zaman olduğu gibi, evvelâ hiddetlendi, bağırdı, çağırdı, sonra bana şayet böyle bir cinnet eseri gösterirlerse, hepsini divan-ı harbe vererek idam ettireceğini söyledi. Kendisine:**

«— Mümkündür amma, ele geçebilirlerse... Onlar, kendilerini Anadolu'nun içinde emniyette hissediyorlar, hâdiseler de böyle gösteriyor...» **dedim. Buna mukabil, Dahiliye Nâzırının çok itimad ettiği bir zatı, o havaliye geniş selâhiyetle vali ve kumandan olarak gönderdiğini söyledi. Bu, Ali Galib'di ..»**

İKİ MÜTTEFİKİN GİZLİ KAVGASI VE İKİ ADAM

Bütün bu arada, asıl gizli kavga, iki müttefik arasında, İngiltere ve Fransa'nın, çatışmaya başlıyan siyaseti ve onun tatbikatçıları safında cereyan ediyordu: Suriye üzerinde kesin bir hâkimiyet kurmuş olan Fransa, kendilerinin «Kilikya» dedikleri, bizim Çukurova'yı ele geçirmiş, Gaziantep'e ve Maraş'a sark maya hazırlanıyordu. İngiltere'nin Irak üzerindeki nüfuzu, âsi ve hain Şerif Hüseyin Paşanın, Osmanlı İmparatorluğunun mirası üzerinde «bir ve büyük Arab devleti kurarak başına geçme» siyaset ve ümitlerinin **yeterli olmadığını** ortaya koymuş, **Fransız tahriklerinin de** katıldığı **mukavemet, Loyd Corc'un bu** sahadaki plânlarını **iflâs ettirmişti. Dört** yıl sürmüş kanlı savaştan sonra, İngiltere ve Fransa'daki anneler, babalar, karılar ve evlâtlar, orduların terhisi üzerinde baskıya başlamışlardı. Bu neticeyi önliyen ve Paris - Londra - Vaşington'un büyük bir gurur ve nefis itimadı ile dünyaya ilân ettikleri «— **Cihan için yüz senelik yaşama sistemi, Versay Anlaşmalar Nizamı**» Türk millî mukavemeti ile tehdit edilmeye başlanmıştı. Bu mukavemetin Orta - Anadolu'daki belkemiği olan Ali Fuad Paşa, İngiliz siyasî mümessili Harris S. Haym'e verdiği beyanatta, bu hakikati çekinmeden söylemiş, Türk Milletinin hislerini, hayat kararı haline getirecek meşrû hareketlere intizar edilmesini izah, hattâ ilân etmişti. Şu açık deklârasyonun arkasında, toplanacağı haberi İstanbul'u çalkalandıran «Millî Kongre» nin varlığı saklı değil miydi?

İngiltere ve Fransa, böyle bir hareketi, önce kendi adlarına durdurmak ve bastırmak kararında idiler. Hattâ mecburiyetinde... Bu sebeple, iki müttefik devlet, Mondros Mütarekesinin yedinci maddesine dayanarak, Türkiye'nin işgal edilmemiş kısımlarında, mütareke şartlarının nasıl tatbik edildiğini tesbit maskesi altında, maharetlerine güvendikleri ve şeklî mevki ve vazifelerinin çok üstünde selâhiyetleri olan iki adam gönderdiler: İngilizler, Kolonel Ravlinson'u, Fransızlar Kolonel Jül Brüno'yu!

Ravlinson, İngiltere'nin Hariciye Nâzırı olan Lord Gürzon'un kayınbiraderi idi. İntellicens Servis'in en makbul ve gözde simalarındandı. Jül Brüno ise, Amiral Guro'nun harekât şubesi müdürlüğünü yapmış, Suriye'nin jandarma teşkilâtını tamamlamıştı. İkisinin de, Şark işlerinde mâhir ve tecrübeli olma-

KONGRE BAŞKANI **Yukarıdaki klişede, Sivas Kongresini, davet sahibi olarak açan Mustafa Kemal Paşayı, Başkanlık divanında görüyoruz. Sağındaki, Sivas Valisi Reşid Paşadır. Arkada ayakta olan Dr. Refik Bey (rahmetli Başvekil Dr. Refik Saydam) salundaki Kocaeli mebusu rahmetli Süreyya Yiğit, yanındaki de Hakkâri mebusu rahmetli Mazhar Müfit Kansu'dur.**

ları, emirlerinde en geniş imkânların top lanması, ayrı ayrı ve kendi hesaplarına Londra ve Paris'i ümitlendiriyordu.

Ravlinson, önce Kâzım Karabekir Paşanın o meşhur ON BEŞİNCİ KOLORDU'sunun merkezi olan Erzurum'a gelmişti. O günlerde Erzurum, kongre hazırlıklarına başlamamıştı. Mustafa Kemal'in fiilî kuvvet olarak yegâne desteği olan Karabekir'in azimli olduğu kadar, samimî ve açık yürekliliği, olup bitenlerin iç yapısı üzerinde İngiliz kolonelini aydınlatmış, vereceği bir emirle Samsun'un İngiliz donanması tarafından işgalinin bile, neticeleri değiştirmiyeceğini ve «— **Her vatan köşesi, bir yiğit mezarıyla doluncaya kadar, Türkiye halkının istiklâl uğrunda dövüşeceğini...**» söyliyen genç kumandan, toplanmasından çok evvel, Erzurum Kongresini, gayelerini ve niteliğini — hiç çekinmeden — Ravlinson'a anlatmıştı: Bu, bir politika oyunu değildi... Yaşama azminde olan büyük ve şerefli bir milletin, istiklâl ve haysiyet kavgası idi.

Jül Brüno ise, Sivasa gelmişti. Sivas, Erzurum Kongresinden sonra, İKİNCİ MERHALE idi ve daha şâmil, daha geniş gayeleri ve faaliyetleri vardı. Fransızlar, bu hareketin kendilerinin Antep - Maraş ve çevresine yerleşmelerini tehlikeye düşüreceğinin farkında idiler. Beyoğlu sokaklarından sahte bir Fâtih gururu ile geçen Fransız Mareşali Franşe Desperey, Brüno'ya: «— **Ken di selâhiyetlerini vererek...**», şahsiyet ve

fikirleri üzerinde İstanbul'un pek aydınlanmadığı Sivas Valisi Reşit Paşayı **ne pahasına olursa olsun, kendi saflarına alma ve kongreye mâni olma** yolunda ikna etmesi vazitesini vermişti. Verilen selâhiyetler arasında, Sivas'tan doğrudan doğruya kendisi ile muhabere edebilme hakkı da vardı. Beraberinde, Cizvit Papazlarından, Kızıl Haç doktorlarından ve çoğu Ermenilerin kurduğu **«Şark Himaye-i Şefkat Cemiyeti»** mümessillerinden bir grubun bulunduğu Fransız koloneli, Sivas'a, büyük bir şatafat içinde girmişti.

«ON GÜN İÇİNDE, BURALAR İŞGAL EDİLECEKTİR !...»

Kolonel Brüno'nun Reşid Paşa ile görüşmesi, Franşe Desperey'in hususî mümessilline verdiği talimatın sert ve haşin çerçevesi içinde cereyan etti: Bab-ı âli'nin son nesline mensup olan Vali Reşid Paşa, müstereddit ve büyük hâdiselerden kaçan şahsiyetine rağmen, vatansever, milliyetçi, haysiyetli bir insandı. Brüno'nun teklifleri şu neticeye dayanıyordu:

«— Eğer Sıvas'ta bir kongre toplanacak olursa, burası ve çevresi, İngiliz - Fransız müşterek kuvvetleri tarafından derhal işgal edilecekti. İhracı yapacak Amiral Nemed'in gemileri, Sinop önlerinde idiler. Eğer Mustafa Kemal, bir kongre toplamak yolundaki teşebbüslerinden vazgeçerse, kendisinin tevkifi için Padişahın vermiş olduğu emri Franşe Desperey geri aldırtacaktı.

Sivas'ta âsayişi muhafaza için kuvvete ihtiyaç varsa, Fransız koloneli, bunu derhal temin edebilir ve Valinin emrine verirdi!... Kendisi, tarih ve memleketinin menfaatleri önünde, mahcup olmamak istiyorsa, bu hayırhâh (!) ve insanî teklifleri kabul etmeliydi...»

Reşit Paşa, bu teklifleri tetkik edebilmek için, yirmi dört saat müsaade istedi. Mustafa Kemal, henüz Erzurum'da idi. Hemen Üçüncü Kolordu Kumandanı Selâhattin Beyle görüştü ve Selâhattin Bey, kolordunun hususî şifresi ile Kâzım Karabekir Paşa ile temasa geçti. Vaziyeti anlattı.

Karabekir Paşanın aksülâmeli çok şiddetli oldu: Selâhattin Beye, bu küstah «herif» i nasıl tevkif etmiyorsunuz? diye bağırdı. Reşit Paşa, öte yandan, vaziyeti idare edebilmek için, Mustafa Kemal'e şu ricada bulundu:

HEYET-İ TEMSİLİYE

Sivas Kongresinden sonra ve Büyük Millet Meclisinin 23 Nisan 1920 de vatanın kaderini eline almasına kadar Millî Mücadeleyi mânevî şahsında yürütmüş olan HEY'ET-İ TEMSİLİYE kimlerdi? Bugün hepsi, istinasız hepsi, Hakkın rahmetine kavuşmuş olan bu şahsiyetler, Kurtuluş Savasımızın unutulmaması şart isimleridir. İçlerinden muayyen olanları hariç, diğerlerini hiçbir «tarih kitabı» yazmaz!...

İnsanların hayatı, banka bilânçolarına benzemez: Yapılan hizmetlerle yapılmamış vazifelerin muhasebesi tarihe aittir. Sivas Kongresinin 46 ncı yıldönümünde, kongrenin kararlarını tatbiki üzerine alan ve hepsi Saray, Bab-ı âli ve işgal kuvvetlerinin yıldırımlarını üzerlerine çeken bu kişileri tam liste halinde hatırlıyalım:

Üçüncü Ordu Müfettişliğinden ve meslek-i askeriden müstafi Mustafa Kemal Paşa (rahmetli Atatürk), Bahriye Nazır-ı sabıkı Hüseyin Rauf Bey (Millî Mücadelenin Başvekili rahmetli Rauf Orbay), Üçüncü Kolordu kumandanlığından müstafi erkân-ı harb miralayı Refet Bey (rahmetli General Refet Bele), Erzurum mebus-u sabıkı Raif Hoca (rahmetli Erzurum mebusu Raif Dinç), Trabzon mebus-u sabıkı İzzet ve Servet Beyler (Birinci Mecliste Trabzon mebusu idiler), Erzincan Meşayih-i Nakşibendiyesinden Şeyh Hacı Fevzi Efendi (Birinci Büyük Millet Meclisinde Erzincan mebusu iken vefat etti. Mustafa Kemal, kendisine saygı gösterirdi. O buhran günlerinde, O'nun ve Mutki aşireti reisi Hacı Musa Efendinin büyük hizmetleri olmuştur.), Beyrut sabık valisi Bekir Sami Bey (Hariciye Vekili, merhum), Bitlis sabık valisi Mazhar Müfid Bey (Hakkâri mebusu rahmetli Mazhar Müfid Kansu), Ankara sabık mebusu Ömer Mümtaz Bey (Birinci Mecliste mebus idi. Vefat etti, rahmetli), sabık mutasarrıflardan Haklı Behiç Bey (Yeşil Ordu Umumî Kâtibi. Maliye ve Dahiliye Vekilliklerine seçilmişti. Hastalandı, tecennün etti, merhum.) Hüsrev Sami Bey (Teşkilât-ı Mahsusanın ON İKİ FEDAİSİNDEN. Mebus iken öldü, Hüsrev Sami Kızıldoğan), Niğdeli Ratib zade Mustafa Bey.

«— Zat-ı Devletlerinden ve orada bulunan diğer ihvan-ı kirâmdan pek ziyade rica ederim ki, ikinci kongrenin akdine lüzum-u kat'î yoksa, vazgeçilsin. Varsa, dört taraftan işgali pek kolay olan Sivas'ın içtima merkezi olmasından sarfınazar edilerek, ele geçirilmesi çok güç olan Erzincan tercih edilsin... Bunu selâmet-i memleket namına istirham ederim.»

Ve, Fransız zabitinin kendisine son verdiği ültimatomun acı neticesini bir tek cümleye sıkıştırdı:

«— Sıvas ve havalisi, âzamî on gün de işgal edilecektir...»

HAYIR!... KONGRE TOPLANIYOR...

Mustafa Kemal'in en çok gücüne giden, Fransız zabitinin «şefaat ederek» hakkındaki hükmü kaldırtma vaadi olmuştu. Verdiği cevapta, önce bu haysiyet kırıcı fikri şiddetle reddetti:

«— Şunu da arzedeyim ki, bendeniz, ne Fransızların ve ne de herhangi bir ecnebi devletin sahavetine tenezzül edecek şahsiyelerden değilim. Benim için en büyük nokta-i siyanet ve menba-ı şefaat, milletimin sinesidir.»

Ve bu tehditlerin içyüzünü bir tek kelimeye bağladı: **B l ö f !..**

Kâzım Karabekir'in Ravlinson'a verdiği cevap, ne kadar kesin ise, Brüno'nun da neticede aldığı cevap aynı oldu: Reşit Paşa, ortadaki mütareke hükümlerine aykırı bir şey olmadığı cevabını vermekle yetindi. Fransız zabiti, Reşit Paşanın **«bir yerden ilham aldığını»** açıkça anladı. Ne yapması lâzımdı? Tehditlerini yerine getirmesini... Mustafa Kemal ve arkadaşları, 28 Ağustosta, Ankara'yı daha o günlerde «Millî Mücadelenin Kâbesi» haline getirmiş olan Ali Fuat Paşadan: **«— Alaşehir kongresine iştirâk edenler dahil, bütün Garbî Anadolu murahhaslarının Sıvas'a doğru yola çıktıkları»** ferahlatıcı haberini alınca, hiç düşünmedi, yanında Hüseyin Rauf (Orbay) ve on sekiz arkadaşı olduğu halde, yola çıktı. Erzincan boğazı önlerine geldikleri zaman, boğazın Ali Galib'in başına topladığı başıbozuklarla burada silâhlı bir mücadeleye hazırlandığı ve hapishanelerin bunun için boşaltıldığı haberi geldi. Vaziyetin nezâketine rağmen, cesaret lâzımdı. Gelenler de, cesur insanlardı. Vatanın hiçbir zaman böylesine cesur insanlara ihtiyacı olmamıştı: Gözlerini kırpmadan, asırlarca eşkiyaya yataklık yapan sarp boğaza girdiler. Taş toprak bile kendilerini selâmlıyor gibiydi...

Sivas'ta bayram vardı... Halk yollara dökülmüştü.

Tarih, İKİ EYLÜL 1919 du... Bünye bakımından, bir MİLLÎ KONGRE hüviyeti taşıyan toplantı için, sadece BİR GÜNLÜK HAZIRLIK yetti: DÖRT EYLÜL 1919 perşembe günü, saat 14 te, Sivas Sultanîsi (lise) nin salonundaki toplantıyı, EV SAHİBİ olarak Mustafa Kemal açıyordu...

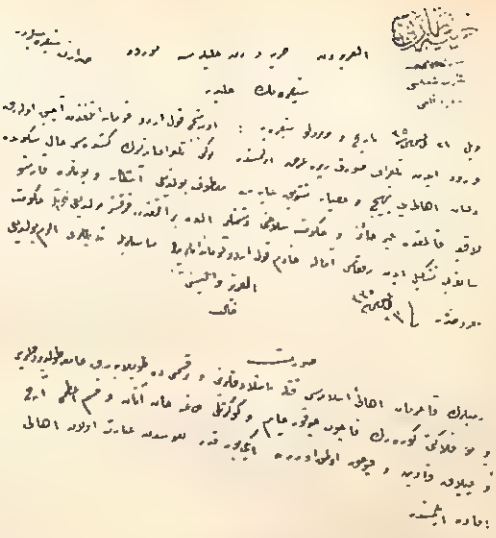

HAİNİN İSTEĞİ

Yukarıdaki ibret vesikası, Mustafa Kemal ve arkadaşlarını Sivas'ta t e v k i f etmekle vazifelendirilen Elaziz Valisi Galib'in Harbiye Nezaretine çektiği şifreli telgrafın halledilmiş şeklidir. Ali Galip, bu telgrafında, Ermenilerin Kağızman'da Türkleri öldürmeye başladıklarından, tedbir alınmasını isteyen On Beşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir gibi olanların, « — Hükûmet silâhını düşman elinde bırakmak tan farksız bulunduğu cihetle, hükûmet-i sabıkayı teşkil eden rüfekası âmâline hizmet etmeleri sebebiyle...» münasipleriyle değiştirilmelerini istiyor... Bu «münasip» ler, herhalde İzmir'i Yunan işgal kuvvetlerine teslim eden Ali Nadir Paşa gibi olanlar olsa gerek !...

Asıl dikkate değer olan, Ali Galib'in bu ve benzeri telgraflarını, sadaret şifresi ile çekebilmiş olmasıdır. Herşey tam hazırlıklı imiş ...

Herhangi bir ansiklopediyi açıp «Amerika» kelimesine baktınız mı, şunları okursunuz :

«Amerika, dünyanın beş kıtasından biridir. Gröenland'la birlikte yüzölçümü 42 milyon kilometrekare, nüfusu 320 milyondur. 18.000 km. uzunluğunda olan bu kıt'a, Avrupadan 4, Türkiye'den 60 defa büyüktür. VIII. ya da IX. yüzyıllarda Norveçliler, Gröenland'a ve belki de Kuzey Amerikanın doğu kıyılarına kadar gelmişlerdi ama, bu seferlerinden bir sonuç çıkmadı. Amerika'yı asıl keşfeden, Kristof Kolomb'dur ve bu işi 1492 de yapmıştır.»

Kristof Kolomb... Herkes bu adı daha ilkokul sıralarında öğrenir ama, kişiliği hakkında pek az bilgi bulunan bir insan varsa, o da Kristof Kolomb'dur.

KRİSTOF KOLOMB AMERİKA YOLUNDA

Dünyaya yeni bir kıt'a armağan eden bu büyük adam, sonunda zincire vurulmuş, beş parasız ve yüzüstü bir halde ölmüştü

Yazan :

SAMİH TİRYAKİOĞLU

Avrupa'nın şurasında burasında, Kolomb'la ilgili anılara rastlarsınız: Cenova'da size yeşilliklere gömülmüş, yarı harab bir ev gösterirler: «Onun eviydi...» derler. Barselona'da rıhtıma ayak basınca, ileride bir sütun görürsünüz. Üzerinde Kristof Kolomb'un heykeli vardır. Gözlerini enginlere dikmiş bazan durgun denizi, bazan azgın dalgaları seyreder. Bu anıtın önünde de kendisini ilk defa Amerika'ya doğru götürmüş olan «Santa Maria» yelkenlisinin onda bir ölçeğinde, bir modeli vardır.

Yine Barselona'da yolunuz bir müzeye düşer: Duvarlarda Kristof Kolomb'un yaptığı muazzam seferin safhalarını gösteren yağlıboya, büyük büyük freskler görürsünüz: Birinde Kolomb Amerika'ya ayak basar, öbüründe İspanya'ya döner, kıral ile kıraliçe tarafından kutlanır.

MEÇHULLERLE DOLU HAYAT HİKÂYESİ

Fakat bunların çoğu, sonradan yapılmıştır. Muhakkak olan şu ki, Kristof Kolomb'un çocukluk ve gençlik yılları üzerine pek az bilgi vardır. Nerede, hangi yıl doğmuş olduğu dahi iyice belli değildir. Hattâ bir söylentiye göre, Cenova'da, bir başkasına göre Savone'de; 1450 yılı sonunda yahut 1451 yılında doğdu denir. Fakat öldüğü yer bellidir: İspanya'daki Valladolid şehri. Sevilla katedralindeki muhteşem bir mezarda da ebedî uykusunu uyumaktadır.

Bazıları Kolomb'un bir dokumacının oğlu olduğunu söylerler. 14 yaşında miço olarak denizciliğe başlamış, yirmi yıl dan fazla denizlerde gezip dolaşmıştır. Sonradan Floransalı astronom Toscanelli ile tanışmış, 1480 e doğru Portekizli denizci Pesterello'nun kızıyla evlendik-

YENİ DÜNYALAR PEŞİNDE...

Yüzyıllarca, Amerikaya Yeni Dünya denildi. İnsanlığa bir kıt'a kazandıran Kristof Kolomb, bulduğu kıt'aya adını verdiremiyecek kadar bedbahttı. Sefalet içinde öldü. Klişemiz, onu, tarihe yön veren yolculuğuna çıkış sırasında gösteriyor ...

ten sonra, kaynatasının evrakını, haritalarını, müşahedelerini ele geçirmiştir.

Kuzey denizlerine ve İrlanda'ya yaptığı bir yolculukla 1483 - 1485 arasında Gine'ye yaptığı bir başka yolculuktan; başka kaynaklardan ve hattâ belki de ünlü seyyah Marko - Polo'nun eserlerinden edindiği bilgiler ve ilhamlarla yapacağı asıl büyük seferi hazırlamak imkânını bulmuş; bu sefer ise, Yeni Dünya'nın bulunmasiyle sonuçlanmıştır. Oğlu Fernando'nun anlattıklarına bakılırsa, Kolomb'un hayata atılışının hikâyesi budur.

ARŞİVLERLE BELGELERİN BİZE ÖĞRETTİKLERİ

Fakat Kolomb'un bir de arşivlerdeki belgelerden çıkarılmış hayat hikâyesi var. Bu belgelere dayananlar gelecek yılların büyük gemicisinin de 1471 - 1472 yıllarında — 22 yaşında iken — Saşone'de babası gibi dokumacılık yaptığını söylüyorlar. Yine söylendiğine göre Kristof Kolomb 1476 da Portekiz'e gelmiş, 1477'de evlenmiş, bazı bilgiler edinmiş ve deniz seferleri yapmıştır ama, kendisini ölümsüzlüğe eriştiren yolculuk tasarısını hiçbir zaman aklından geçirmiş değildir.

Adı tarihe Kızılderilileri İspanyolların zulmüne karşı savunduğu için, geçmiş Las Casas adlı bir İspanyol papazı vardır. Onun anlattıklarına bakılırsa Kolomb bir denizcinin sırlariyle haritalarını ele geçirmiş; fakat bu adamın adını kimseye söylememiştir. Kolomb bu adamı Madeira adasında hemen hemen ölüm halindeyken evinde barındırmıştı. Yaptığı iş de bu adamın sözleriyle haritalarının doğru olup olmadıklarını denetlemek olmuştur. Floransalı astronom Toscaneli'nin ise, 1492'de başlayan deniz yolculuğu ile hiçbir ilgisi yoktur.

Görüldüğü gibi Kolomb'un çocukluk ve gençlik yılları hakkında söylenenler hemen hemen bir masal gibidir. Muhakkak olan şu ki Kolomb aşağı-yu-

Kristof Kolomb'un Sevil katedralindeki mezarı.

karı on yıl boyunca tasarılarına ilkin Portekiz kıralını, sonra da İspanya kıralını ilgilendirmeğe çalıştı. Hattâ Portekiz kıralı II. Juan'ın onun sırlarını zorla elde etmeğe kalkıştığını söyleyenler bile oldu.

TASARISINA NİHAYET İLGİ GÖSTERİLİYOR

Granada zaptedilip İspanya'daki Mağrip Devleti yıkıldıktan sonra Kastilyalı İzabella nihayet bu tasarılara ilgi gösterdi. Sonradan evlendiği kıral Ferdinand'la bir oldu; Kolomb'un tasarısını gerçekleştirmek imkânlarını hazırladı. Hükümdarlar Kolomb'un, Palos'ta armatörlük yapan Pinzon kardeşlerle birlikte üç karaveleden mürekkep bir filo kurmasına izin verdiler. Gemilerin adları Santa Maria, Pinta ve Nina idi. Kolomb'a amiral rütbesi verildi ve kendisi, bulacağı toprakların genel valiliğine atandı.

Kolomb'un rüyası gerçekleşiyordu artık. 3 Ağustoas 1492 günü Palos'tan sefere çıktı. Kanarya adalarına uğradı, Sargas denizini aştı ve Atlas Okyanusunda hep Batı'ya doğru ilerleyerek sonunda, 11-12 Ekim gecesi bir kara parçasına ulaştı, buraya San Salvador adını verdi.

Daha sonra Kolomb yine hep Batıya doğru ilerleyerek Büyük Antillere ulaştı, Küba ile Haiti'yi keşfetti, Haiti'ye Hispaniola adını verip orada bir garnizon bıraktıktan sonra İspanya'ya döndü. 15 mart 1493 te Palos'ta karaya ayak basınca büyük bir kalabalık tarafından bir bayram sevinci ile karşılandı. Hükümdar ona verdiği amirallik ve genel valilik rütbeleriyle öbür imtiyazları bir daha tasdik etti.

17 GEMİ İLE İKİNCİ SEFERİNE ÇIKIYOR

Çok geçmeden Kristof Kolomb — bu sefer on yedi gemi ile — Yeni Dünya'ya doğru yola çıktı ve 1493 Eylülünden 1496 Haziranına kadar hemen hemen üç yıl süren bir yolculuktan sonra Dominik, Guadelup, Porto Riko, Jamaika ile Küba'nın Güney-Batı kıyısını keşfetti.

Fakat beri yandan Kızılderililerle İspanyollar savaşa tutuşmuşlardı. Aradaki düşmanlık üçüncü yolculuk sırasında arttı. Kıtanın kıyıları boyunca Orenok'a kadar uzanıp ilk defa olarak Tobago, Trinidad ve Granada adalarını 1498-1500 arasında ziyaret ettiği zaman, bu düşmanlık daha da büyüdü.

Kolomb yerlileri İspanyolların zulmünden korumak istiyordu. Fakat bu iyi hareketinin sonucunu kötü tarafından görmekte gecikmedi: Kıral, Francisco de Bobadilla adında bir adamı San ta Domingo'ya vali tâyin etmiş; ayrıca onu, Kolomb'un tutumunu denetlemekle de görevlendirmişti. Vali, Kolomb'u görevlerinden azletti, prangaya vurdurup İspanya'ya geri gönderdi. Büyük denizci İspanya'ya dönünce Kıralla Kıraliçe onun yüzüne bile bakmadılar.

BEŞ PARASIZ VE YÜZÜSTÜ ÖLÜYOR

Fakat Kolomb yine de bıkmış, usanmış değildi: 1502'de dördüncü defa ola-

rak keşfettiği yerlere doğru yola çıktı, 1504'e kadar Antillerin keşfi işini tamamladı. Sonra Orta Amerika kıyılarını dolaştı ve Honduras'tan Darien körfezine kadar araştırmalar yaptı. O zamanın dünyasına yepyeni bir kıta armağan eden bu büyük adam, iki yıl sonra beş parasız ve yüzüstü bırakılmış bir halde öldü.

Kendisi Atlas denizini aşıp Asya'daki Hindistan'a ulaştığını sanmaktaydı. Fakat daha ilk günden bunun böyle olduğuna inanmış mıydı? Bu da üzerinde çok tartışılan bir noktadır. Bâzılarına göre o daha ilk yolculuğunda Yeni Dünya topraklarına doğru yol aldığını biliyordu, fakat sonraları bazı sahte görünüşlere aldanarak Antilleri Batı Hindistan sanmıştı.

Bazılarına göre ise daha ilk günden itibaren — arz küresinin küçük olduğuna inandığı için — Asya'nın en ucundaki kıyılara ulaştığını sanmıştı.

KOLOMB'UN MEŞHUR «YUMURTA» HİKÂYESİ

Her büyük başarı gibi, Kolomb'un yaptığı eşsiz iş de birçok kıskançlıklara, çekememezliklere yol açmıştı. Meşhur «yumurta» hikâyesi de bunun bir delilidir. Bir gün, bir İspanyol asilzadesinin verdiği şölen sofrasında bazıları Kolomb'un yaptığı işin büyük bir marifet olmadığını söyleyerek keşiflerinin değerini küçültmeğe çalışıyorlar: «Başarmak için bunu akıl etmek yeter» diyorlardı.

Bunun üzerine Kolomb, bir yumurta aldı: «Bu yumurtayı dikine durdurabilir misiniz?» diye sordu. Hepsi uğraştı ama hiçbiri beceremedi. O zaman Kolomb yumurtayı aldı, dibini hafifçe vurup kırarak bir tarafını yassılttıktan sonra dikine durdurdu.

Herkes bir ağızdan: «Güç iş değil ki bu!» diye bağırdı. O zaman Kolomb, şu meşhur sözünü söyledi: «Evet, güç değil ama, akıl etmek gerek!»

1965 yılı başından beri ELEKTRONİK BEYİN

AKBANK müşterilerinin hizmetindedir.

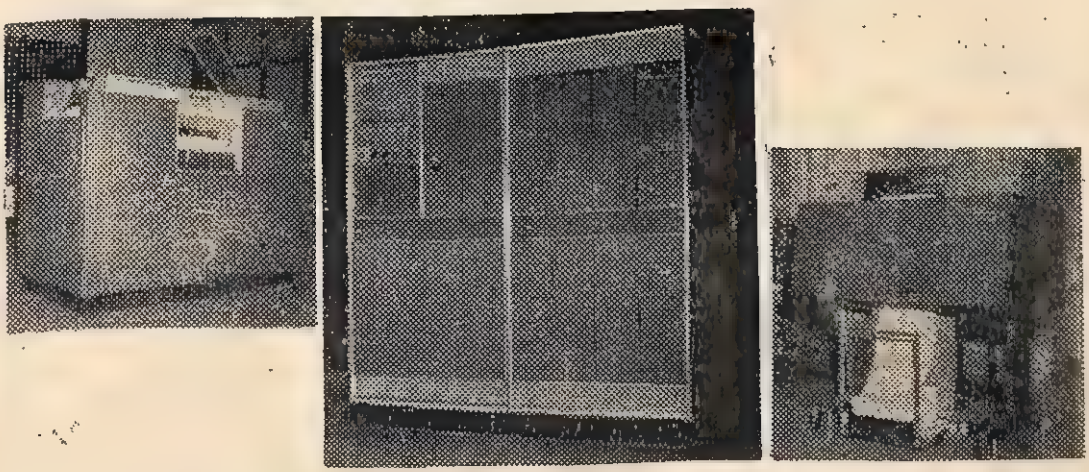

20. yüzyılın bir harikası olan Elektronik Beyinin AKBANK'ta gördüğü çeşitli bankacılık hizmetleri arasında en önemlisi şüphesiz tasarruf hesaplariyle ilgili olanıdır. Elektronik Beyin, tasarruf hesaplarını en küçük bir hata yapmadan günü gününe kaydetmekte, her mudiin kaç kur'a numarasiyle ikramiyeye iştirak edeceğini hesaplamakta ve ikramiye listelerini hazırlamaktadır. Elektronik Beyin AKBANK'ın Bebçekapı'daki yeni binasının ikinci katında mütehassıs elemanların nezaretinde çalışmalarına devam etmektedir.

AKBANK

LOZAN'ı İmzalıyan Kalem ve Yapılamıyan Muhasebe

BİR MUHASEBE İHTİYACI

Lozan Sulh Andlaşmasının 42 nci yıldönümünde, bu muahedeye «Başmurahhas» olarak imzasını koymuş olan sayın İsmet İnönü, bir beyanat vererek: «— **Lozan sulhunun ayakta olduğunu...**» söyledi. Taraflarca bir anlaşmanın, ahdî ve hukukî kanallardan tâdili için müracaat vâki olmadıkça, bir muahedenin hükümlerinin ayakta kalmış olması çok tabiîdir. Nitekim üzerinde yaşadığımız dünyada, asırlarca pâyidar olmuş sayısız muahedeler mevcuttur.

Fakat asıl cevap bekliyen bir başka sual var: Üzerinden kırk iki yıl geçmiş olmasına rağmen, Lozanın, Türk Millî Mücadelesinin esas mihrakı olan Misak-ı Millîye olan intibakı ve neticeleri üzerinde bir muhasebe yapılabilmiş midir?

İlk gerçek şudur: Hiçbir tarih kitabımız, ilkokul tarihlerinden üniversitelerimizdeki «siyasî tarih»lere kadar, Lozan'ın, Türkiye Büyük Millet Meclisindeki kabul müzakerelerinin zabıtlarını neşretmez... Bu tesadüfî bir ihmal, unutkanlık, gaflet midir? Neden Lozan'ın değerini ve Türk milletine kazandırdıklarını isbat cehdiyle çırpınan yürekler ve kalemler, O'nun «— **Türk Milletinin hür ve müstakil bir vatan olabilmesi uğruna oluk gibi akıttığı kanın aslâ değer bedeli olmadığını...**» hâdise ve vakaların, tarihî şe'niyetlerin, coğrafî gerçeklerin, geo - politik hakikatlerin, sınırların, ırkî tecellilerin, hattâ Misak-ı Millî hudutlarının isbatları içinde iddia etmiş kişilerin sözlerinin üzerine bir sünger geçmek ihtiyacını duymuşlardır?

Bu kişiler kimlerdir? Bunlar, daha sonra bu Lozan Sulhunun getirdiği devletin varlığında, hangi kademeleri işgal etmişlerdir? Acaba, tarafsız bir mantık, Lozan'ı «— **Türk Milleti için yetersiz, haksız, Millî Mücadelenin asla karşılığı ve hakkı olamıyacak kadar zayıf, adaletsiz...**» bulmuş, bu kanaatlerini heyecan ve vecid içinde, zabıtlara geçirterek tarihin tesciline sunmuş olmalarına rağmen, nasıl olmuştur da aynı İsmet Paşanın çeşitli kabinelerinde «Vekil» olarak vazife almışlardır?

Bu makamlara getirilişler, kendilerine verilmiş birer «siyasî tâviz» midir? Eğer bu ihtimal hatıra getirilmiş olsa, adları ve sanları ile, millî inkılâp tarihinin başköşelerinde yer verilmiş bu zevatın ferdî ve siyasî ahlâkları üzerine, ister istemez sürülecek karaktersizlik, samimiyetsizlik ve hattâ lâubalilik damgasını kimler ve ne gibi mantık silsilesi için de sileceklerdir?

Aralarında, Şükrü Kaya gibi Dahiliye Vekilliğinde duvayen olmuş, CHP. genel sekreterliğini yapmış şahsiyetler, Mustafa Necati, Vasıf Çınar gibi, sadece «sıradan» maarif vekilliği değil, inkılâbın ana fikirlerinin ortaya atılmasında ve en çetin inkılâpların tedvin ve tekvininde ön sırada ideolog ve tatbikatçı olarak vazife görmüş kişiler, Mersin mebusu Niyazi Bey gibi, Mustafa Kemal'in Tarih Kurumunu: «— **Sen kuracaksın...**» dediği tarihçiler, Faik Öztrak gibi, sayın İnönü'nün «Millî Şef» tahsisunvanı ile vatanın maddî mânevî nesi varsa, nesi yoksa; yirminci yüzyılda ferdî saltanatın görülmemiş tecellileri içinde «**Dahiliye Vekili**» olarak vatanın iç idaresini tevdi ettiği mutemed şahsiyetler, şair Yahya Kemal gibi, bütün bir nesli ardından sürüklemiş tarih - edebiyat şahsiyetleri vardır. Şimdi elinizi vicdanınıza koyunuz: Bunların, Lozanı didik didik didikliyen, onun Türk Millî Mücadelesinin aslâ değer neticesi olmadığını ve olamıyacağını havkıran iddialarının neler olduğunu, bugünün nesli önüne koymadan, kazançları ve noksansızlığını bir **nass-ı katığ**, hattâ **kelâm-ullâh** masuniyetine bürünmek ruhî ihtiyacı nereden gelmiştir?

Unutmayınız ki, bu masuniyet ve koruma, Lozan'ın kabulü sırasında yoktu: Takrir-i sükûn kanunlarının gölgesinde ve İstiklâl Mahkemeleri sehpalarının dehşetinde bu «**dokunulmaz**»lık, — Saruhan mebusu merhum Reşat Bey'in tâbiriyle ... — bir «koridor kanunu»nun tek maddesine bağlanabilir. Fakat o günlerde, böylesine bir «ihtiyat tedbiri» ihtiyacını duymıyanlar, bugün aradan KIRK İKİ sene geçmiş olmasına rağmen, zabıtların metin halinde neşri karşısında asabiyet ve hiddet fevarına kapılarak, bîçare

pek çürük bir temel üzerin deki harab yapının altında mânen kalabilmek tehlikesi ne rağmen, tek taraflı muhasebe ihtiyacını, hangi sebeplerle duyuyorlar?

ÇÜNKÜ NETİCELER ORTADADIR...

Çünkü neticeler ortadadır...

Lozan'ın asıl muhasebesini, geleceğin tarihçisi, bu «ortada olan neticeler» e bakarak yapacaktır. En zâlim nisbetler içinde %71 Türk ekseriyetiyle kırk iki yıl içinde eriyen Garbî Trakya, kumar zarı kolaylığı ile kaybedilen Musul, vatanın bağrına hançer gibi saplanmış On İki Ada, Yunan tahriplerini görülmemiş semâhatle bağışlayan tazminatsızlık gafleti, bugün «Yavru Vatan» dediğimiz Kıbrıs ve benzerlerini unutmuş gözüken âvâre milliyetçilik ölçüleri ve, ve daha niceleri... Hepsi, o gün değil, bugün tarih ve sağduyu terazisinin kefelerine konulacak hale gelmiş, neticeleri ortada temel konular!...

BİR KALEM VARDI!...

Sayın İsmet İnönü, 24 Temmuz 1923'de, Lozan'da sulhü imzaladığı kalemi, on sekiz gün sonra, 11 Ağustos 1923'te yapılan muhteşem bir törenle «İstanbul Darülfünûnuna» armağan etti... Bu kalem, hâlen, orada olsa gerektir: Bu müddet içinde daha başka yerlerde muhafaza edilmemiş ise..

Bu kalem; bir emanetin, verilmiş bir vazifenin vediâsıdır: Hangi duygularla olursa olsun, üzerinde ilmin muhasebesini isteyen bir ruh ihtiyacının emaneti...

Aradan kırk iki yıl geçmiştir. Kırk iki yıl önce dünyaya gelenler içinde bu gün üniversitenin kadrosun da kürsü sahibi olanlar vardır. Tarih ilmi, bir nesil için yirmi yılı ölçü alır. Demek ki iki nesil geçti aradan... Nerede o gerçek ilim adamı ki vatanına hudut çizen ve tarihin seyrini değiştiren mucizevî destanın milletlerarası vesikası olan bir anlaşma hakkında politika ve politikacının değil de, ilim ve ilim adamının hükmünü milletinin önüne çıkarabilsin... Nerede?

Devirlerin hakikatten korkmamak payı, hâdiseleri tarafsız ve tesirsiz ölçülerle ilmin hükmüne sunmalariyle değerlenir. Diyelim ki kırk iki yıl, böyle bir cesaret ve arzuyu duymadı. hattâ böyle bir ihtimali, cömert bir armağanın gölgesinde sakladı. Fakat, bu ne kısır hakikat aşkıdır ki, binbir neticesi ortada iken, böylesine temel hâdisenin muhasebesini ya siyasete rahatça ve emniyetle atlayabilecek yollarından yapar ve hakikatleri ilim damgasiyle dejenere eder, yahut da hiç ele almaz, göz kapar...

Evet... Armağan edilmiş bir kalem vardır. Fakat bu kalem, Türk milletine kader olarak getirilmiş temel hâdiseye imkân verebilmiş, kan ve himmet tuğyanının gerçek ve lâyık neticeleri üzerinde mantık ve tarihin hükmünü araştıracak el bulamadığı için mahcub, dertli ve başı önündedir...

SAADETLER, BEDBAHTLIKLAR

Tarih şunu ispat eder: Bu çapta olaylar üzerinde en mükemmel hâkim olan zaman, son sözünü de söyleyip neticeleri, hiçbir tefsire muhtaç olmadan ortaya koyduğu zaman, bu hâdiselerin asıl muhataplarını izahlar, tefsirler, açıklamalar, hattâ müdafaalar için hayatta olmaları kendi adlarına en büyük saadettir.

Sayın İsmet İnönü, böyle bir mutluluğa sahip bahtiyar kişilerden birisidir. Çünkü ancak kendilerinin izah edebileceği temel hâdiseler üzerinde bu vazifesini başarabilme kudretin dedir: Hem fert gücü bakımından, hem politika imkânları bakımından!

Fakat bu mutluluğun yerini, tamiri imkânsız bedbahtlara ve acı hükümlere bırakması da aynı nisbette mümkündür. Şayet gerçekleri konuşmak, olanları sadece hâkim kuvvetlerin dik tası veya klişe halinde telkin edilmiş mesnetsiz fikirlerin himayesine bırakabilme yolunu tercihte devam ederse... Çünkü hiçbir izah, bizzat zaman kadar ve zamanın getirdiği neticeler kadar vicdanları ve mantığı aydınlatamaz. Hükümlere doğru mesnet olamaz. Dünya kurulalı beri, hükmünü icra ettiren bu temel akıl ve realite kanunu önünde LOZAN nedir? Askıda bıraktığı, hattâ neticeye bağlar gözüktüğü fesat haklar ve gayeler, ne ölçüde hayal olmaktan kurtulmuştur? Bugünkü Türk nesillerini huzursuz, tedirgin, hattâ bedbaht eden hâdiselerin içyüzünde, bu anlaşmanın mesuliyet nisbetini tarafsız ölçülere bağlı kalarak tesbit vazifesi yapılmış mıdır?

O Lozan ki, tarihte eşi kolaylıkla gösterilemiyen te ragat, fedakârlık, kan bedelidir. Ve bu anlaşma hakkında verilecek hüküm, özenmiş olanın azameti, her ân hafızalarda belirmeden verilemez. Üniversitemizin müzesindeki bu kalem, bu mukayeseyi yapabilmek şurunu kaçınılmaz şeref vazifesi halinde telkin etmeğe gücü yettiği zaman, tarihî değerini bulacaktır. O güne kadar ise, sadece bir maden parçasıdır.

K.

1897 OSMANLI - YUNAN Harbinde SARAY'ın vehmi ve zafere inananlar

Serasker Rıza Paşa... Otuzbir Mart hâdisesinden sonra, devrin mes'ulleri olarak sürüldükleri ADA'da iken, bir gazeteciye şöyle demişti: «— Son otuz üç senenin yegâne zaferinde benim hissem, fedakâr neferlerimizden birisi kadar da değil midir?»

YAZAN : SERVER R. İSKİT

ORDU VE SARAY

Yunanlılar azmıştı; Girit'te durmadan isyanlar, yangınlar çıkarıyorlardı. Müslüman halkı, kitle halinde öldürüyor, karakollara hücumla, askerleri kurşuna diziyorlardı. Bir filo donanma ile, üç tabur asker de göndererek, Adayı maletmek istediler, büyük devletler önledi. Osmanlı - Yunan hududuna asker yığıp, bizi iz'aç ettiler ve harb çıkarmak istediler. Gûya galip gelirlerse, Girid'i alacaklardı.

Nihayet istediklerinin aksi oldu; askerimiz hududu geçti, üç hafta içinde son müdafaa hatları olan Dömeke'ye kadar aldı.

Her türlü ihmale rağmen, Türk ordusu için bu netice tabiî idi. Fakat İkinci Abdülhamid'in meşhur vehmi, değil Türk askerine, nefsine bile güveni yok etmişti. Yunanlıların bütün saldırılarını hâlâ miskin ve korkak politikasiyle idarede ısrar ediyordu.

Nihayet ne gibi tesirler altında harbe karar verdiğini aşağıdaki satırlarda okuyup öğreneceğiz. Bu satırlar, o zamanın Seraskeri Rıza Paşanın, 1908 de neşrettiği «Hülâsa-i Hâtırat»ından biraz yeni dile çevrilerek alınmıştır. İbretle takip edelim:

«Yunanlılar, eski tarihlerine vücut vermek üzere, gözlerini bir taraftan Girid'e, diğer taraftan Makedonya'ya dikmiştiler. Bunlar, Deliyani kabinesinin sevkiyle vaziyet ve hâlimizden istifade ederek bir kere Makedonya'ya doğru yürümek, diğer milletlerle meskûn olan bu kıtamızda kendilerine mümkün olan süratle bir istifade hissesi temin etmek istiyorlardı.

Bütün Yunanistan, hazırlıkla meşguldü. Bir taraftan harb gemileri ve bilhassa torpidolar satın alıyor, diğer taraftan askerî kuvvetlerini ıslaha ve artırmaya çalışıyor, mühimmat siparişleri veriyordu.

Prens Jorj, Başkumandan sıfatiyle Yenişehire kadar çıkıyor, huduttan eşkıya kılığı altında çete muharebeleri vererek asker geçiriliyordu. Bunların ar-

kasında ihtiyat fırkaları bulunuyor, saldırmaları günden güne artıyor ve askerlerimizin telefatına sebep olunuyordu.

Biz, gûya hiçbir şey olmuyormuş gibi, aşla kımıldamıyorduk. Hududumuzun birçok noktalarından geçirilen sürülerle eşkiyanın asker olduğu resmen anlaşılmış, hattâ zabitler idaresinde sevkolunduğu tesbit edilmişti. Biz ise İzzet Halu Paşa (Arap İzzet = Mabeyin İkinci Kâtibi) gibi bir mayası bozuğun önü alınamıyan tezvir ve telkinleri ile, hâlâ harbden uzak ve çekingen duruyor ve bu politikayla Yunanlıların bilhassa Girid üzerindeki emel ve ihtiraslarını gitgide artırmış bulunuyorduk.

Avrupa basınına iyiden iyi eğlence olmuştuk. Bize artık hasta değil, hattâ son nefesimizde imişiz gibi bakılıyordu..

VÜKELÂ MECLİSİNİN MABEYİNDEKİ TOPLANTISI

Bu barut kokuları üzerine, nihayet bir gün, Saray, kımıldanabildi ve Vükelâ Meclisi mâbeyine çağırılarak, gûya vaziyetin müzakeresine memur edildi. Müzakere, müzakere olmak için, âzasının serbestçe vicdanının sesine tâbi olması lâzımgelirken, daha ilk günden İzzet, harb tarafı iltizam edilmemek üzere, tebligat kılıklı birtakım telkinlerde bulundu.

Meclis, mabeyinde süreksiz elli altı saat kaldı. Bir aralık Sadrıâzam Halil yanına çağırarak, bazı evrak gösterdi. Rifat Paşa, Tophane Müşiri Zeki Paşayı İzzet'in bu meselede, Devlet-i Aliye'yi harbi kabulden alıkoymasiyle pek büyük bir para mükâfatı alacağının tevatüren duyulduğunu söyledi.

Müzakere sonunda, İzzet'in önünde sadrıâzam Paşa, rey toplamaya başlamasiyle, evvelâ Nafia Nâzırı Mahmut Celâlettin Paşa, harb aleyhinde konuştu İş sırasiyle yukarılıyarak Bahriye Nâzırı da, ben ekseriyete tabiim dedi. Söz nöbeti bana gelince, siyasî vaziyetimizi, tehlike ve muhataraları tasvir ederek, harbden kaçınmamızın intihar olduğunu... ölümün muhakkak, çözülmenin hazır bulunduğunu anlattım. Hemen işin rengi değişti, ortalıkta bir soğuk rüzgâr esti, bir ölüm havası hasıl oldu.

İzzet'in, vaziyeti Padişaha anlatmak üzere, ortadan silindiği görüldü ve müzakere kesildi. Herkes yeis ve endişe ile sükûtu muhafaza ediyordu; bu hal bir buçuk saat kadar sürdü.

İzzet, avdetinde «Harbin kaybedilmesi, devlet için tamiri imkânsız, helâk edici bir darbe olacağı cihetle, iyi düşünülmesi..» suretinde bir irade tebliğ etti. Bu emrin kelimelerle anlaşılamıyan geniş mânasını İzzet'in vaziyet ve tavırları tamamlıyordu.

Müzakere tekrar başladı. Heyetten bazıları, evvelemirde toplanacak kuvvetin giydirilmesindeki müşkülâtı ve sair masrafları öne sürdüler ve cevaplarını aldılar. Bunun üzerine yeniden reye müracaat edildi. Bu aralık arkadasların arada sırada, birer ikişer dışarı çıkarak döndükleri görülüyordu. Dışarıda bunlara, İzzet tarafından bir kuvvet aşılanıyor gibiydi. Çünkü dönüşlerinde, tavır ve hareketlerini, dillerini değiştirerek açıktan açığa harb aleyhinde konuştular.

Reyimi söylemek sırası yine bana gelmişti. Eski düşüncelerimi tekrar ile «Yunanistana karşı kayıtsızca hareketimiz, Rumeli'nin taksimi demektir. Hamiyeti olanlar, memleketini sevenler bu fikre iştirak edemezler. Zira, bugün vatanın hayat ve mematı arasında bıçak sırtı kadar bile yer kalmamıştır. Tarih, ileride hepimizi lânetler. Şimdi bir hareket gösteremezsek, Avrupa umumî efkârının bizi ne hale koyacağını düşünelim. Silâhımızda kuvvet eseri ve hayat görünürse, mevkiimiz ve siyasî kuvvetimiz hemen değişir. Masraf bahsine gelince; Seraskerlik makamı, toplanacak askerin elbiseleri için, bir akçe dahi istemiyecektir. Diğer masraflar dahi âdi tahsisat arasından mümkün mertebe tesviye olunacaktır. Devletin hayat ve mematı, bugün verilecek kararınızın ciddiyetine bağlı bulunuyor» dedim.

Müzakere uzadıkça uzuyor, saatler

geçiyordu, neden sonra kesildi. İzzet, çıkıp, neticeyi arzetti ve döndü.

NİHAYET PADİŞAH İKNA EDİLEBİLMİŞTİ

Herkesin hususî surette dışarı çağırıldığı kapı, o sırada aralıklandı. Yüzünü görmediğim bir vücut, benim istikametimde iki parmağını uzatıp çağırıyordu. Müzakereler başlıyalı 54 saat kadar olmuştu. Gecenin sekizi (alaturka saat) idi. Kalkıp dışarı çıktım. Karşımda Kurenâ'dan Arif Beyi gördüm. Huzura gideceğiz, dedi. Takip ettim, o kapıda kaldı, ben içeri girdim.

Bir masa üzerine Tesalya haritası serilmişti. Zat-ı şâhâne ayakta bulunuyordu. Müzakere neticelerine dair mazbatalar takdim etmişiz gibi, elli bu kadar saatlik münakaşayı hulâsa buyurdular. Sonra, «ben sizin gibi tecrübesiz değilim. Tecrübem sizden ziyadedir. Bu harbin kaybedilmesi, vehamettir» dediler.

Beş on saniye sükût ile mukabele ederek, ısrar ve teşvik-i şâhâne üzerine cevaben; mevkiimizi, Rumeli ahvalini, Avrupa umumî efkârı ile basınının kullandığı dili teşrih ettim. Şu vaziyette devam edersek, elimiz bağlı olarak boğazlanmak. bizim için mukaddeerdir, evvelâ Cenab-ı Hakka, saniyen Peygamberin ruhaniyetine, sonra hilâfetpenâhinizin talihine kalb bağlayarak harbi kabul etmemiz lüzumunu teyid ettim. Harita üzerinde plânımızı, müdafaa ve taarruz harekâtımızı tafsilen arzettim ve gösterdim. Hudut üzerinde harbe kimin tarafından sebebiyet veriliyorsa, mes'uliyetin o tarafa râci olacağını söyledim.

Bu uzun mülâkat neticesinde, «Mademki böyle ısrar ediyorsun, kabul ettim. Fakat şimdi Meclis-i Mahsusa gittiğin zaman şiddetli konuşmaktan vazgeç» buyurdular.

Meclise döndüm ve artık müzakereye katılmadım. Neden sonra İzzet Paşa ile şifre kâtibi Kâmil Bey, müzakere odasına girdiler. Yine reye müracaata başlanmıştı. Neler olmuştu bilmem, Mahmut Celâlettin Paşa, sandalyesini çekerek, masanın başına geçti. Müzakereye dair olan iradeyi dinledikten sonra, tebligata memur olanlara hitaben: «İfadeniz gibi de olur, Ser asker Paşanın buyurdukları gibi de olur. Af buyurunuz ama, Serasker Paşanın bu kadar saattir çalışıp çabalıyarak anlatmak istediği yol, daha sâlimdir. Zaman geçmiştir. Buhran içindeyiz. Biz Serasker Paşa gibi açık söy lemedik. Müsaade buyurursanız, harb mazbatasını tanzim edeyim, bu da benim hizmetim olsun» deyip, yazmağa başladı. Herkes mühürledi, arzolundu. Bir çeyrek geçmeden, mucibince iradesi geldi.

«HEMEN İLERİYE HAREKET LÂZIMDIR»

Harb başlamıştı. Yine mabeyine çağırılarak bir iki günde gönüllü asker toplanıp toplanmaması meselesi müzakere edildi. Bu komisyona Gazi Ahmet Muhtar ve Rauf Paşalar gibi, eski müşirler de iştirak ettirilmişti. Nihayet bu mesele de hallolundu.

Birkaç gün geçmeden, Laros vukuatı meydana geldi. Yaya ordumuzun tedafüî, Alasonya'nın taarruzî durum almaları mukarrerdi. Yanya ordumuz, müdafaa için tekmil taburlarını dağıttığımdan, Yunanlıların ilk taarruzları karşısında ric'ate mecbur olmuştu.

Bunun üzerine İzzet'in entrikası neticesi olarak, bu harbin açılmasında âmil olmak suçuyla Yıldız Sarayının Çit köşkünde beş gün beş gece alıkonuldum. Padişah birçok sualler sorduruyor; «İnşallah iyi netice alınır» diye cevaplar veriyordum. Gün geçtikçe tazyik ve sualler tahammülün üstünde şiddetleniyordu. Nihayet cephe umum kumandanı Ethem Paşaya, Yıldız Sarayı telgrafhanesinden bir telgraf çektim ve Laros ric'ati hakkında esefli bir mukaddemeden sonra, şu, bu noksandır, şu gelmedi denecek zaman değildir. Devletin hayat ve mematı bahis mevzuudur. Hemen ileriye hareket lâzımdır» emrini verdim.

Bu telgraftan iki gün sonra akşam üzeri, Mabeyin telgrafhanesine uğramış, ordunun harekâtını takip edi-

yordum. Alasonya telgraf müdürü ile konuşmak istedim. Bir saat kadar uğraşıldıktan sonra, muhabere imkânı hasıl oldu. Ordu telgraf bölüğünün tel leri dökerek Milona boğazının ilerisinde Kaynak mevkiine vardığı öğrenildi. Ordu kumandanını sordum, askerlerimizin Tırnova kasabasına girdiği ve kendisinin orada olduğu haberini aldım. Bu tebşirin bana verdiği sevinci, tarif edemem. Hemen aynen Zat-ı şâhâneye bildirdim.

Ertesi günü, saraydan çıkmama müsaade edildi. İki haftadan beri ne nezarete, ne de Bab-ı âli'deki Meclis-i Mahsusa gidememiştim. Öğleden sonra, Bab-ı Askerîye girdim, kule hizaların da iken, Bab-ı Askerî telgraf müdürü elinde bir telgraf olduğu halde, koşarak karşıladı. Telgraf, Yenişehirin ordumuz tarafından işgali tebşiri idi.

«YEİSE MAHAL YOK ! ORDUMUZ MUZAFFER OLDU»

Makamıma geldim, herkes meyustu. Nezdime gelenlere telgrafnameyi gösterdim, sevinçlerinden ağladılar.

Haberi, mabeyine telgrafla ulaştırdım ve meclis günü olduğu için, Bab-ı âli'ye gittim. İçeri girerken, mektupçu Ziya Beye rastladım. Meclis içtima halinde imiş, neyin müzakere edildiğini sordum. Ziya Bey, müzakere olmayıp, mâtem tutulmakta olduğunu ve herkesin yeis içinde bulunduğunu söyleyince; «yeise mahal yok! Cenab-ı Hakka şükürler olsun, ordumuz muzafferen Yenişehire girdi» dedim. Ziya Bey, iradesini kaybetti, ağlayarak ayaklarıma kapandı, yanındakiler de hemen tebrikte bulundu.

Meclis-i Mahsusa girdiğim vakit, hakikaten herkesin hüzün içinde bulunduğunu gördüm. Sadrıâzam Halil Rıfat Paşa, başlarında olduğu halde, hepsi ayağa kalkarak üzerime atıldılar. Haber soruyorlardı. Anlattım, büyük bir heyecanla tebriklere boğdular.

Gelişimden on dakika geçmemişti ki, Kurena'dan Faik Bey, Bab-ı âli'ye geldi. Meclisten dışarıya çağırıldım. Evvelâ selâm-ı şâhâneyi tebliğ etti, «Ömrüm oldukça bu gayretlerini unutmıyacağım ve sadakatlerini, memleketine, vatanına, memleketime ve vatanıma ettiği hizmetleri nihayet kemiklerim dahi unutmıyacaklardır» suretinde iltifat buyurulduğunu söyledi. Hemen beraber ce mabeyine gideceğimizi bildirdi. Muzafferiyet haberlerinin ilâveler neşriyle bütün memlekete tebşiri hususuna müsaade buyurulduğu da bildirilerek icabı yapıldı.

1897 Türk - Yunan Harbinde, Sadrıâzam olan Halil Rıfat Paşa...

Mabeyine gidince, gerek başkâtip, gerek kurenâ vasıtasiyle müteaddit kereler aynı zeminde iltifatlar birbirini takip etti. Bizzat Hanedan-ı âl-i Osmanî nişaniyle taltif edileceğim dahi bildirildi.»

Rıza Paşa, bu bahsi kaparken, şu cümleleri ilâveyi de unutmamıştır: «Riyâdan ve öğünmeden âri olarak söylerim ki, bütün Millet-i Osmaniye, bekâ ve şevketini temin eden bu muvaffakıyeti; her cihetten askerlerinin, nefsini fedadan başka, hiçbir türlü iftihar nasibi olmıyan bu kahraman fedakârların himmetleriyle kazanmıştır.»

İşte Türk ordusu, işte onu tanımıyan saray.

Gaflet ve ihanetin birleştiği hâdise :

Şerif Hüseyin isyanı ve Cemal Paşa

YAZAN : CEMAL KUTAY

ŞERİF HÜSEYİN PAŞA

Yaralı Eşref Bey, kendisine, «— Sizler, Şerif değil, şenî'lersiniz ...» demiş ve muhasebenin Allahın adaletine kaldığını söylemişti. Bu muhasebe, Türklüğü en buhranlı ve dertli gününde arkasından insafsızca hançerliyen şahsı ve ailesi için hiç de müsbet ve hayırlı olmadı: Bu haris adam, hüsran içinde Kıbrıs'ta öldü, çocuklarının hepsi hançerlendiler. Beklenmedik kazalarda can verdiler. Torunlarını bile kendi öz milletleri parçaladı. Böyle söyler tarih: «— Türk'ün AH'ı hesapsız kalmıyor!...» Çünkü TÜRK, gerçekten mert, samimî, yürekten ve âlicenaptır. MİLLET OLARAK sahibi olduğu bu faziletleri, yasaların devir olmasa da, ilâhî adalet şaşmaz ve değişmez hükümlere bağlıyor ...

ÜMİTLE YOLA ÇIKAN BİR YOLCU

1914 senesi Kasım ayının yirmi birinci günü, Haydarpaşa istasyonunda, daha sonra adı ve faaliyeti Birinci Dünya Harbinin devamı boyunca sık sık duyulacak olan bir Paşa, **DÖRDÜNCÜ ORDU KUMANDANI** olarak Şam'a uğurlanıyordu. Parlak olmasına pek dikkat edildiği anlaşılan «resmî» bir teşyi merasimi yapılmıştı. Padişah Beşinci Sultan Mehmet Reşad'ın Başmabeyncisi Lütfi Simavî Bey, Zât-ı şâhâne namına muvaffakiyetler temenni etmişti. Sadrazam Said Halim Paşa, Dahiliye Nazırı Talât Bey **(Paşa)**, Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa, diğer nazırlar, ordu erkânı, müttefik Alman, Avusturya - Macaristan sefirleri ve büyük bir kalabalık istasyonda idiler... Kendisine, daha küçük yaşta olan Mersinli Cemal Paşa'dan ayırtılması, aynı zamanda, şahsiyetinin «yüce» liği bakımından **BÜYÜK** Cemal Paşa denilen bu kumandanın adı, Mahmut Şevket Paşanın öldürülmesinden sonra İstanbul muhafızı olarak vazife görmesinden itibaren her ân **«devrin şöhreti»** olmuştu. Şimdi, uhdesinde Bahriye Nazırlığı bâki kalmak üzere, Dördüncü Ordu Kumandanlığına gidiyordu. Bu vazifenin bütün Arap Yarımadasına şâmil askerî vazifesi olduğu kadar siyasî mevkii de mevcuttu. Çünkü İttihad ve Terakki iktidarı, muhalefeti tasfiye ederek tek ve hâkim kuvvet halinde vatanın mukadderatını ele aldığındanberi, Arap ülkelerinde ayrılık ve ihtilâl kımıldanmaları, gizli isyan hazırlıkları haberleri gelmeğe başlamış ve Enver Paşa, şiddet ve otorite kudretini bildiği Cemal Paşayı, İstan-

bul'dan uzaklaştırmak fikrini telkin eden çeşitli sebepler arasında bu hakikate de pay ayırmıştı.

Cemal Paşa, merkezi Şam'da olan Dördüncü Orduya böyle bir hava içinde giderken, bilhassa Almanların tatbiki için ısrar ettikleri ve hayâl payı, hakikat hissinden fazla olan bir plânı da tatbik edecekti: Süveyş Kanalına hücum ve Mısır'ın fethi...

Ancak belirli kişilerin o güne kadar kulaktan kulağa fısıldadıkları bu tehlikeli, fakat câzip plânı Cemal Paşa, Haydarpaşa garında etrafını çeviren kalabalığa teatral bir tavırla ifşa ettiği zaman, koca gar, alkıştan inledi: Zamanlardır, zafer yüzüne hasret kalmış olan Osmanlı İmparatorluğumuzun son nesli, yüzü hüsnet olduğu kadar itimad telkin eden bu sert bakışlı, siyah kara sakallı, çetin adamın kalın ve ahenkli sesinden, Yavuz'un fethinin ikinci safhasını bulur gibi oldular. Yolculuk böylesine bir ümitle başladı.

TEŞKİLÂT-I MAHSUSA İLE ANLAŞMAZLIK

Arap Yarımadasından sızan haberler, Teşkilât-ı Mahsusa'nın gizli kanallarından Bab-ı âliye ve Harbiye Nezaretine akıyordu. Bu teşkilât, gerçekten, mahdut imkânlarına rağmen mükemmel çalışıyordu. Arap çöllerini çok iyi bilen, her bâdiyede güvenilir bir dostu olan gizli teşkilâtın reisi Eşref Bey, 1913 senesindenberi hazırlıklarını fâsılasız devam ettirmenin rahatlığı içinde, karşı tarafın aşılmaz ve duyulmaz sandığı kaynaklarının içine kadar girerek, yapılması icabedenler üzerinde alâkalıları vaktinde aydınlatıyordu. Cemal Paşa Şam'a geldiği zaman, Eşref Beyi, son durumu beraberce gözden geçirmek üzere kendisini bekler buldu. Eski ve kadîm iki dost idiler. Erkân-ı Harb Reisi Ali Fuad Bey **(rahmetli Orgeneral Ali Fuad Erden)** ve istihbarat reisi Miralay Fon Branbergen'in iştirakiyle yapılan toplantılar sonunda Ordu Kumandanı ile Teşkilât-ı Mahsusa Reisi arasında esaslı anlaşmazlıklar olduğu görüldü: Eşref Bey, Mekke'de, yarı müstakil bir hüviyet almış olan Şerif Hüseyin Paşanın, oğulları Emîr Ali, Emîr Faysal ve Emîr Abdullah ile, bu tehlikeli hareketi idare ettiği kanaatinde idi ve Şerif ailesinin isyan için **en elverişli zamanı** beklediğini biliyordu. Bu bilgi, sadece tahminden ve hattâ müteferrik hâdiselerin telkin ve intibaından ibaret değildi: Eşref Bey de, Cemal Paşanın önüne otantik ihanet vesikalarını koymuş, Mısır'daki İngiliz fevkalâde komiseri Mareşal Lord Kiçner ile Emîr Faysal arasındaki ilk gizli görüşmeleri tâkiben, İngiliz siyasî mümessili Sör Hanrî Makmahon ile devamlı şifahî ve tahrirî temaslara ait belgeleri açıklamıştı. Cemal Paşa, şöyle demişti:

Ahmet Cemal Paşa... Dördüncü Ordu Kumandanı iken. 1908 - 1918 arasındaki buhranlı ve karmakarışık devreye adını ve emeğini katabilmiş olanların hepsinde olduğu gibi, hakkında tarihin hükmünün meçhul olduğu şahsiyetlerden birisi. Bir gün, bu doğru ve tarafsız hükmün ışığı altında, sanılır ki, verilmiş yanlış hükümlerin acısı duyulacaktır ...

«— **Benim elimde, hepsi hepsi bir Türk Fırkası var. Bunun dışında, daha çok mânevî bir kuvvet olan Mevlevî alayından gayri hiçbir kuvvete sahip değ-**

lim. Bahr-i Ahmer (Kızıldeniz) den Toros eteklerine, Akabe'den Medine'ye kadar olan saha içinde hangi kuvvete dayanarak iş göreceğim? Benim yapabileceğim, vaziyeti idare etmektir.»

Eşref Bey, aksi fikirde idi:

«— Arab zanbûkları (bir çeşit yelkenliler) Hicaz sahillerinden Mısır limanlarına neden bu kadar emniyet ve huzurla gidiyorlar? Bütün Osmanlı sahilleri tam bir abluka altında olmasına rağmen şu serbestînin sarih mânası şudur: Şerif Hüseyin, durmadan İngiliz yardımı almaktadır. Filistin - Sinâ cephesinden bir İngiliz taarruzu başladığı zaman, Hicaz kuvvetleri düşmana katılacaklardır. Alman, Emden kruvazörünün mürettebatına karşı Şerif Hüseyin lâyık gördüğü zulmün, bu isyan ânından itibaren biz Türklere de aynen, hattâ daha vahşice tatbik edileceğinden hiç şüphe etmeyiniz! Bugün, bilhassa içeri çöl mıntakasında Şerif ve ailesine karşı husumet besleyen, silâh ve malzemeye sahip oldukları takdirde bu düşmanlıklarını en mükemmel ihtiyat kuvvet olarak gösterecek Bedevî kabileleri var. Ben, Teşkilât-ı Mahsusa olarak, bunları hazır bulundurmak fikrindeyim. Bakınız, bir tek Uceymî Paşa Haldûn, Irak cephesinde bize, ordumuzun kudreti kadar imkân temin etti ve faydalı oldu. Bence, Kanal üzerine seferin dahi, bu çıbanbaşı ortada iken yapılması tehlikelidir.»

Bu andan itibaren, Teşkilât-ı Mahsusa ile Dördüncü Ordu arasında, harbin sonuna kadar devam eden ihtilâf başlamış bulunuyordu.

TALÂT VE ENVER PAŞALAR, CEMAL PAŞAYI İKAZ EDİYORLAR

Teşkilât-ı Mahsusa Reisi, bu tarihten sonra hakikaten doğruluğuna inandığı plânını kendi kuvvet ve imkânları ölçüsünde tatbik ve takip etmeğe başladı. Nitekim Peygamberimizden 1285 sene sonra, Hayber'de, Türklüğü Arap Yarımadasından silerek, Salib'in Hilâl'e karşı unutulmaz kinini ortaya koyan İngiliz - Fransız emperyalizmine karşı tek başına bırakılan Türklüğün, din ve milliyet düşmanlariyle elele veren Şerif Hüseyin'in tasallûtundan masun

Kapağımızdaki Klişe

Ahmet Cemal Paşa

İkinci Meşrutiyet tarihinin adı, hafızalarda derin izler bırakmış üç şahsiyetinden birisi olan Ahmet Cemal Paşa, 1872 de İstanbulda doğdu. Elli yaşında iken, Tiflis'te öldürüldü.

Harbiyeyi kurmay olarak bitirdi. Birçok askerî hizmetlerde bulundu, bu arada, «Hey'et-i İslâhiye» ye memur olarak Anadoluyu gezdi, İkinci Meşrutiyetten öncesi, diğer genç zabitler gibi, İttihad ve Terakkide vazife aldı. Otuz bir Mart irticaını müteakip Selânik'ten gelen Hareket Ordusu kumay heyetinde vardı. Örfî İdare âzalığında, Üsküdar mutasarrıflığında vazife gördü. Bu hizmetleri sırasında, idarî sahadaki kabiliyeti, otoritesi, prensipleri ile kendisini tanıttı. Adana ve Bağdat Valiliklerinde değerli hizmetler gördü.

Balkan Harbi sırasında, idarî hayattan ayrılarak Vize ve Uzunköprü savaşlarında fırka kumandanı olarak bulundu, daha sonra umumî menzil müfettişliği yaptı. Bab-ı âli Baskını ile İttihad ve Terakki iktidara gelince, İstanbul Muhafızı ünvaniyle devlet merkezinin en kuvvetli adamı olarak belirdi. Umumî Harbde, önce Nafıa Nâzırı, daha sonra Bahriye Nâzırı oldu. Dördüncü Ordu Kumandanı olarak gittiği Şam'dan Suriye'yi, tek hâkim vaziyetinde idare etti. Mısır üzerine yapılan Kanal seferini tertip edenler içindedir.

Umumî Harbden mağlûp çıkmanın neticesi, İttihad ve Terakki erkânı memleketi terkederken, Cemal Paşa da, önce Almanya'ya, daha sonra Rusya'ya gitti. Oradan Afganistana geçerek askerî ıslahat heyetinin reisi oldu. Kâbil'i kısa zamanda, değerli bir belediye reisi gibi düzeltti. Afganistan'da büyük bir nüfuz sahibi oldu. Aşırı muhafazakârlarla beraber, İngilizler ve Rusların tesiriyle çok sevildiği bu memleketi de terke mecbur bırakıldı. Bir müddet Almanya ve Fransa'da kaldı, davet üzerine tekrar Rusya'ya gitti, fakat 1922 Ağustosunda Tiflis'te, Bolşeviklerin ajanı olan bir Ermeni komitecisi tarafından sokakta öldürüldü.

Şam'da, Cami-i Emevîyye'nin önünde Cemal Paşa ve ordu erkân-ı harbiyesi. Yanında Fon Branbergen, solunda Erkân-ı Harbiye Reisi Ali Fuad Bey (rahmetli Orgeneral Erden). Sağ başta, Ordu Müftüsü Esad El-Şakayr Efendi

tutabilmek için Yemen'deki çevrili kuvvetlerimize altın ve malzeme götüren Eşref Beyin fedaî kuvvetlerine karşı, tarihî Hayber'de baskın yapan İngiliz - Hicaz müşterek kuvvetleri, daha hâdiseler vukua gelmeden önce yapılan ikazın ne kadar doğru olduğunu Cemal Paşaya isbat etti amma, iş işden geçmişti...

Eşref Bey, Şam'dan menfi intibalarla ayrıldıktan sonra, İstanbul'a dönmüş, Enver ve Talât Paşalara durumu izah etmişti. Talât ve Enver Paşalar, Cemal Paşayı ikaz etmişler ve hattâ Enver Paşa, vaziyeti yerinde görebilmek için Şam'a gelmiş, oradan Mekke, Medine ve Kudüs'e uzanmıştı. İki Paşa arasında bu mevzu üzerinde derin bir anlaşmazlık da belirmişti. O kadar ki, Kalkenhayn, Şerif'in vaziyetini yakın istikbal için İngilizlerden daha tehlikeli gördüğünü ve âcil tedbirler alınmazsa vazifeyi terkedip Almanya'ya döneceğini bildirmiş, Enver Paşa İstanbula' döndüğü zaman, Cemal Paşa'nın Suriye'den alınıp yerine Vehib Paşanın veya Mahmut Kâmil Paşanın gönderilmesi bahis mevzuu olmuş, Çanakkale zaferinin kazanılmasında âmil olan Liman Von Sanders Paşanın bile buraya gönderilmesi düşünülmüş, fakat o sırada, Arap ayrılık hareketlerinin elebaşılarından otuz altı kişinin Şam ve Beyrutta Divan-ı Harb kararıyle idam edilmeleri ve Cemal Paşanın bu şiddet hareketini İstanbul'a sormadan yapması kendisinin ister istemez yerinde bırakılmasına asıl sebebi teşkil etmişti.

GEÇ BIRAKILMIŞ OLAN MÜRACAAT

Şerif Hüseyin isyan plânını büyük bir maharetle tatbik etmişti... Âliyye'de vazifesine başlamış olan Divan-ı Harb, Osmanlı İmparatorluğunun bütünlüğünü ihlâl cürmü ile Arap Nasyonalistlerini muhakemeye başladığı zaman, Şerif Hüseyin Paşa, oğlu Emîr Faysal'ı Cemal Paşaya göndermiş, şefaat ve merhamet istemişti. Fakat öte taraftan Enver Paşaya, tehdit dolu bir telgraf çekmiş, âdeta meydan okumuştu. Bu telgraf, hulâsa olarak, şunları anlaşma şartı halinde ileri sürüyordu:

«— Benim bugünkü statükoya bağlı kalmamı istiyorsanız, Tebûk'ten Mekke'ye kadar uzanan Hicaz kıt'asında muhtariyet idaremi kabul ediniz. İmâreti, büyük evlâd usulü carî olmak üzere ebedî olarak aileme veriniz. Bundan başka muhakeme altına almış olduğunuz bazı Arap ileri gelenlerinin kabahatlerini affederek, Suriye, Irak ve Hicaz'a şâmil olmak üzere bir de umumî af ilân ediniz.»

Enver Paşa, kendisine yapılan bu müracaatı Cemal Paşaya gönderdiği zaman, Arap milliyetçileri idam edilmişlerdi. Şerif Hüseyin, af isteğinin Enver Paşaya iletilmiş olduğu günde mahkûm edilmiş nasyonalist ve iftirakçilerin asılmış olduklarını ve bunlar hakkındaki hükümlerin, harb içinde Ordu Kumandanlarına verilmiş selâhiyete dayanarak Cemal Paşa tarafından tasdik edildiğini bilmiyor muydu? Onun gayesi, Arap âlemine karşı: «— Ne yapabilirdim? **Her birisine ayrı ayrı başvurdum. Dinlemediler. Gayeleri Arap milliyetçiliğini yok etmektir. Şimdi bunların muhasebesini yapmak bana düşüyor...»** demekti. Nitekim, vaktiyle fermanlarla verilmiş imtiyazların genişletilmesi isteklerinin bir tetkik konusu bile olmasına imkân bırakmadan, isyan bayrağını kaldırdı.

ON DOKUZ AYLIK ZAMAN İÇİNDE ...

Şerif Hüseyin Paşa, Cemal Paşa'nın Dördüncü Ordu Kumandanlığı ile Şam'a gelişinden ihtilâl yoluna sapıncaya kadar geçen on dokuz aylık devre içinde, vaziyeti öylesine mükemmel idare etmiş idi ki, 1916 senesi mart ayına kadar bu mevzu üzerinde kendisine yapılan ikazların tehlikeli birer vehim olduğunu söylemek suretiyle birçoklarına hakikatleri konuşamamak korkusunu verdi. Eşref Beyle ayrılışları dargınlık halinde olmuştu. Şerif Hüseyin'in ihanetine asla ihtimal vermediğini, Münih'te Drei Maskean Verlag müessesesince bastırılan eski Türkçe metinli hâtıratının 188 inci sahifesinde bu hissini samimiyetle itiraf eder. Der ki:

«— Ben hiçbir zaman Mekke Şerifinin iyi niyetlerine kani olmamakla beraber, Hilâfet-i İslâmiyenin saadet veya ebedî felâketinin ortada olduğu böyle bir umumî harbde şahsî emellerini tatmin için bütün İslâm âlemini esaretleri altına almak isteyen devletlerle ittifak ederek Hilâfet aleyhine isyan edeceğini ve memleketin her tarafında fitne ve fesat ateşleri alevlendireceğini asla ümit etmezdim. 1914 senesi sonunda kendisiyle başlayan nazikâne muhaberelerimiz devam ediyordu. 1915 senesi kış aylarında hazırlandığımız ikinci Kanal seferine Hicaz'dan askerî birliklerle yardım edeceğini temin ediyordu. Refik ül Azm gibi, Şeyh Reşid Rıza gibi, Abdülkerim El Halil gibi para için her denâeti irtikâb edecek insanların İngiliz veya Fransızlar tarafından satın alınabileceklerine ne kadar kani isem, Şerif Hüseyin gibi yaşını başını almış bir adamın da ihanete başvuracağına kat'iyyen ihtimal vermiyordum.»

Şerif Hüseyin'in 27 Haziran 1916 tarihli isyan beyannamesindeki sebepler elbette ki hiçbir vicdan ve mantık sahibini tatmin edecek şekilde ve mahiyette değildi. Devlet ve tarihe karşı bir şeyler söyleyebilmenin ihtiyaciyle karalanan bu beyannamedeki en acı taraf, on dokuz aylık bekleme devresinin hazırlıklarla geçirildiği yolundaki itiraftı. Mekke Emîri, İngilizler tarafından öyesine aldatıldı ki, umduklarından hiçbirisini bulamamış olmanın acısı içinde Kıbrıs'ta öldü. Allahın adaleti, kendisini cezalandırdı, fakat Cemal Paşa, Tiflis'te bir Kızıl Ermeni kurşunu ile hayata gözlerini kapadığından bu ibret tablosunu göremedi.

Evet, kırk iki yıl önceydi:

O MUTLU EYLÜL 1922

YAZAN : M. ŞEVKİ YAZMAN

Öylesine bir zaferdi ki, böylesine yüz yıldır hasret çeken Türklük, İzmir'i düşmandan kurtararak Anadolu'nun bağrında, Megalo İdeayı bir daha tasfiye edenlerin adlarını ve şerefli mücadelelerini unutmamak için, o günün yetersiz imkânları içinde «ZAFER HATIRALARI» çıkardı. Klişemiz, bunlardan birisini gösteriyor: Ortada, Başkumandan Mustafa Kemal ve bir ay içinde kumandan arkadaşları ...

GARİP TESADÜFLER

Türklerin Anadolu'da hâkimiyetlerini tesis etmeleri için, bu yarımadanın yalnız garp sahillerine yerleşip bütünü üzerinde hak iddia eden Yunanlıları iki defa yere vurup imha etmek zorunda kalmışlardır. Bunlardan biri, Selçuk hükümdarı Alparslan tarafından ve 1071 tarihinde Malazgird meydan muharebesinde, ötekisi ise 1922 senesinde Atatürk tarafından sevk ve idare edilen ordularla başarılmıştır.

Ne garip bir tesadüftür ki, her iki zafer de 26 Ağustos imha muharebeleriyle başlar ve büyük zaferlerini Eylül ayında tam olarak neticelendirirler. Bu bakımdan, asırlardır kopmaz, ayrılmaz, bir vatan olarak kanımıza, canımıza girmiş Anadolu'ya sahip olma bakımından Eylül ayı, Türkler için eşsiz bir mutlu aydır.

Eski tarihi ve Alparslan'ın Malazgird zaferini, bu yazıda söz konusu etmiyeceğim. Fakat bilhassa her fırsat buluşta ve meselâ şimdi Kıbrıs'taki Türklere zulüm yapma imkânı hasıl olur olmaz, Türklere yüklenen Rumluğun ve Yunanlılığın, Birinci Dünya Harbi sonunda yıkılan birçok imparatorluklar gibi, çöken Osmanlı İmparatorluğunun bu yıkılış ve çöküş ânından istifade etmeyi düşünerek, Türk yurdu Anadoluyu ele geçirmeğe kalkışan Yunan megalo ideacıların haris ve sonu hüsranla neticelenen hikâyelerini anlatarak, bu mutlu ayın sevinç dolu günlerini bir kere daha yâdetmeyi, millî bir vazife bilmekteyim:

Dört sene devam eden, Basra körfezinden Galiçya dağlarına, Kafkas silsilesinden Süveyş sahrasına kadar süren harblere giren ve sonunda mağlûp olan Osmanlı İmparatorluğu, tam mânasiyle çökmüş veya parçalanmıştı. Bütün Arap Yarımadası, Irak, Suriye gitmiş, Trakya işgal olunmuş, İstanbul ve

başlıca merkezler İngilizler, Fransızlar ve İtalyanlar tarafından ele geçirilmiş, Osmanlı ordusu terhis edilmiş, silâhlarına ve araçlarına el konmuş, düşmanlarının kendisine kabul ettirecekleri bir sulhu bekliyordu. Fakat bunun âdil, hiç değilse büyük ekseriyetini Türklerin teşkil ettiği Anadolu Yarımadasının kendisine bırakılacağını ümit ediyordu. İstanbulu ve bazı mıntakaları işgal eden düşman askerlerinin haksızlıklar yaptığını görüyor, hissediyor, fakat mağlûbiyetin tabiî bir neticesi olan bu hale, istemiyerek katlanıyor. Osmanlı devletiyle Müttefikler arasındaki fiilî harbi durduran mütarekenin üzerinden dokuz ay kadar bir zaman geçmiştir. Hoşnutsuzluklar, uzayıp giden bu haksızlıklara karşı, birtakım dirençlere teşebbüs fikri, kafalarda yer etmektedir. Fakat zamanın devlet başkanı, Osmanlı Padişahı, saltanatını elden kaçırmamak için, tâviz vermeğe ve hoş geçinmeğe taraftardır.

İKİ HÂDİSE VE ZAFERİN SEBEPLERİ

Tam bu sıralarda, yani 1919 senesi mayısının ikinci yarısında ve birer gün fasıla ile, iki olay meydana gelmektedir:

1 — Birinci Dünya Harbinde ve bilhassa Çanakkale muharebelerinde eşsiz kahramanlıklar göstermiş ve işgal kuvvetlerine karşı boyun eymeyi tensip etmiyen bir kumandan, o vakitki adiyle Mustafa Kemal Paşa, bir ordu kumandanlığı vazifesiyle 19 mayısta Samsuna ayak basmıştır.

2 — 15 mayısta ise Anadoluda, muhtemel bir çatışmayı göze almak istemiyen İngilizler, İzmir ve civarındaki Rum azınlıklara fazlaca güvenen, mukavemet edici Yunanlıları İzmire çıkartmak suretiyle hem kendileri fiilî sahneden çekiliyor ve hem de gûya Türklerin başına büyük bir belâyı yüklemiş bulunuyorlardı.

Denilebilir ki, bu yanlış görüş ve hesap ediş, daha o günden yenilgiye mahkûmdu. Yunanlıların ve Anadolu'nun batı sahillerinde oturan Rum azınlığı, daha o günden imhaya, sürülmeye mahkûm edilmişti. Çünkü bütün tarihi boyunca hür ve müstakil yaşamış Türk Milleti ne müttefiklerin karşısında, ne bir avuç Yunanlı azınlık karşısında bu felâket ve sefalete tahammül edemezdi. Yunanlıların İzmire çıktıkları günden itibaren her Türkün görüşü ve hissediş birden değişmiş, alevlenmişti. Fakat buna rağmen, mücadele üç sene devam edecek ve 1922 eylülünde mutlu sonuca ulaşacaktı. Çünkü memleket Birinci Dünya Harbinden mağlûp, yorgun ve bitkin çıkmıştı. Silâhı ve vasıtası yoktu. Bunları edinebilmek, ordusunu kurabilmek için çok gayret sarfetmek lâzımdı. Bu felâketli günlerde Türk Milletinin biricik talihi şu olmuştur:

Başına ilk günden itibaren itimad ettiği, güvendiği, kahramanlık ve zekâsını Çanakkale zaferiyle ve müteaddit defa millete isbat etmiş bir kumandanın, Mustafa Kemal'in geçmesi idi. Onu en yakından takip eden, dürüst ve namuslu arkadaşı Rauf Orbay, o günleri anarken, daima şu sözü söylemiştir: «Mustafa Kemal'den başkası, bu işi başaramaz ve bu kadar büyük muvaffakıyetle bu işin içinden çıkamazdı.»

Keza onu yine en yakından takip eden ünlü kumandan Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal'in askerlikten istifaya mecbur kaldığı, ordu kumandanlığını bıraktığı günün ertesinde ve hayli meyus bir zamanında, karşısında hazırol vaziyeti alarak, elini alnının üzerine götürüp askerce selâm vererek:

«— Paşam, bugün de, dün olduğu gibi emrindeyim. Talimatını bekliyorum.»

Ve hakikaten, yalnız Kâzım Karabekir değil, bütün ordu, bütün millet, İzmire çıkmış Yunan ordusu karşısında onun emirleri ve kumandası altında birleşmekten başka çare görmemişti. O ümitsiz günlerde başarılan büyük zaferin birinci sebebi budur.

Çok çetin şartlar, yoksulluklar için de meydana getirilen ordu, cenupta Fransızları durdurmuş, sonra Ankara yakınlarına kadar ilerliyen, gördüğü malzeme ve para yardımlariyle bizim ordumuza nazaran daima üstün bir vaziyette bulunan Yunan ordusunu Sakarya'da durdurmuş, sonra da Afyonkara-

İZMİRDE İLK GÜNÜ **Mustafa Kemal, kendisinden «sulh şartları» istiyen Versay sistemcilerine: «— Sekiz Eylülde Nif' de» randevu vermişti. Bugün O'nun adını taşıyan bir kasabamız olan Mustafa Kemal Paşa'da O vardı. Fakat sulh şartları istiyenler yoktu. Klişemiz, muzaffer Başkumandanı, İzmir'e ilk girdiği gün gösteriyor. Yüzünün hatlarında, ne derin bir haz ve huzur var... Arkasında, sağda: Erkân-ı Harbiye Reisi Mareşal Fevzi Çakmak, solunda Birinci Ordu Kumandanı Nurettin Paşa.**

hisar ve Eskişehir yakınlarına kadar geri çekilmeye icbar etmişti. Mutlu günün doğmasına sebep olan büyük taarruz da bundan sonra başlar.

BÜYÜK TAARRUZ NASIL OLDU ?

1922 senesi ağustos ayının ikinci ya rısındayız. Bütün gayretlere, fedakârlıklara rağmen, ne adet itibariyle, ne de malzeme itibariyle Yunanlılara üstün bir ordu meydana getirememişiz. Anadolunun garbı, Afyona kadar Yunan işgalinde, Trakya ve İstanbul, Müttefik Devletlerin işgali altında, o vakit Anadolunun bütün nüfusu 13 milyonun altında iken, millî hükûmetin hâkim olduğu yerlerdeki nüfus kesafeti bunun ancak yarısına ulaşabilir. Malzeme ve silâh da ona göre. Fakat millî ordunun bir büyük kudreti var: Ya zafer, ya ölüm azmi ve imanı. Bütün millet, böyle bölünmüş, ve yarı esir vaziyette yaşamaktansa, ölmek daha iyidir kanısında. Başındaki kumandanlar bilgili ve azimli. Bu sebeple kararlaştırılan plâna göre, Eskişehirden Afyon cenubuna kadar uzayan cephenin sol kanadının gerisine cesur bir giriş yaparak İzmirle olan irtibatını kesmek ve bu suretle Yunan ordusunu imha etmekti.

Taarruz 26 Ağustos günü sabah erkenden ve Afyonkarahisarın cenubunda ki cepheden başladı. Bizzat Başkumandan Kocatepede muharebeyi idare ediyordu. Hemen de bütün cephede düş-

mana karşı bir saldırı vardı. Fakat ordunun büyük kuvveti, sol yanda ve cenupta toplanmıştı. Bu taarruz tarzı, Türk ordusu için de büyük tehlikeler, riskler taşıyordu. Çünkü Yunan ordusu kendisine güvenerek, Afyon cenubunda ve Afyon — Konya demiryolunu kesecek bir taarruza geçmiş olsaydı, bizim de geri ile biricik bağlantı yolumuz tehlikeye girer ve cenupta toplanan ordunun büyük kısmı, ikmal yapamamak tehlikesiyle karşı karşıya gelebilirdi. Fakat bunun için cesaret, azim ve ileri yi görüş şarttı.

Daha ilk günde yani 26 Ağustosta süvari kolordumuz düşmanın sol cephesini yararak içeri girmiş ve Afyon — Uşak demiryoluna kadar ilerlemişti. Piyadeler de büyük güçlüklere ve zayiata rağmen, düşmanın tahkimatına, siperlerine, tel örgülerine ve piyade mânilerine aldırmıyarak, ilerleme kaydetmişlerdi. Düşman şaşırmış ve bu ilerlemeleri nasıl durduracağı kaygısına düşmüştü.

İlk gün, tahkimat önünde ufak duralamalar olmuş; fakat akşama doğru gerideki ihtiyatlar yetişerek, tekrar yüklenmiş, her şeyden mühim olarak da içeri sızmış, süvari kolordusu Yunanlıların gerilerini altüst etmiş ve karışıklıklar yaratmıştı.

O gün tehlikeye giren Yunan hatları, ertesi sabahla beraber yerinden oynamış, Afyon elimize geçmiş ve Yunanlılar geriye çekilmeye, kuvvetli bir mevzi diye tahkim ettikleri Dumlupınarda tutunmayı kararlaştırmışlardı.

Türk ordusunun en büyük mahareti ise, 26 Ağustosla 31 Ağustos arasındaki günlerde kendisini göstermiş, Yunan Birlikleri garba doğru değil, şimale doğru itilmiş, Dumlupınar mevziine şarktan değil, şimalden gelmeğe mecbur edilmişti.

YENİ BİR DERS

O mutlu 31 Ağustos gününü hiç unutamam. Bir tablo gibi karşımda durur. Ben ordunun en solundan yüklenen altıncı tümenin istihkâm bölüğü komutanı bir üsteğmendim. Bu tümen, Dumlupınarın cenubunda ve o mevziin sağ yanını teşkil eden Toklu Sivrisini, bir gün evvel almış, yani daha düşman Dumlupınar mevziine yerleşmeden, onun cenup kanadını ele geçirmiş ve burada en yüksek tepe olan bu Toklu sivrisinde ihtiyaten istihkâm bölüğünü bırakarak alaylariyle daha cenuba, Yunan ordusunun Banaz ve Uşakla irtibatını kesen yollar üzerine yürümüştü.

Sonradan Başkumandanlık Muharebesi adını almış cephenin âdeta dağlar üzerinde çizilmiş haritası gözümün önünde durmaktadır. İki taraflı topçu ateşi bir çenberi andıran bizim mevzilerimizle bu çenberin ortasına yerleşmiş Yunan mevzilerini hattâ dürbüne hacet kalmadan bize gösteriyor, bu çenberin sonu ne olacaktır, diye bizi heyecandan heyecana sürükleyen vakalar bir sinema perdesi gibi önümüzde cereyan ediyordu.

Akşama kadar süren kesif topçu, piyade ve makineli tüfek atışı, her an daralan çenber ve geriye doğru sürülen Yunan mevzileri, akşam güneş batarken, tam bir sükûnete kavuşmuş, çünkü burada kümelenen insanlar ya harbi bırakıp kaçmak veyahut oldukları yerde can vermek zorunluğunu hissetmişlerdi.

Yunan ordusu dağıldı, bir kısmı Murat dağına doğru kaçtı, ve sonra Baş kumandanlariyle beraber esir edildi, ötekiler parça halinde geriye çekildiler ve 9 Eylülde İzmire girdiğimiz ve 10, 11 Eylülde son kalıntıları denize döküldüğü veya gemiler, kayıklarla Adalar veya Yunanistana kaçtıkları tarihe kadar hiçbir mukavemet göstereme-diler. Yalnız kaçanlar yollarda olsun köyleri, kasabaları ve hattâ İzmiri tutuşturmayı ihmal etmiyorlardı.

Haddini bilmiyenler ve güçlerini ölçemiyenler, ağır bir darbe yemiş ve bir daha seslerini çıkaramıyacak şekilde aziz Anadolu topraklarını bırakıp gitmişlerdi. Şimdi her Eylül ayı gelişinde, o mutlu günleri hatırlar, çektiğimiz heyecanlı, sıkıntılı günleri unuturum.

BU HATIRALAR Birinci Dünya Harbi, bütün cephelerde, Türk kanını emdi. Milletimizin ölüm - kalım savaşı halinde, yurdumuzun dört bucağında, hattâ toprakları dışında savaşa katılan Mehmetcikler, en kötü şartlar içinde de olsa, tarih boyunca olduğu gibi, gene hârikalar yarattılar.

Birinci Dünya Savaşının tarihimizdeki yeri çok önemlidir. Bu savaşta milyonlarca can ve pek çok toprak kaybının, Anayurdun harabe haline gelmesi yanında, tarihimiz için taşıdığı büyük mâna şudur ki, bu savaştan çırçıplak denecek halde, kelimenin tam mânası ile perişan, yere serilmiş, hattâ topluluğunu kaybetmiş bir vaziyette çıktığımız halde, Kurtuluş Savaşımızın, Millî Mücadelemizin başlamasıdır. Ve Mustafa Kemal'in emsalsiz kudret ve insanüstü kabiliyeti de ölüyü diriltircesine vatanı kurtarıp istiklâline kavuşturmasındadır

Bu yazımızda, Birinci Dünya Savaşında Irak cephesinde geçen bazı olayları, okuyucularımıza sunarken, bu yazıların, hep yukarıda işaret ettiğimiz açıdan okunmasını dileriz.

Irak cephesi savaşları için bugüne kadar belki yüzlerce eser yazılmıştır. Fakat burada okuyacağınız yazının çok önemli bir özelliği vardır. Önce bu tarafını belirtelim: Bu yazı, ilk defa Tarih Konuşuyor sahifeleriyle tarihimize intikal etmektedir ve ismini dahi tesbit edemediğimiz bir subayımızın günlük notlarıdır. Irak cephesinde İngilizlere esir düşerek Hindistana, Rangoon esir kamplarına gönderilen bu subayımızın, günlük hâtıralarının ikinci defteri 213 sayfa tutmakta ve Irak cephesinin tarihe geçmemiş olaylarını vermektedir.

Günlük hâtıralar 5 Kânunusani 1330 pazar günü başlıyarak 7 nisan 1331 salı günü bitmektedir.

Türk askerinin ne kadar gayrimüsait şartlar icinde bulunduğunun bir örneğini de teşkil edecek olan bu hâtıraların Harb Tarihimize de ışık tutacağına inanıyoruz.

1914-1918 Birinci Dünya Harbinde

«Irak Cephesi»nde çarpışan bir zabitin günlük hatıraları

NİYAZİ AHMET BANOĞLU

12 KÂNUNUSANİ 1330 PAZARTESİ

«Sabah kalkınca, rüzgâr gene devam ediyordu. Belmeler (bir nevi kayık) e karanlıkta bindik. Yol alamıyorduk. Gündüz oldu, gene belmeleri çektirmeye başladık. Efradın gayreti ile ilerliyorduk. Yolda bazı, cihada giden mücahit belmelerine rastladık. Bazı belmeler üzerine hasır örtülmüştü, çoluk çocuk geri gidiyorlardı. İkindiye doğru etrafı ormanlık ve hurma ağaçları ile kapalı Şamiye cihetinde bir yer gördük. Burasının bir nahiye olduğunu ve ismi-nin de Hızır nahiyesi olduğunu öğren -

dik. Kubbeli bir bina vardı. Burası (Makam-ı Hızır) imiş. Bütün ahali ve kadınlar, nehir kıyısına toplanmış, bizi seyrediyorlardı. Bazı mücahit kayıkları da orada duruyordu. Mücahitler, kıyıda küme küme olmuşlar, kimisi abdest alıyor, kimisi muhabbet ediyordu. Buraya hiç uğramadan geçmekte idik. Sağ kıyıya yani Şamiye cihetine geçtik. Köy hizasını geçerken bizim mekkâre çavuşunu ve seyisi gördüm. Bu köyde bulunuyorlarmış. Yolda epeyce zahmet çekmişler. Sulardan geçerken benim ufak hayvanın cevherliğini söylediler. Fakat biçarenin gözü kör idi. Yolda Araplarm bazı jandarmaları öldürerek silâhlarını almış olduklarını işitmişler ve kendileri de bu gibi taarruzlara uğramamak için, pek ziyade ihtiyatla hareket etmişler.»

15 KÂNUNUSANİ
1330 PERŞEMBE

«Bugün Nasıriye'ye geldik. Demek İstanbul'dan hareketimizin 55 inci günü. Fırat nehrinin geçtiği Cerablus'tan Nasıriye'ye Şahtur (bir nevi altı düz kayık) ve gemi ile 37 gün su üstünde çalkanmışık. Düşünecek olursak, pek ziyade mihnet ve sıkıntı çekilmiş.»

16 KÂNUNUSANİ
1330 CUMA

«Bugün temizlik ve çamaşır yıkamakla meşgul olduk. Ben de çamaşır değiştirdim. Epeyce bitlenmişim. Hele askerde pek çok vardı. Hamama gittim temizlendim. Bu kasabada üç dört tane hamam var. İyi değilse de, girilir. Kurnalar zifttendir. Mermer gibi taşları yoktur. Peştemallar da pistir. Hamamlara zaten yerli Arap gelip yıkanmazmış, nehre girip yıkanıyorlar.»

17 KÂNUNUSANİ
1330 CUMARTESİ

«Bugün askerin istirahat edeceği emri verildi. Münavebe suretiyle çarşıya askere çıkma müsaadesi verildi. Ben de kasabayı görmek için çarşıya çıktım. Kahve, şeker ve buna benzer şeyler aldım. Şekerin okkası sekiz kuruştu. Hepsi de kalın kâğıtlara sarılmış kelle şekeri idi.

Kahvenin okkası yirmi iki kuruşa olup, güzel kahve idi. Burada ekmek yok. Pide yaparlar, kadınlar akşamüstü bir tabla üstünde olarak çarşıya gelip, on paradan tanesini verirler. Yoğurt ve süt de kadınlar tarafından satılmaktadır. İyi yoğurt ve süt yoktur. Çok su

Dicle kıyılarında şatlarla karşıya geçiş hazırlığı ...

Ordular ve her şeyleri, ÇATISIZ idi. En büyük saadet, gölge bulabilmekti...

koyuyorlar. Kasabanın yolları geniş ve birbirine amut şekilde yapılmış. Nâsıriye eşrafından Nusret Paşa tarafından Avrupalı bir mühendise yaptırılmış. Çarşı dar ve pislikten ibarettir. Sokaklar, mahalle araları da pis, birikinti suların üzeri yosunlaşmış, sinekten geçilemiyecek bir haldedir. Ahmet Faruh Beyin konakları güzeldi. Uceymi Beyin de konağı vardı. Ahmet Faruh'un maiyeti çok ise de Uceymi Bey kadar cesarete malik değildi. Uceymi Beyin Şamiye cihetinde nüfuzu pek çoktu ve Hâmise'de malikâneleri mevcuttu. Bundan herkes çekinir ve cüz'i kabahat işleyeni hemen idam ettirir. Gayet cesur olup, hükûmete mutidir. Cesareti herkesi meftun eder. Nâsıriye'de birkaç tane cami olup, kışlanın yanındaki büyük camide Sünnî olan Araplar namaz kılarlar. Diğerlerine Şiîler gidermiş. Ahalisi umumiyetle Araptır. Şehir içinde Araplar silâh taşırlar. İkide birde silâh atmaktan çekinmezler. Silâhlarının çoğu martindir. Fişeğini kendileri doldururlar.

Museviler pek az olup, ticaretle meşguldürler. Araplar, Musevilere dokunmazlar. Yalnız onlardan nefret ederler. Konuştukları lisan arapçadır. Rum ve Ermeni milleti yoktur. Bir de Hazret-i Yahya Aleyhisselâmı peygamber tanımış, el'an Hazret-i Yahya Aleyhisselâma iman etmekte olan Saibiyye kavmi vardır. Nüfusları cüz'i olup, on bir yerde yerleştirilmişlerdir. Basrada, Acem Nâsıriyesinde, Amare'de, Hâmise'de, Nâsıriye'de ve başka yerlerde bulunuyorlarmış. Nâsıriye'nin nüfus memuru ile görüştük. Türktü. Birinci yüz başının bildiği çıktığından, ahbap olduk. Nüfus tahriri pek müşkülmüş, mümkün olduğu kadar kasabada nüfus yazımı yapılabilmekte, rüşvet pek ziyade olduğu, asker olacağını anladılar mı, kaçarak aşiretlere katıldıkları, vergi gibi şeylerin yalnız çarşıdan alınabildiği, yani esnaftan ve ev vergisi vesair vergiler alınamamakta olduğunu öğrendik.

Nâsıriye'den Bağdata gidilirken, Kütül Emmare'den, Dicle nehrinden bir kol ayrılarak Şatire kasabasına gelinir. Burası kaymakamlıktır. Bağdat vilâyetine bağlıdır. Burada Hâmiyun isminde bir şeyh varmış. Evvelce hükûmete karşı isyan etmiş, Şatire'de birkaç taburla çarpışarak ne kadar Türk zabit ve efrat varsa, hepsini kesmiş ve kasabada bir camiin kenarına gömdürmüş. Hain bir aşiret imiş. Bu kere mücahit olarak cihada gitmiş, Nahile'de imiş. Buradan

birkaç kişi ile gitmek tehlikeliymiş.

İkide birde, telgraf tellerini keserlermiş, hattâ Araplar beş kuruş için, insanları öldürürler ve katili yakalamak da mümkün olmazmış. Elhasıl Feiluce'den itibaren Basraya doğru olan Araplar, âsidir. Hiç birisine itimad edilemez. Her nevi fenalığı yapmaktan çekinmezler. Bu cihetten en iyi ve hükûmete muti ve münkad aşiretlerden (Uceymi Bey) imiş ve bundan İngilizler bile pek çekiniyormuş. Basra ahalisi bundan tir tir titrerlermiş.»

25 KÂNUNUSANÎ
1330 PAZAR

«Sabah kalktığımda, hava iyi olduğundan, talime çıktık. Takım takım boy siperi kazılmanın usulünü gösterdik. Diğerlerine, takımın dağınık nizamını, araziden istifade şekillerini gösterdik. Dönüşte yemek yiyerek istirahat ettik. Bugün tabur ların geleceği muhakkak olduğundan, karşılamaya çıkılması için emir verildi. Askeri silâhbaşı edip, saffı harbde borazan ve fifreciler başta olarak duruldu. Bunlar resmi selâm ifa ederek v.e borazan çalarak, önümüzden geçtiler. Arkalarından biz de hareket edip, ordugâha geldik. Bunlar, bizim sağımızda tuğla ocağının yanında çadırlarını kurdular. Bu taburlar, Korne'den geliyorlarmış. Osmancık taburu denilen tabur, çete efradından ve gönüllü olarak kaydolunan efrat olup, bölüklere taksim olunmuşlar. Bölüklerin zabitleri olduğu gibi, birer de kaptanları vardı. Yani o efradı toplıyanların başı. Bir de tabur kumandanı Yüzbaşı Halim Efendi, bu çetecilik hususunda epeyce yerlerde bulunmuş. Benim bölükteki Mahmut Efendinin sınıfından imiş. Biz İstanbuldan hareket etmeden biraz evvel, bu tabur Irak kumandanı olarak tâyin olunan Binbaşı ve Erkân-ı Harb Süleyman Askerî Beyin maiyetinde olarak hareket etmiş ve sonra Askerî Bey kaymakam olmuş, Haleb yoluyla şahturlarla Fırat nehrini katederek, Bağdata gelmişler. Askerî Bey de maiyetiyle otomobille Bağdata gelmiş, yolda otomobil bozulmuş, epeyce müşkülâta uğramışlar. Bağdata geldikten sonra, bir hafta kadar oturup Korne'ye gitmişler. Orada İngilizlerle harb etmişler. Düşmana epeyce telefat verdirmişler, fakat yoksulluk yüzünden, topun adedi az olduğu, kuvvetin azlığı sebebiyle bir netice çıkarılamamış. Bu harbde Askerî Beyin iki bacağından vurulması ve alay kumandanı Cemil Beyin şehit düşmesi yüzünden pek ziyade müteessir olunmuş. Askerî Bey tedavi için Bağdata gitmiş, şehit Cemil Beyin yerine de Yüzbaşı Hayri Efendi alay kumandanı tâyin edilmiş. En ziyade gece baskını yapmışlar.

Birinci mülâzım Osman Efendi isminde bir zabitin kumandası altında giden Osmancık taburundan bir kısım asker ile, gece baskınında düşman tarafından bir baskına uğrayarak, bir kısmı orada telef olmuş, bir kısmı Sura gitmişler. Gece karanlığında nereye gideceklerini şaşırmışlar, bataklığa girip oradaki yaban domuzları tarafından kimisi telef, kimisi boğulmuş, gitmiştir.

Birinci Mülâzım Osman Efendi, harb yerinden kurtulup yapayalnız ordugâhına gitmiş, ertesi günü zabitler ve askerler, Sura doğru giderek, bataklıkta kalanlardan bir kısmını kurtarabilmişler. Bu taburlar Askerî Beyin Bağdata gittiğinden biraz sonra, Nâsıriye'ye dönmüşler. Askerî Bey tarafından emir verilmiş olduğu cihetle, Nâsıriye'ye gelmişlerdir. Türk taburu denilen tabur da beraber Korne'den gelmiştir.

Bu tabur, sonra Ebül Hasib'deki muharebede bulunmuş, bunlardan başka, bu taraflarda muntazam, talim ve terbiyesi iyi hiçbir tabur yokmuş. Bundan sonra, Basra'ya çekilerek orada, o esnada Basra valisi olan Erkân-ı Harb Miralaylarından ve fırka kumandanı Suphi Beyin emrine girmiş. Bu zat, vaktiyle Mekteb-i Harbiye'de bizim ordu teşkilât muallimiydi. Harb başlamadan Basra valisi olan Süleyman Şefik Bey, miralaylığa terfi ile İstanbula gitmiş, sonra Suphi Bey gelmiş. Korne'deki muharebede Türk taburundan bir kısım askerle, Suphi Bey ve maiyeti esir olmuşlar. Arap tabur efradı ve hattâ zabitleri bile elbiseleri atarak entariler giymişler ve evlere saklanmışar.»

(Devamı var)

İLK GÜNLER TOPLULUĞU — **Müdafaa-i Hukuk'un kuruluşunun ilk günlerinde, orada vazife alabilmek, bir cesaret meselesi idi. Hâdise, gerçek bir vatanseverliğin bütün tecellilerini toptan ve eksiksiz gösteriyordu. Yukarıdaki klişe, Millî Mücadele günlerinin dost isimleri arasında unutulmaz yeri olan, Afganistan Sefiri Ahmet Hanı, Samsun Müdafaa-i Hukuk Merkez Heyeti arasında gösteriyor. Reis ve âzaların çoğu, İttihad ve Terakki'de vazife almış vatanperver şahsiyetlerdi. Ki, aralarından dördü, daha sonra (Samsun mebusu) oldular.**

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetinin kuruluşu, İttihad ve Terakki

YAZAN: CEMAL KUTAY

ALİ FUAD PAŞADAN İSTENEN BİLGİ

Daha, Amasya Protokolünü imzaladıkları zaman, Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir, Ali Fuad ve Hüseyin Rauf, başlayan hareketi belirli bölgelerden kurtararak bütün memleketi kucaklayan bir mahiyet alması fikrinde idiler. Amasya Protokolünün imza şartlarını hatırlayanlar, bu birleştirici ruhun varlığını fantezi saymışlardır. Fakat Erzurum kongresinin «mahallîlik» vasfı içinde vardığı neticeler, Sivas Kongresini doğurmuş ve onun peşisıra da, bütün memlekete şâmil teşkilât, artık hayâl olmaktan çıkmıştı.

Mustafa Kemal, o nazik günlerde aşırı bir kararı zorlamamak için çok dikkatli idi ve Ali Fuad Paşadan iste-

diği «bazı hayatî bilgiler» e sahip olmadan Hey'et-i Temsiliyeyi kurmadı, kuramazdı...

Ali Fuat Paşa bu safhayı şöyle anlatır:

«— Mıntakavî galeyanların ve hareketlerin birleştirilmesi, millî vahdetin haricî ve dahilî düşmanlarımıza karşı takviyesi için çökmek üzere bulunan Osmanlı İmparatorluğu yerine Türk millî idaresine bir başlangıç olacağı kabul edilen Sivas kongresinin Millî Müca dele tarihimizde mühim bir rolü vardır. Ben şahsen Sivas kongresinde bulunmadım. Ancak bütün hazırlıkları ile pek yakından alâkadar oldum. Gerek mıntakam, gerekse kontrolüm altında bulundurduğum vilâyetlerde murahhasların seçilmesi ve bunların emniyetle Sivas'a gidebilmelerini temin için çalıştım. Bu tarihlerde Ankara, ilk merkez vazifesini görmüştü. Âzaların mühim bir kısmı Ankara'da toplanmışlar ve buradan Sivas'a hareket etmişlerdi.

Sivas içtimaından evvel Şark vilâyetlerinde olduğu gibi Balıkesir, Saruhan, Denizli ile Alaşehir ve Uşak havalisinin ihtiva ettiği mıntakaya münhasır olmak üzere Alaşehir'de bir kongrenin toplanması lüzumlu ve faydalı görülmüştü. Çünkü oralarda ayrı ayrı kongreler yapmak ve ayrı ayrı idareler tesis etmek temayülü vardı. Bu ayrılığı ortadan kaldırmak ve bilâhare Sivas kongresi ile İzmir teşkilât ve Kuvay-ı Millîyesini kolaylıkla anlaştırmak ve birleştirmek ve bu sayede henüz Garbî Anadolu'da tam mânasiyle kurulamamış olan millî vahdetin temini noktasından Alaşehir kongresinin ehemmiyeti inkâr edilemezdi. Gözlerimizi o günlere ve şartlara çevirirsek bu neticenin pek kolay olmadığını görürüz. Bir taraftan İstanbul hükûmetinin her emrine kayıtsız şartsız bağlı olanlarla, bu yerlere sızmış yabancı mümessillerin millî vahdeti baltalamak için nelere kadar müracaat ettiklerini o günleri yaşayanlar çok iyi bilirler. Bunları birer birer tekrarlayacak değilim.

16 Ağustos 1919 da toplanmış olan Alaşehir kongresi, birleşme hareketini hazırlamış ve bu kongreden iki hafta sonra doğrudan doğruya idaremle kumandam altında başlamış olan Eskişehir hareketi ise birleşmeyi bilfiil temine muvaffak olmuştur. Hey'eti Temsiliye ile Alaşehir kongresinin anlaşmasında himmetim dokunmuştu.

Ağustos sonlarına doğru hâdiseler, millî arzuya muvafık bir istikamette gelişmeye başlamıştı. Konya için de tesirli çareler düşünülmekte ve tatbik edilmekte idi. Bursa, Eskişehir, Afyonkarahisar ve Ankara murahhasları Ankara üzerinden Çorum, Yozgat ve Kırşehir murahhasları mahallerinden doğruca Sivas'a hareket etmişlerdi. Denizli ve Adana murahhasları Ankara'ya gelmek üzere idiler. Konya, Niğde ve Kayseri murahhasları hareket hazırlıklarını yapmışlardı. Balıkesir ve Aydın murahhasları seçilmişlerdi. Bu vaziyet karşısında eylül başlarında umumî kongre toplanabilecekti. Şark Vilâyetleri Murahhasları da toplu bir halde hareket edeceklerdi.»

Mustafa Kemal, Ali Fuad'ın bu müsbet emeklerinin neticesi olarak, Sivas Kongresinin sonunda seçilen «Temsil Heyeti» nin, bütün memleketin mümessilliği vasfını taşıması gibi, Damat Ferit Hükûmetinin ve Sarayın iddiası olan gayr-ı meşrûluğu ortadan kaldıracak neticeyi, bir zafer olarak karşılarken, ortaya bir başka mesele çıkıyordu ki, zaferden ve Cumhuriyetten sonra, bu meseleyi halledebilmek için İstiklâl Mahkemesinin şiddetli, sert, haşin ve çok zaman normal adalet telâkki ve ölçülerini rahatsız eden tedbirlerine lüzum görülmüştü: İttihad ve Terakki meselesi!...

BÜTÜN MEMLEKETİ KUCAKLAYAN TEŞKİLÂT

Osmanlı İmparatorluğumuz, İttihad ve Terakki'nin kucağında can vermekle beraber, İkinci Meşrutiyeti temin eden ve memlekette Türkçülük, Türk Milliyetçiliği, Osmanlı karma halitası içinden Türklüğe ait değerleri çıkartan siyasî müessese olarak İttihad ve Terakki, memleketin, bilhassa aydın ve memleketçi sınıfların kalbinde yeri olan müessese idi. İttihad ve Terakki Mondros mütarekesinin imzalanmasından beş buçuk ay evvel son toplantısını yaparak, siyasî hayattaki vazifesinin sonuna gel-

İttihad ve Terakkiden Müdafaa-ı Hukuk'a geçenlerden üç'ü

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk'unun esas bünyesi, İttihad ve Terakki'nin devamı idi. Bir vatan hareketi olabilme iddiasında olan bir hareket içinde, başkaca olabilmek zaten imkânsızdı. İşte, Müdafaa-i Hukuk saflarına geçebilmiş üç tanınmış İttihadçı: Sağdan sola doğru: İttihadçılığından dolayı Maltaya, siyasî mahkûm olarak sürülen Kastamonu mebusu Hasan Fehmi Efendi, Ziraat ve Millî Müdafaa Vekilliklerini, Moskova Büyükelçiliğini yapan Zekâi Apaydın ve tanınmış gazeteci ve fikir adamı Celâl Nuri Bey merhumlar ...

diğine kani olmuş ve kendi kendisini feshetmişti. 1913'ten sonra, Osmanlı ülkesinde siyasî hayat durup, muhalefet, k a n u n yoluyla tasfiye edildikten sonra, politika ve fikir hayatına girmek isteyenler için — **tıpkı 1923'ten sonra Halk Partisi için olduğu gibi**... — İttihad ve Terakki'ye girmekten başka çare kalmamıştı. Bu sebeple, 1908-1919 devresinin bütün hâdiselerine, vasıtalı ve vasıtasız istikamet vermiş olan İttihad ve Terakki'nin, memleketin en ücra köşelerine kadar yayılmış teşkilâtına dayanmadan yeni bir şeyler düşünebilmek ve yapabilmek imkânsızdı.

Sivas kongresi ile millî hareket, müstakil bir varlık haline gelebilme istikametini alınca, milletin varlığında böylesine yerleşmiş olan İttihad ve Terakki'ye karşı, fikirde ve tatbikatta bigâne kalmasına elbette imkân yoktu: Bilhassa küçük muhitlerde, Millî Mücadeleye katılabilecek, fikriyat ve fiiliyat sahasında faydalı olabilecek unsurlar arandığında, ittihatçılar ÖN PLÂNDA idiler.

HİÇBİR İKİNCİ DUYGUYA BAĞLI KALMAYARAK...

Bir tarih gerçeğidir ki, memleketin her tarafındaki İttihadçılar, bilhassa «taşra teşkilâtı» olarak Anadolu'ya yayılmış olanlar, Millî Mücadelenin kadrosunda yer alırken, hiçbir talî duyguya kapılmadılar, siyasî endişeler ve hırslardan uzak, sadece vatanın kurtuluşuna yöneldiler, hattâ aralarında başlamış olan hareketin kendilerinin safında yer aldıkları İttihad ve Terakki'nin devamı olduğuna kani olanlar da bulundular.

Bir sohbet sırasında, bu nazik devre içinde İttihadçıların tutum tarzı üzerinde muhterem Ali Fuad Cebesoy şunları söylemiştir:

«— Karşı tahriklerin kesafetine, memleketin uğradığı ve Osmanlı İmparatorluğunun tasfiyesiyle neticelenen İttihad ve Terakki zamanında olmasına rağmen, bütün ülkede yaygın teşkilâtı olan bu partiye mensup olanlar, o buhran günlerinde Millî Mücadele safında yer almakta asla tereddüt etmediler. Bu hal, zafere kadar devam etti. Zaferden sonraki hâdiseleri, bütün İttihadçılara mâletmenin de doğru olmadığı kanaatindeyim. Böyle bir hareket filhakika vârid ise, bunun müsebbibleri mahdud kimseler olmuştur.»

Mütarekeden sonra, bir Mebusan

Meclisi intihabı hâdiselerin icabı olarak kaçınılmaz zaruret olunca, İttihad ve Terakki'ye karşı İstanbul hükûmetlerinin yaptığı bütün baskıya rağmen, kazananların çoğu, mahallî İttihadçılardı. Hüseyin Rauf Bey, İstanbul'da Mebusan Meclisi içinde **«Kuvay-ı Milliye Blok»** unu kurmaya giriştiği zaman, **«Felâh-ı Vatan»** adını alan bu milliyetçi, istiklâlci ve mücadeleci grubun kadrosu, hemen hemen tamamen İttihad ve Terakki'ye katılmış, daha önceki Meclislerde mebus olarak hizmet etmiş tanınmış kişilerden mürekkepti.

ANADOLU VE RUMELİ MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ KURULUYOR

Sivas Kongresinin vardığı kararları takiben, vatanın dört bir tarafında başlamış olan müdafaa ruhunu, tek bir teşkilâtın merkeziyetçiliğe bağlamak ihtiyacı kaçınılmaz hal alınca, Mustafa Kemal Paşa, **kongre reisi** sıfatiyle Sivas valiliğine müracaat ederek **«Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti»** nin kuruluş beyannamesini verdi. 11 Eylül 1919 tarihini taşıyan, içinde bulunduğumuz 1965 Eylül ayında 46 ncı yıldönümüne giren bu teşekkül, zafere kadar, felsefî, fikrî, ruhî olduğu kadar, siyasî, idarî; fiilî müessese olarak hizmet etti.

Dilekçenin metni şuydu:

Sivas Vilâyet-i celilesi makam-ı âlisine,

Utûfetlu Efendim Hazretleri,

Anadolu ve Rumelide müteşekkil bil'umum millî cemiyet ve redd-i ilhak heyetlerinin Sivas'ta münakid kongre kararıyle «Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti» **namile bir cemiyet teşkil ettiklerine dair olan beyannameye merbuten takdim kılındı. Mukabilinde cemiyetler kanunu mucibince muktazî ilm-ü haberin itası müsterhamdır. Ol babda emr-ü ferman menlehülemrindir.**

Kongre Reisi
Mustafa Kemal

Müdafaa-i Hukuk'un kuruluşu, bütün memlekete telgraflarla bildirilmiş ve artık bütün muhaberelerin, Millî Mücadelenin tek merci'i olarak, Müdafaa-i Hukuk namına hareket edecek olan **Heyet-i Temsiliye** ile yapılması istenmişti. Artık böylelikle, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının millî kıyamın tevzin ve idare merkezi olmaları da gerçekleşmiş oluyordu.

İşte bu safha içinde de, İttihad ve Terakki, birçok yerlerde **«Bütün kadrosuyla ve olduğu gibi»** Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine iltihak etti. İttihadçıların asıl kuvveti ve tesiri, 23 Nisan 1920'de toplanan Birinci Büyük Millet Meclisinin kadrosu içinde gözüktü: Bu Meclis'te, İttihad ve Terakki namzedi olarak seçilmiş ve teşrîî hayata iştirak etmiş İkinci Meşrutiyet Mebusan Meclisinden 43 zat vardı. Daha önce bu hüviyet içinde mebus olarak politikaya katılmamış olanların haricinde de, aslında, İttihad ve Terakki kadrosu içinde vazife almış olanlarla birlikte bu rakam, rahatça, sekseni aşıyordu. Eğer, İttihadçılık ruhu, sadece bir **«Siyasî Fırka»** nın dar ve mahdud çerçevesi içinde kalmış olsaydı, bu kadro birleşir ve, memleketi terketmiş İttihad ve Terakki ileri gelenleriyle fikrî ve fiilî münasebetler kurarlardı.

Böyle olmamıştır: Başta Mustafa Kemal olmak üzere, Millî Mücadele liderleri, bilhassa hâdisenin bir siyasî fırka tarafından değil, **bizzat Türk milleti tarafından haysiyet ve istiklâl için yapıldığı** gerçeğini isbat için, aksi kanaati verebilecek en ufak hâdiselerin uzağında kalınmasını hassasiyetle savunmuşlardır. Öte yandan böyle bir ittiham, galip devletlerin Türk hürriyet kavgasını dejenere etmek için mesnedlerden birisi de olabilirdi: Çünkü Versay Sulh Nizamına göre, 1914-1918 Birinci Dünya Harbine katılmış olan bütün iktidarlar istisnasız suçlu idiler...

Tarihî gerçek şudur: İttihad ve Terakki, daha sonra belirli kişilere isnad edilen suça rağmen, vatanın kaderine on sene kayıtsız şartsız hâkim olmuş temel müessese olarak, Müdafaa-i Hukuk'a katılma hareketini, feragat ve fazilet ölçüleriyle ve sadece vatana hizmet arzu ve gayesiyle yerine getirdi.

Müdafaa-i Hukuk'un devamı ve istihalesi olduğunu iddia eden Halk Partisinin, bu verasete ne ölçüde vefa gösterdiği ayrı bir mevzudur.

Filozof Dr. Rıza Tevfik, İkinci Meşrutiyet devrinin en tipik şahsiyetlerinden birisidir. Siyasî ve edebî hayatı binbir macera ile dolu geçti.

Aşağıdaki yazıda, bu fırtınalı hayatın ilk devresini, üstad Feridun Kandemir'in kaleminden dinliyoruz.

FİLOZOF Dr. RIZA TEVFİK

İttihad ve Terakkiye neden girdiğini, nasıl ayrıldığını anlatıyor

YAZAN : FERİDUN KANDEMİR

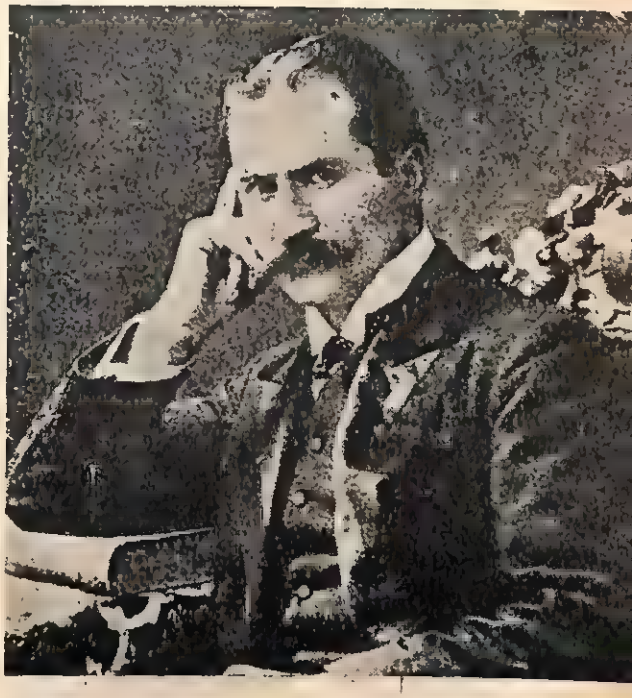

Dr. Rıza Tevfik... İkinci Meşrutiyetin başından, Millî Mücadelenin sonuna kadar politikada ve edebiyatta adı en çok duyulanlardan birisi ...

KARARSIZ GÜNLER

Babamın ölümü üzerine, Gelibolu'dan İstanbul'a dönüşümde ne yapacağımı tâyinde kararsızdım. İşte o günlerde Mekteb-i Sultanî (Galatasaray) jimnastik hocam Faik Bey: «— Mutlaka bir büyük mektep şahadetnamesi almalısın!» diye bana büyük bir şevk verdi ve peşimi bırakmadı. Söylediği sözler hatırımdadır: «— Ben de senin gibi şahadetnameye ehemmiyet vermem. Ama bu bir pasaporttur. Sen bir şahadetname al, onu göreyim, sonra seninle işkembeci dükkânına gider, onu masanın üstüne serer, üstüne iki tane baş kırdırır, bir güzel yemek yeriz!»

Gülüşmüştük, hocam: «— Kat'iyen asker mektebine girme! Siyasî mektebe de girme, Hukuka da girme, başına belâ açarsın, askere girersen az zamanda kurşuna dizerler, hukuka girersen ağzından bir şey kaçırırsın, sürgüne gönderirler» demişti.

Biz de Tıbbiyeye karar verdik... Karar verdik ve girdik amma oradan da iki defa kovuldum. Mektebe girişimin yedinci, sekizinci ayında idi. Bir gün aklıma estî. Salkımsöğüt tarafından demir yoluna bakan Hristo'nun kahvesinde «En münasip hükûmet şekli hangisidir?» diye bir konferans verdim. Hukuk talebesinden bir iki dostla Tıbbiyeli bazı arkadaşlarım merhum Abdullah Cevdet, İshak Sükûtî, Hüseyin Zade Alî Beyler de orada idiler.

Meğer bizi jurnal etmişler. Hemen ertesi günü Dağıstanlı Ziya isminde pek mâruf bir polis hafiyesi vasıtasiyle beni evimden aldılar, Zaptiye Nezaretine götürdüler. Orada kırk iki gün kadar nâzır odasının yanında mahbus kaldım. O sırada pek parlak, temiz, zeki, edib ve münevver bir şair olan Zaptiye Nazırı Nazım Paşa bana çok iyi muamele etti. Hakkımda pek büyük şüpheler besleyen Saray halkını tatmin ile beni çok müdafaa ettiğini sonradan Halide Edib'in babası merhum Edib Beyden işitmiştim. Fakat olan olmuştu. Bu vak'adan sonra

Tıbbiye Mektebinden tamamen kovuldum.

«RIZA EFENDİYİ GÖTÜRÜN HAPSEDİN!»

Bu hal beni fevkalâde rahatsız etti. Gerçi beraat ettim, «— Rıza efendi, kabahatin olmadığı sâbit oldu, artık serbestsin!» diye beni salıverdiler ama, tam davranırken: «Şimdi var Padişaha dua et!» demezler mi?

Ben fena halde sinirlenmiştim:

«— Padişaha nasıl dua edeceğimde mütehayirim, fakat madem ki bana günahım olmadan bu eziyeti yaptıkları anlaşılıyor, o halde iftira eden hafiye kim ise, mutlaka cezalandırılmasını isterim» diyerek Zaptiye Nezaretinden çıktım, ama gözlerim dünyayı görmüyordu. Gidecek bir yerim de, param da yoktu.

Arkadaşlarımdan Reşit Bey beni evine misafir etti. O esnada bir cuma günü Bab-ı âlî'ye gittim. Orada kitapçı Ohanes'e bir temiz dayak attım.

Sebep mi? «Seni jurnal eden odur!» diye beni aldatmışlardı. Çok keder ederim ki hatâ etmiştim. Çünkü kabahati olmayan bu adamcağızı herkesin ortasında fena halde dövdüm. Ve baktım ki kimse beni tevkife cesaret edemedi. Oturdum, Nazım Paşaya hitaben hafiyelerin cezasını Allaha bırakmayacağımdan bahisle gayet küstah bir mektup yazdım ve akşama doğru ben kendim, doğru Nâzım Paşanın evine gittim, mektubu Mehmet Pehlivan vasıtasiyle kendisine verdim. Nazım Paşa: «Rıza Efendi, yanlış ettin, bana böyle fena bir mektup yazmışsın» diye söze başladı.

Ben de ağzımı açtım, tekrar hapse girmek için geldiğimi söyledim.

«— Ali Rıza Efendiyi götürün, hapsedin!» dedi.

Mehmet Pehlivan beni aldı. Zaptiyeye götürdü. Yine hapse girdik. Orada on gün kadar kaldım ve hapishaneyi allak bullak ettim. Haksız atılmış olanları kışkırttım. Yemek de yemiyordum. Nihayet beni zorla hapishaneden çıkarıp attılar.

MUASIR FİLOZOFLARIN TESİRİ ALTINDA ...

Bütün dostlarım bilirler ki, Türkiye'de ve bilhassa İstanbul'da en evvel bâzı muasır filozofları tanıttıran, onların eserlerinden uzun uzadıya bahseden ben olmuştum.

Herbert Spenser, Darwin, John Stuart Mill ve daha birçok emsali gibi adamların fikirlerini ve eserlerini sansürün bütün şiddetine rağmen arasıra matbuat âleminde, sokakta ve meclislerde, her yerde nakil ve izah, şerh ve tenkid etmekten hiç geri kalmamıştım.

İngiliz filozoflarının hikmeti siyasîyede liberalizm nazariyatına ve usulüne fevkalâde taraftar olmaklığım tabiî idi. Bir taraftan gençlik heyecanı, diğer taraftan o nazariyat-ı felsefiyenin kendi âmâlime ve idealime uygun düşmesi sebebiyle, o adamların âsârına meftuniyetim pek tabiî idi. Hele Spenser'i çok beğeniyordum ve yalnız felsefe-i tekâmülün müessis ve nâşiri olduğundan dolayı değil, fakat (Hükûmete karşı şahıs - L'individu contre l'Etat) ünvaniyle, daha pek genç iken yazmış olduğu dört makalelik bir küçük kitabı hiç elimden düsmemiş, cebimden eksik olmamıştı. Benim, zaten çocukluk ömrümün hiçbir baskı altında bulunmıyarak dağlarda, kırlarda serbest geçmiş olması ve fıtraten de her türlü sulta-i tahakküme karşı ruhumda bir isyan duygusu uyanık bulunması yüzünden, o zamanlar milyonlarca halkı kendine taraftar ettiği gibi, bu küçük kitapçağız, beni de büsbütün çileden çıkarmıştı.

Hususan, hükûmetin vazifesini asgarî hadde indirmek ve şahsî hürriyete de mümkün olduğu kadar vüs'at vermek prensibini esas tutmuştum. Bu fikirde bulunan pek mühim bir Alman filozof-u siyasîsi dahi keşfetmiştim. Onu kendime üstad olarak tanımıştım. Bu adamın ismi çoktan unutulmuştu. Vaktiyle pek meshurdu. Bu Holzendorff, Almanyanın bilmem hangi üniversitesinde hukuk-u siyasiye profesörü idi. «Hükûmetin başlıca vazifesi, dahilde polislik etmek, hariçte de hudut muhafızı olmaktır. Başka işlere, hele millet efradının kendi aralarında, rızalariyle serbestçe taahhüdata girismelerine karışması kat'iyyen haksızdır. Zira vazifesi bu değildir. O, taahhüdatını ifa etmiyen tarafeynden birini, vazifesini ifaya icbar etmekle mükelleftir. İşte o

Dr. Rıza Tevfik'in, kadrosu içinde yer aldığı günlerde İttihad ve Terakki'nin sembolleri Niyazi ve Eyüp Sabri Beyler, Meşrutiyet mücadelesi için dağa çıktıkları günlerde ...

kadar» derdi.

Bu profesörün şu fikri, tamamen Spenser'in konturat nazariyesine tevafuk ettiği için, ikisi de aynı hikmet-i siyasîyede ve aynı surette benim arzuma ve mizacıma göre bir siyaset düsturu ibraz etmişlerdi ki, ben onu hükûmet nazariyelerinde esaslı prensip olarak kabul etmiştim.

Daha birçok adamların, bu itikadı takviye eder fikirlerine ve nazariyelerine vâkıf oldukça, kanaatim kuvvet buldu ve bu, benim için pek muteber bir felsefe-i siyaset oldu.

Bu yüzden de istibdat devrinde, benim başıma çok sıkıntılar geldi.

İTTİHAD VE TERAKKİYE NASIL GİRDİM ?

Yirmi sekiz yaşında idim. İstibdadı ortadan kaldırmak ve Meşrutiyet idaresinin kurulmasına yardım eylemek amacıyla gitgide artan bir şevk ve aşk la çalışmaktan geri kalmıyorduk. Birçok mühim adamları da bu neşe ile heyecan içinde bulduğumuz için, kendimizi yalnız saymıyorduk. Namık Kemal Beyi sevdiğimize, her eserini arzu ile heyecanla okumak isteyişimize sebep, mutlaka şair olması değildi. İhtilâlci ve liberal bir şair olması idi.

Anlaşılıyor ki, o zamanlar bizim vatanseverliğimiz kat'î bir şekl-i mahsus alıyordu. Ben meşrutiyeti ideal bir hükûmet tarzı bilmekle beraber onu ancak bir basamak addetmiştim. Yavaş, yavaş ilerlemeğe, yani tekâmüle gönülden inandığımdan dolayı, birdenbire istibdat derecesinden, Cumhuriyete çıkmak ihtimaline inanmazdım. En çok beğendiğim cumhuriyet şekli de Fransa veya Amerika Cumhuriyeti değil, — doğrusunu söyliyeyim — Perikles devrinin cumhuriyeti idi.

O zamanlarda, nihayet 30 - 40 bin kişilik Atina cemaatinde, 60 - 70 tane en büyük dâhi yetişmiş olması, dünyada misli görülmemiş bir tekâmül mucizesi idi. Bu keyfiyet, beni çok şaşırtmıştı. Fakat sonradan anladım ki, dünyanın en büyük dâhîlerinin böyle bir küçücük yerde toplanması, o zamanki Cumhuriyetin feyzi eseri değil, belki pek müstesna olan, o zaman oradaki irkın bir sırrı olsa gerek...

Çünkü bugün, o Cumhuriyet şeklinin ne kadar iptidaî olduğunu, hattâ endividüalizm'e karşı, hükûmete büyük bir kuvvet ve çekilmez bir yetki verdiğini elhasıl bugün hiç istenmiyecek bir cumhuriyet şekli olduğunu, sonradan ciddî tetkiklerle anladım.

Ben, bu halimle, yani ömrümün bu kertesinde iken, Sultan Hamit devrinin çok haksız eziyetlerine maruz kaldım. Hoş, daima şikâyet eder, her vakit fikirlerimi açıkça söylerdim ama, bilfiil bu rejimi devirmek için hakikaten hiçbir teşebbüste bulunmamıştım.

O zaman İttihad ve Terakki Cemiyetine mensup iki dost, bana biraz açılır gibi oldu. Bunlardan biri, Mısırlı Halim Paşazade Sait beydi — sonraları Sait Halim Paşa olmuştu — kendisine ders verirdim. Aramızda eski ve kuvvetli bir dostluk bağı vardı. İkincisi ise yine pek eski ve pek lâübali dostum olan Manyasî zade Refik Beydi. Refik'in bir arkadaşı ve yardımcısı da vardı ki, onunla da ötedenberi kafadardık, avukat Baha Bey.

Bu dostlar, beni İttihad ve Terakki'ye çekmek için çok uğraştılar.

«— Türkiye'de hiçbir nevi ciddî ıslahat olamaz. Ben inanmam!» dedim.

Beni ikna için ne gibi ciddî teşebbüslerde bulunduklarını anlattılar. Yine inanmadım, nihayet yüzüme derin derin bakarak:

«— Zavallı kardeşin Nazif'in kanını unutacak mısın?» dediler.

Pek fena bir acı duydum. Bütün bütün fikrim değişti. Birdenbire Cemiyete girmeyi kabul ettim. Bu 1907 de, yani Meşrutiyetin ilânından bir yıl evvel oluyordu.

Beni bu karara sevkeden, kardeşimin intikamı idi. Herhalde öyle olacak.

BİR JURNAL, NAZİF'İN İNTİHARINA SEBEP OLMUŞTU

Kardeşim Nazif, Harbiyeden zabit çıkınca, Yunan muharebesinde bulunmuş, cesaret ve hamiyetinden dolayı, iki nişan almıştı. Edebiyat ve felsefeye, hele musikiye çok istidadı vardı. Çok cefa görmüştü. Rumeli'de yüzbaşı idi. İstanbul'da Deli Fuat Paşa ile Fehim Paşa arasında bir kadın rezaleti yüzünden büyük bir arbede olmuş, her ikisinin adamları, silâhlarına davranarak, Direklerarasında birbirlerine girmişler, jurnalcılar da bunu Deli Fuat Paşanın hükûmeti devirmek niyetiyle yaptığını bildirmişlerdi. Sultan Hamid de, yalnız Deli Fuat Paşayı değil, bu arada bir çok günahsızları — Paşaya mensup turlar diye — birçok zavallıları yakalatıp sürgün ettirmişti. İşte bu sırada, Yemen'deki damadını, kardeşinin yerine yerleştirmek isteyen Çingene Mustafa isminde bir binbaşı, hemen bir jurnal yazarak, hiçbir şeyden haberi olmayan kardeşimi tevkif ettirmişti. Kardeşim Nazif, neye uğradığını anlamadan Ferecik'ten İstanbul'a getirilmiş, kırk beş gün kadar Bekirağa Bölüğünde, ufacık bir bölmede hapsedilmişti. Zavallı Nazif... Bu kadar haksızlığa, zulme, vahşete dayanamadığı için, bir gün bölmenin tavanını sökerek, belinden çıkardığı kayışla, kendini asmıştı.

Bu vak'a duyulunca, İstanbul'da velvele doğurmuş, padişah da korkusundan evvelâ hepsini affetmiş, sonra topunu birden sürgüne yollamıştı.

Yazık ki, kardeşimin nereye gömüldüğünü hâlâ bilmiyorum.

CEMİYETTEN AYRILMAMA SEBEP OLAN HÂDİSELER

İşte, en zayıf tarafımdan vurarak beni İttihad ve Terakkiye bağlamışlardı. O kadar ki, bir aralık İttihad ve Terakki'nin İstanbul'da başlıca temsilcisi bulundum. Çok geçmeden, Meşrutiyet ilân edildi. Hemen ikinci günü, komitenin merkez âzasından olduğumu ifşa ederek, herkesten evvel ortaya çıktım. Jimnastik talebem olan Selim Sırrı da, komitenin kararıyle bana iltihak etti.

İttihad ve Terakki indinde itibarım pek yüksekti. Fakat onlar, bu ihtilâli Fransa'nın Büyük İhtilâline benzettikleri için, fena bir yanlışlığa düştüler. Komite böylece kendini de (Jakoben) Fırkasına benzetmekle büyük haksızlıklara meydan verdi. Cemiyetin esas programına tamamen aykırı hareketlerde bulunarak, âdeta kanunumuza ve programımıza hiyanet etti.

(Sonu 1676 ncı sahifede)

110 sene önce
11 Eylül 1855 de :

Kırım Harbi ve Sivastopol'da Türk bayrağı

YAZAN : CEMAL KUTAY

SERDAR-I EKREM ÖMER PAŞA... Tanzimat devrinin mümtaz kumandanlarından olarak, Kırım Harbini başarıya ulaştıran kıymetli asker başlarından birisi. Mareşal Sen - Arno şöyle der: «— **En mükemmel plânlar O'ndan geldi. Bilhassa en cesur olanları... Çünkü bu vasfı ile başında olduğu Türk ordusunun müşterek ve başka ordularda görülmesine imkân olmıyan meziyetini temsil ediyordu.»**

«BU KADARI FAZLA OLMADI MI ?»

Fransız Akademi âzasından M. Alber Vandal, «**Napolyon ve Birinci Aleksandr**» adlı ünlü eserinde, memleketinin 1800 - 1870 arasındaki «Şark Siyaseti» ni anlatırken, Kırım Harbine de temas eder. Üçüncü Napolyon, Kırım Harbinde, Fransız kuvvetlerine kumanda eden Mareşal Saint-Arnaud ile yeğeni Prens Napolyon'u, zaferden sonra kabul ettiği zaman, şöyle demiştir:

«— **Osmanlılar, Sivastopol'da nasıl karşılandılar? Buna dikkat ettiniz mi? Şunu söyliyeyim: Vaktiyle Türklerin elinde bulunan bir yer, ne sebeple olursa olsun, onların elinden çıkmış ise, bir daha geri dönmemelidir. Sivastopol'daki Türk askerinin karşılanmasını gördükten sonra, kendi kendime şu suali sordum: Acaba bu kadarı fazla olmadı mı?**»

İhtirasını ve kapalı politikasının sonunu, kendi taç ve tahtını kaybetmek, Prusya kuvvetlerini Parise kadar sokarak, Alman İmparatorluğunun kurulmasiyle ödiyen Üçüncü Napolyon'un bu suali için, Alber Vandal, şu düşünceyi ileri sürer:

«— **Osmanlılar, Kırım muharebesinde, müttefikleri İngiliz ve Fransızların yardımını görmeden Olteniça, Çatana ve Silistre zaferlerini kazandılar. Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra, Osmanlı ordusu tarihî düşmanına karşı en ciddî muharebesini veriyordu. Eğer Türkler, 1793 ve 1826 da olduğu gibi, büyük bir mağlûbiyete uğrayıp, Ruslar önünde Edirneye kadar gerilemiş olsalardı, İngiltere ve Fransanın asker sevketmesi ihtimali ve Osmanlılarla beraber harbe girmeleri ihtimali hemen hemen yoktu.**

Londra ve Paris, bu takdirde, işi yine diplomatik yollara dökecekler ve Türklerin bir devlet olarak devamını siyaset masalarının lûtfuna bağlıyacaklardı. Fakat Türklerin Tuna boylarında Rusları devamlı mağlûbiyetlere uğratmaları, yeni ordularının kudreti, İngiltere ve Fransaya sadece ümit değil, aynı za-

manda endişe de verdi.

Osmanlı Devleti, 1852 de, hâlâ dünyanın en büyük imparatorluklarından birisi idi. Eğer hudutları içindeki halkı geçmiş asırlarda olduğu gibi, iyi idare eder de iç ıslahatı da ikmal ederse, on yedinci yüzyıl başındaki vaziyetine dönebilir ve Avrupanın muvazenesi üzerinde yine en selâhiyetli söz sahibi olurdu. Bunu bilhassa İngiltere tahmin etti, mağrur ve kendinden önceki Büyük Napolyon'un maddî mânevî verasetine sahip olma iddiasında olan Üçüncü Napolyon'u, Kudüsteki katoliklere ait makamat-ı mubâreke mevzuunda tahrik ederek Ruslara karşı harbe sokmaya maharetle zorladı. Böylelikle, hem Fransa zayıflıyor, Rusya'yı devamlı olarak kaybediyor, hem de Rusya ezilerek Hint yolunun teminatı alınıyor ve bilhassa bu arada Türkler, tek başlarına Rusları yenebilmenin nefis emniyetinden mahrum bırakılıyorlardı. İşte, Sinob'da Osmanlı donanmasının baskına uğrayarak erimesini takip eden günlerde, Kırım Harbinin başlamasının asıl sebepleri bunlardır.»

DÖRT MÜTTEFİK DEVLETİN ORDU VE DONANMALARI KIRIM ÖNLERİNDE

Tarih, gerçekten zaman zaman öylesine ibretlerle doludur ki, bunları geleceğin ışığı yapabilmekle, istikbale ait en ciddî ve sağlam tedbirlerin alınmış olacağını mantık kabul eder: Ruslar, Silistre'de iki defa bozguna uğrayıp, Eflâk ve Buğdan'ı, yâni bugünkü Rumanya'yı terke mecbur kalınca, harbin birinci safhası bitmiş oluyordu. Bu safha, Osmanlıların zaferiyle son bulmuştu.

Fakat Rusları, sulh masasına oturmaya mecbur edecek asıl tedbirin, KIRIM yarımadasına ihraç yapılmak suretiyle mümkün olacağını ilk andan beri ısrarla söyleyen Osmanlı kumandanı serdar-ı ekrem Ömer Paşa, İngiliz kumandanları Dük Of Kembriç ile general Bravn ve Fransız kumandanları Mareşal Seri - Arno ile General Kanrobe'ye kabulde güçlük çekince, genç Prens Napolyon'un gelişini fırsat saydı, büyük bir maharetle onu kendi safına aldı ve bir askerî anlaşma imzalayan İngiltere - Fransa kuvvetlerinin Rusların donanmasından üstün deniz birlikleriyle Kırım Sularında görünmesini temin etti...

Bu netice Karlofça felâketinin Osmanlı devletine vurduğu en ağır ve yıkıcı darbenin telâfisi olabilecekti... Çünkü KIRIM, kelime olarak bile, Osmanlı devletinin hudutlarını temin eden yayılma ve genişleme çağının mutlu ve sihirli kelimesiydi: KIRIM, istihkâm demekti. Bu «İstihkâm» Rusya'nın kalbine kadar girmiş ve onu silmiş süpürmüş olan Altın-Ordu Türk - Moğol Hakanlığının ardından kurulan Esterhan, Kazan, Kırım Hanlıklarının hudutlarını belirten «istihkâm» dı. Eğer Kırım, sonu gelmiş olduğunda dünyanın birleştiği bir şan ve şeref devrinin yeniden başlaması olarak yine Türk bayrağına iade edilecek olursa cihanın akışı yine yeni bir istikamet alacaktı. Çok değil, iki yüz yıl öncesini düşünebilen kafalar için böyle bir neticenin hakikat payı, Hıristiyan Avrupa'yı, Osmanlı İmparatorluğunun mirasına göz dikmiş siyasetçileri, maddî mânevî bakımlardan düşündürdü ve Kırım'a asker çıkarma en son hatıra geldi...

Bu arada, Reşit, Âli ve Fuad Paşalar, Kırım önlerinde Osmanlı - Müttefik kuvvetlerini Kırım sularında, savaşın son ve kat'î neticesini alabilmek için bir araya getirmenin zorluklarını, o devrede Osmanlı devlet adamlarının kudret ve maharetini isbat eden mükemmel bir hâdise halinde elde ettiler: Varna'da toplanan Osmanlı - İngiliz - Fransız deniz ve kara birliklerine, o zaman birçok devletlere ayrılmış olan İtalya'nın en büyük devleti olan Piyemonte-Sardunya Krallığı da katıldı. Şimdi, DÖRTLÜ müttefikler, Deli Petro'nun vasiyetinin birinci maddesi olan KIRIM'ı ele geçirerek, Moskof Çarı Birinci Nikola'nın **«Cihan İmparatorluğu»** hülyasına son vermeyi hedef olarak ele alıyorlardı. Bu, Osmanlı devletinin bir dünya kudreti olarak devam edebilmesinin ilk, hattâ son şartı idi.

Varna'da toplanan müttefik kumandanlar, harb plânını tatbik için sıkıntı çekmeden hükme vardılar: Bu hüküm, Hilâl ile Salib'i, bir arada görebilmek gibi, kiliselerin, fakat her mezhebdeki kili-

TEK KALAN HADİSE

Osmanlı İmparatorluğunun altıyüz senelik hayatında, Hilâl ile Salib'in, yine Salibi tam bir taassub ve hattâ vahşetle temsil eden bir başka Hıristiyan devlete karşı beraberce ve aynı safta dövüşmesi, sadece bir tek hâdisede, KIRIM HARBİ'nde mümkün oldu: Yukarıdaki klişede, bu savaş, saltanat devrinde cereyan eden Sultan Abdülmecidi, Müttefik Orduları Başkumandanlariyle bir arada görüyoruz.

sslerin şiddetle reddettiği vâkıayı gerçekleştiren mucize de oldu: DİN ile DÜNYA'yı ilk ayıran Batı ülkesi İngiltere'de bile, Hıristiyan Rusluğa karşı, Müslüman Türklerle nasıl olur da, beraber savaşmanın mümkün olacağı münakaşa edildi. Ne var ki, hiçbir karşı ses, yedi yüz yılda İLK ve SON olan hâdiseyi değiştirmedi: Hedef, SİVASTOPOL'u ele geçirmek, Kırım Yarımadasına hâkim olarak, mağrur Çar'ı dize getirmekti. Otuzbin Fransız, yirmi bin İngiliz, otuz bin Osmanlı askeri, 89 savaş ve 267 taşıt gemisi ile 3 eylül 1854'te Varna ve Balçık'tan yola çıkarak, 14 eylülde Kırım'ın Batı kıyılarında ve Sivastopol'un kuzeyinde bulunan Alma nehrinin denize döküldüğü saha ile, bizim Gözleve, Rusların Öpatorya adını verdikleri kıyı şehri ve yine bizim Eskihisar, Moskofların Alforski'de karaya çıktılar. 19 eylül 1854'te, dört müttefik ordusu, Sivastopol üzerine yürüyüşe başladı.

ALMA MEYDAN MUHAREBESİ

Müttefik orduları, 15-16 eylül 1854'te iki gün devamlı savaşlardan sonra, Rus Çarı Birinci Nikola'nın «— **Ancak İsa'nın askerleri geçebilir...**» dediği Alma kalesi önüne geldiler. Dört müttefik ordu içinde kalenin müstahkem hatlarını zorlamak vazifesi, Ahmet Paşa kumandasındaki Türk kuvvetlerine düşmüştü. Türkler, isimleri hâlâ öztürkçe olan Ulukol - Acıbulak yönünde, müttefikleri beklemeden taarruza geçtiler. Burada yedi saat, çok kanlı bir süngü savaşı oldu. General Boske, emrindeki Fransız kuvvetlerinin tâbiyesini tamamlamadan Ahmet Paşa'nın dördüncü tabyayı da ele geçirdiğini öğrenince «— **Peki... Bizi neden çağırdılar?**» demişti. Alma Yarımadasının yedi ayrı müstahkem hattı-

Kırım Savaşında, Osmanlı İmparatorluğu hudutları içinde yaşıyan bütün unsurlar, aynı hassasiyet ve alâka ile vazife almışlardı. Sivastopol'a giren ordumuzun hizmetinde, birçok gayri Türk ve Müslimler de vardı. İstanbulda ve vatanın başka yerlerindeki kilise ve sinagoglarında, savaşta ölenlerin ruh istirahati için âyinler yapılıyordu. Yukarıdaki klişede, savaşta ölen Museviler için, Galata sinagogunda yapılan dinî âyinden bir safha görülmektedir.

nı aylardanberi tahkim eden Rus generali Mençikof, kanlı mücadelelerden sonra, her hattı binlerce ölü terkederek çekilirken, son bir teşebbüste bulundu: İngiliz - Türk kuvvetlerinin irtibatını kesmek gayesiyle bir strateji dehâsı olarak tanınan Rus generali Lipranti kumandasında yirmi bin kişilik bir kuvveti Balaklava'nın kuzey doğusunda, Kadıköy'deki İskoç alaylarına saldırttı. Birden olan baskın karşısında, İngilizler kendilerini kahramanca müdafaa ettiler, fakat tamamen eridiler... Lipranti, bir süvari alayının da himayesiyle Eyüb Paşa kumandasındaki Osmanlı kuvvetlerine saldırdı. Kuvvetlerin nisbetsizliğine rağmen, Osmanlı Türkleri İngiliz ve Fransız süvarilerinin gelişine kadar burada kırılmaz bir mukavemet gösterdiler. Türk kumandanı, kuvvetlerinin eridiğini görünce mevcut ihtiyat alayı ile süngü hücumuna kalkıştı. Ruslar, şerefli bir intihar olan bu hareket karşısında şaşkınlık içinde gerilediler, kısa zaman sonra bu ric'at, kaçma halini aldı ve İngiliz - Fransız atlıları savaş sahasına yetiştikleri zaman, Balaklava'da Osmanlı sancağı dalgalanıyordu .

Alma Yarımadasının ele geçirilmesine imkân veren bu savaştan sonra, İn-

kerman muharebeleri başladı. Vaktiyle, Kırım Hanlarının taht töreni yaptıkları bu tarihî ovada, yaklaşmış kış mevsiminin bataklıkları içinde boğaz boğaza çarpışmalar oldu. Müttefiklerin gayesinin Sivastopol'u zaptetmek olduğunu anlayan Moskoflar, Mençikof kumandasında 250.000 kişilik en seçkin kuvvetlerini, Kırım kıyılarını karış karış tahkim ederek mevzie sokmuşlardı. Mençikof, Gözleve üzerine büyük ümitler bağlayarak yaptırdığı baskının, ağır bir bozgunla neticelendiğini Petersburg'a bildirdiği zaman, «— **Dünya beni dinlemeye mecbur kalacaktır...**» tafrası içinde olan Çar Birinci Nikola, şahsî irade ve emriyle hususî doktoruna hazırlattığı zehiri içerek intihar etti.

MALAKOF ÖNLERİNDE...

Kış geçmiş, 1855 baharı gelmişti... Kırım savaşı en şiddetli devrine girmiş bulunuyordu.

Fransız İmparatoru Üçüncü Napolyon, Sultan Abdülmecid'e müracaat ederek, Kırım'daki kuvvetlerin kumandasını bizzat almak istediğini bildirdi. Reşid ve Âli Paşalar, daha evvelinden bu arzuyu sezindikleri için mukabil tedbirler almışlar, harb sahasının bir İngiliz - Fransız nüfuz rekabeti alanı haline gelmesini önlemişlerdi. Serdar-ı Ekrem Ömer Paşaya verilen mahrem ve kat'î emirle «**Sivastopol'un cebrî hücumla alınmasının temini**» bildirildi.

Ruslar, intihar eden Çarları Birinci Nikola'nın namına yapılan Malakof tabyasını bütün kış müddetince tahkim etmişler ve buraya Hassa Kazak Alaylarını yerleştirmişlerdi. Müttefikler, 4 Haziran 1855 de, **Yeşil Tepe**'ye karşı hücuma geçtiler. Dört gün içinde burada on dört bin ölü veren Ruslar, büyük bir inatla Malakof'u savunuyorlardı. Gorçakof kumandasındaki Rus ordusu, Sibirya'dan Azak'a kadar bütün Rusya'nın verdiği en seçkin iki yüz bin kişi ile, Kerç - Sivastopol'u, âdeta insandan yapılmış bir kale haline getirmişti. Savaşın kaderinin burada alınacağını bilen dünyanın gözleri, Kırım Yarımadasına çevriliydi.

5 eylül 1855 te, yekûnu 860 a yükselen müttefik ağır toplarının yirmi dört saat fâsılasız dövdüğü Malakof tabyalarına, dört müttefik ordu, kendi saflarına ayrılmış sahalardan birden piyade hücumuna kalkıştı. Büyük Ok tabyasına elli metreye kadar yaklaşan Osmanlı Türkleri, süngü takarak canlarını feda etme bahasına tabyanın bu elli metrelik istihkâmını bir saat içinde ele geçirdiler ve tabyanın içinde çok kanlı boğuşmadan sonra Malakof'a doğruca giden yolu açmaya muvaffak oldular. İngilizler sağda, Fransızlar solda, İtalyanlar kuzeyde idiler.

Osmanlı kuvvetlerinin bu başarısı ile Sivastopol limanını koruyan Rus müstahkem hattı fiilen yıkılmış oluyordu. Gorçakof, burada daha çok tutunabilmenin imkânsızlığını anladı ve ric'at emrini verdi. İki taraf da, birbirini takip edecek halde değildi. Fransızlar, cebrî yürüyüşle Küçük Ok tabyasına girdiler ve Malakof'un sukutu dünyaya bildirildiği zaman, İmparator Üçüncü Napolyon «— **Şimdi Ruslar, sulh masasına oturacaklardır...**» dedi.

SİVASTOPOL'DA TÜRK SANCAĞI

Ruslar, Sivastopol'u yakıyorlardı...

Bir zamanlar, Kırım Hanlığının Rusya'yı haraca bağladığı zaman Hocabey adiyle yelkenlilerin doldurduğu bu Türk limanı ve arkasındaki şehir, alevler içinde idi. Buranın asla sukut etmeyeceğini tahmin eden Moskoflar, Kırım savaşı için ellerindeki erzak ve cephaneyi Sivastopol'un bütün kıyı boyunca devam eden ardiyelerine yerleştirmişlerdi. Kendileri aç, memleketleri sefildi. Fakat inanılmaz bir kin ve gazabla, ellerindekinin kimseye yaramaması için hepsini acımadan yakıyorlardı. Sahil, yanan yağların, neftlerin aleviyle yanaşılmaz hale gelmişti.

Limanı aylardır muhasara eden savaş gemilerinden yükselen:

Sivastopol önünde yatan gemiler,
Atar nizam topunu yer gök inler

seslerine, şimdi, zafer türküleri karışmıştı. Müttefik kuvvetler, şehre büyük bir intizam içinde girdiler. Bu kadar çetin ve kanlı geçmiş harbin, Müttefik orduları tarafından kin ve gazab sahnelerine mevzu yapılmaması, bütün dünyanın takdi-

(Sonu 1675 inci sahifede)

MİLLİ TASARRUFUN SENBOLÜ

TÜRKİYE İŞ BANKASI

paranızın... istikbalinizin emniyeti

İslâmın şerefi ve Allah'a yükselen Dua anıtı

MİNARE'nin ve KANDİL'in TARİHİ

YAZAN : İBRAHİM HAKKI KONYALI

ATEŞPERESTLİKTEN GELEN BİR İCAD

Mübarek Ramazanların hususiyetlerinden birisi de, minarelerin kandillerle, mahyalarla süslenmiş, bezenmiş olmasıdır.

Şehzadebaşının, Sultanahmed'in eski Ramazan gecelerine yetişenler, mahyaların, kandillerin meydanlara çektiği ve fışkırttığı kalabalık tufanını pek iyi hatırlarlar. Eskiden Şarkta gece hayatı yoktu. Minarelerde kandiller ve mahyalar tutuşunca, onbir ay zulmet içinde uyuyan şehre emsalsiz bir uyanıklık, canlılık, gece hayatı gelirdi. Minareler alevden bilezikleriyle renk renk mahyalariyle çocukları, kadınları pervane gibi meydanlara çekerdi.

★

Bu yazımızda, mahyanın bir tarihçesini yapmaya çalışacağız. Kandilin ve minarenin tam bir tarihini vermeye çalışırsak, işi uzatırız. Bu iki konuya da kısaca değineceğiz.

Kandilin tarihi, bizi çok eski ve karanlık devirlere kadar çıkarır. Kandilin etrafındaki karanlığı silmek ve başlangıcını bulmak için, henüz elimizde ilim projektörleri yoktur.

MİNARE ... Türk - İslâm sanatının ibadet vecdini anıtlaştıran şaheserleri.

(Minare) arapça (Menare) kelimesinin dilimize yanlış yerleşmiş bir şeklidir. (Nuryeri), (Işıkyeri) anlamına bir mekân ismidir. Vefik Paşa merhum (Lehçe-i Osmanî) sinde, bu kelimeyi (Ezan kulesi), (Fener kulesi) şeklinde izah eder.

Arabça kamus mütercimi Âsım Efendi (Menare) yi izah ederken, der ki:

«Üzerine çırağ konacak uzun nesnedir. Farsçada Cirağpaye denir. Türkçesi Çiragçe'dir.

Camilerin ezan okunacak mâruf yeri, farsçada (Güldeste) dir. Yolun fersahını ölçmek veyahut ayrıldığı yeri belli etmek için dikilen nişânedir. Sınırları ayıran bellilere, yolun işlek kısmına, caddeye, şahraha da menare derler.

(Ed-Dürer - ül - Müntehabat - ül Mensure) adlı eserde menare kelimesi, aşağı yukarı bizim izah ettiğimiz şekilde anlatılmıştır.

Minareyi, ateşe tapanların bir icadı olarak kabul etmek lâzımdır. Eski Yunanlıların (Tartarya = Cehennem ağzı) dedikleri Kafkasyada, bilhassa Bakú çevresinde birçok ateş kuleleri, minareleri vardı.

İSLÂMİYETTE
İLK MİNARE

Müslümanlar, Mecusilerin minarelerini (ezan kulesi — Me'zene) anlamına almışlar ve kullanmışlardır. Minarelerde kandil yakmak da ateşperestlikten İslâmiyete geçen bir âdettir. Eskiden (Ruşen denilen bir çeşit yakıcı aynaların konduğu büyük kulelere de Menar, Menare) denirdi. Dünyanın yedi acayibinden biri sayılan İskenderiye kulesine de (İskenderin menaresi) denirdi.

Tarihin kaydettiğine göre, İslâmiyette ilk minare, Hicretin elli sekizinci yılında, Mısır'da Mesleme'nin zamanın-

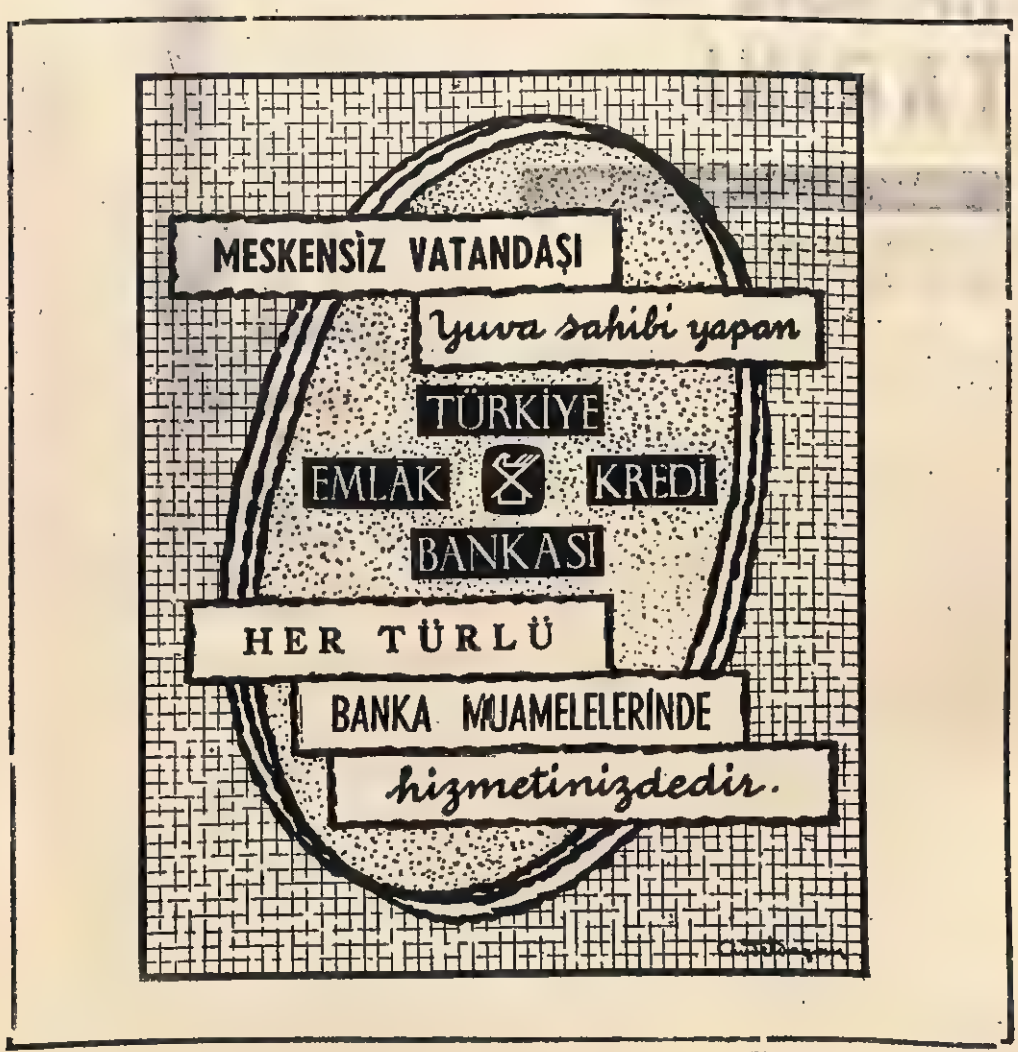

da yapılmıştır. Asogu Meslem Amr'in yaptırdığı camie bir minare ilâve ettirmişti. ... Minarenin İslâmiyetteki ömrü tam 1327 yıllıktır.

Minareler, çeşitli devirlerde Mısır, Suriye, Irak, Orta Asya, Hindistan, Endülüs ve Magrıb'da Anadolu Selçukîlerinde ve Osman oğullarında, başka başka mimarî tarzına tâbi olmuş ve en mütekâmil şeklini de Osmanlı Türklerinde bulmuştur.

Mimar Sinan'ın Edirne'deki Selimiye'sinin, İstanbul'daki Şehzade, Süleymaniye camilerinin Mimar Mehmet Ağanın, Sultanahmet Camiinin, Yeni Camiin şerefe altları istalaktitli minarelerin ideal tipleridir. Türk mimarisi dejenereleştiği, soysuzlaştığı halde, minareciliğimiz tekâmülüne devam etmiştir. Marmara ve Boğaz sahillerini süsleyen Nusretiyye, Dolmabahçe ve Ortaköy camilerinin minareleri ne kadar güzeldir. İnsan, kalem diye bunlara elini uzatacağı geliyor.

Selçukîlerin Konya'daki çift şerefeli (ince minare) leri de devrinin en güzel örneklerindendir.

Tarih, Endülüs'teki (Kurtuba) camiinin minaresindeki azameti ve ihtişamı hayranlıkla kaydetmiştir.

Kurtuba camiinin ortasında, içinde bin kandil yanan tunçtan, çok büyük bir fânus asılıydı.

İLK KANDİL VE RİVAYETLER

Osmanoğulları zamanında İstanbul minarelerinde kandilin ne vakit yandığı hakkında çeşitli rivayetler vardır.

Atâ tarihinde, İkinci Sultan Selim zamanında, mübarek gecelerde, İstanbul minarelerinde kandiller yakıldığını yazıyor. Selânikli Mustafa Efendi de H. 996, M. 1587 yılında, padişahın bir fermaniyle mübarek gecelerde İstanbul minarelerinde kandiller yakıldığını haber veriyor. Ayvansaraylı Hüseyin Efendi de Hadikat-ül-cevâmi'de, Koca Mustafapaşa Camiini yazarken H. 1019 M. 1610 yılında tekke şeyhi Yemenli Necmettin Efendinin mevlûd gecelerinde camiin minaresinde kandil yaktığını gören Birinci Sultan Ahmed'in, bütün minarelerde kandil yakılmasını emrettiğini yazmıştır.

Konya'da Sahib Ata'nın Çifte Minare Mescidi ... Yüzyıllar ve devirlere hükmeden sanat şaheseri ki, insan emeğinin kudretinin erişilmez isbatı olarak hâlâ ayakta ...

Tarihî kaynaklar, İstanbul minarelerinde kandil yakılmasını İkinci Selim'e kadar çıkarıyorlar. Evliya Çelebi Dördüncü Murad zamanında, Süleymaniye camiinin içinde mübarek gecelerde 22 bin kandil ve binlerce avize yandığını söyler. Sultan Ahmet Camiinin ihtişamı canlandırılırken de, «Altı minaresinde onaltı şerefesi vardır. Mübarek gecelerde on iki bin kandil yakılır, yakıldıkta minarelerin herbiri nurdan birer servi gibi firuzan olur» diyor.

İstanbul ve Boğaziçi müellifi İhtifalci Ziya Bey merhumun kitabında da şöyle bir kayda raslıyoruz:

«Esma Sultan, H. 1138 senesinde, tevellüd etmişti. Bayram geceleri minarelerde kandil yakılmasının emir ve âdet edilmesi, bu seneki olaylardandır. Selâtin camileri minarelerine mahya kurulması ise H. 1134 yılında başlamıştır. Takvim - üt - tevarih'te, bu husus açıkça belirtilmiştir.»

Perde önü ve perde arkası hâdiselerle Osmanlı ülkelerine Yahudilerin akış devri

— 8 —

YAZAN : CEMAL KUTAY

HİCRETLER VE ÖNCESİ

Yahudi tarihçileri, Yahudilerin, Osmanlı ülkelerindeki yaşama ve yerleşme hâdisesini, Türklüğün dünyanın her tarafından kovulan, hakaret gören, hattâ büyük kitleler halinde imha edilen Yahudilere sığınak ve hür yaşama hakkı veren âlicenaplığını tefsir için, şöyle bir iddiaları vardır: «— **Yahudiler, Osmanlı Türklerinin ele geçirdikleri topraklarda daha önceden yaşıyorlardı ve varlardı...**»

Timur, İzmiri 1402 de Rodos şövalyelerinden kurtardığı zaman, vakıa bir Yahudi cemaati ve sinagogları vardı amma, bu Yahudiler ne zaman ve nereden gelmişlerdi? Mühim olan bu sualin cevabıdır: Çünkü, Yıldırım Bayezid'in şanlı saltanatını, tarihin asla affetmiyeceği bir gafletle tasfiye eden ve bir Türk hakanlığının hayatına son vermek suretiyle kendi tarihine ve ırkına karşı en affedilmez hatayı irtikâb eden Aksak Timur, Bursa'ya geldiği zaman, İzmir'in Rodos şövalyelerinin elinde olduğunu öğrenmiş, Yıldırım'ın Cüneyd Bey vasıtasiyle ele geçirme yolunda olduğu şehre, oğlu Şahruh kumandasında atlı kuvvetler göndermiş ve kısa bir muhasaradan sonra, İzmiri ele geçirmişti. Verilen teslim müddetinde, şehrin kapılarını açmadıkları için de ahali esir muamelesi görmüştü. Rodos şövalyelerinin İzmiri işgal tarihi olan 1344 den önce, İzmir'de Yahudi olmadığını Revue des Etudes Juives kaydeder. Görülüyor ki Yahudiler, barınma imkânı olan her yere, **yeni fatihler**'le beraber girmekte ve onların safında olabilmenin hünerine sahip bulunmaktadırlar.

1429 da Türkler, Selânik'i aldıkları zaman, Yahudiler iki sinagoga sahip olana kadar azınlık idiler. Fakat şehrin Türklerin eline geçmesini takip eden yıllar içinde, Yahudi nüfusu öylesine fazlalaştı ki, Fatih Sultan Mehmed'in, saltanatının ilk yıllarında, şehre Yahudi akınının durdurulması için tedbir alınmak lüzumu duyuldu.

Fatih, İstanbulu fethettiği zaman, büyük şehirde yaşıyan çeşitli milletler ve kavimler arasında Yahudilere de rast landı. Birisi Rabbânî, diğeri Karaî olmak üzere, aslı Yahudi olan iki cemaat mevcuttu. Fakat bilhassa Karaîler, kendilerini Yahudi saymıyorlardı. Bunlar, Fatih'ten, Ermeniler, Cenevizliler, Rumların sahip oldukları imtiyazlardan hiç birisini istemediler. Çünkü Türklüğün

DAİMA DİN

Yahudi tarihinin aslını «İsrailiyât» teşkil eder: Sayısız efsanelerden, hikâyelerden, masallardan meydana gelen bu çok eski ve insanlığın ilk çağlarına dayanan inançların tek bir kaynağı vardır: D İ N ... Yahudi, milliyet ve ırkının, dünya yüzünden çöküp gitmemesinin birlcik mesnedinin DİN olduğunu idrâkin çerçevesi içinde, yirminci yüzyılın maddî varlığının bağrından çıkmış bugünkü İsrail Devletini bir DİN'in temel kuralları üzerinde yükseltmiye çalışıyor. Klişemiz, ancak Hahamların takdisi ile idare edebilenler arasında yer alacak bir Yahudi gencini tören ânında gösteriyor...

idaresinde yaşamanın hürriyet ve serbestîsine dair açık ve vazıh fikirlerin sahibi idiler.

Asıl dikkate değer hâdise, Rodos adasının zaptı sırasında meydana geldi: Mesih Paşa, bu adayı muhasara ettiği zaman, buradaki Yahudiler, Rodos şövalyelerinin saflarında dövüşmüşlerdi. Fatih Sultan Mehmed'in dikkatini çeken bu hâdise, İstanbuldaki Yahudiler tarafından Rodos'taki ırkdaşları üzerinde itham vesilesi olmuş, Kanunî devrinde Rodos, muhteşem ve önünde hiçbir kuvvetin dayanamıyacağı Osmanlı deniz kuvvetleri tarafından muhasara edilince, İstanbuldan ordu ile beraber giden bir haham, kılık değiştirerek, Ada'ya çıkmış ve Yahudileri ikaz ederek, Rodos'u ne pahasına olursa olsun, ele geçirmek kararında olan Kanunî'nin gazabına uğramamaları için kendilerine, Rodos şövalyelerinin safında asla dövüşmemelerini tavsiye etmiş ve yine gizlice beraberinde alıp getirdiği Hahambaşı, Türk makamlarına sadakat arzetmiş ve Rodos fethedildiği zaman, Adanın bütün Yahudileri, Osmanlı tebeası olmuştu.

Böylece, kendilerine emin bir melce bulan, ırkdaşlarını k o r u m a

ve bilhassa yeni fethedilen yerlere mümkün olduğu kadar süratle nüfus artımı ve yığınağı yaparak, en bol gelirli işlerin başına geçebilmelerini temin etme fırsatını asla kaçırmıyan Yahudilerin, **evlâd-ı fâtihân** iskânlarından önce, bütün köprübaşlarını tutmuş olmaları dikkati çekmemiş ve o bulunmaz, eşine rastlanmaz Osmanlı müsamahası — ve **hiç şüphe yok ki daha çok gafletti** ... — içinde, fethedilen yeni ülkelerde, dünyanın dört bucağından kopup gelen, **«Yahudi akını»** ile Musevî sayısı artmış ve bu gelenler, ırklarına hâs meziyetleri, Osmanlılığın hoşgörürlüğü ile mükemmel bağdaştırarak, asıl şehir sâkinleri ile yeni fâtihlerin sahip olamadıkları maddî refahı kendi uhdelerinde toplamışlardır.

HİCRETLER BAŞLIYOR

Bu sessiz, sadasız ve bilhassa din adamlarının idare ettiği **kolonizasyon** hareketi, Türk orduları Viyana kapılarına dayandığı zaman, âlemşümul bir mahiyet almıştı. Artık, dünyanın dört tarafındaki Yahudilerin, hiçbir resmî hareket olmadan ve bir kayda bağlı kalmadan fiilî hicretleri başlamıştı. Bu hareket, dünyaya istikamet veren fetihler hareketi içinde hiç de dikkati çekmedi. Zaten Osmanlı Türklerinin değil, bütün hâkim ve hükümran Türk devletlerinin müşterek vasfı, dünya yüzünde kendilerini emniyet ve huzur içinde hissetmiyen bütün mustarib insanlığın o şefkat ve âtıfet sığınağı altında huzurla toplanabilecekleri hakikati idi. Tarih şehadet eder ki, bu müstesna imkândan en çok istifade eden Yahudiler olmuştur. Bu asırlar, Avrupada dine dayanan milliyetçilik cereyanlarının alıp yürüdüğü, mezheb kavgalarının bütün varlıklara hâkim olduğu, din farklarının insanları mes'ut veya bedbaht, imtiyazlı veya esir yaptığı devrelerdir... İşte, bu asırlar içinde Yahudiler, bir devlet kudret ve kuvvetine dayanmadıkları için, cihanın her tarafından kovuluyorlar, hakaret görüyorlar, hattâ İspanya ve Felemenkte olduğu gibi, kitle halinde öldürülüyorlardı. İşte, bu acı devreler içinde, Osmanlı Türklerinin muhteşem devleti, dünya Yahudileri için sağlam ve çok emin bir sığınak olmuştur. Durup dinlenmeden devam eden Yahudi muhacereti arasında, bizzat Osmanlı Devletinin insanî müdahalesi ile temin edilmiş olan «kitle halinde, resmî hic-

Dikkat değer Bir Unutkanlık

Dünya yüzünde, Yahudiler kadar, kendilerini alâkadar eden hâdiselerin vesikalarını bir araya getirmeye ve bunlardan hükümler çıkarmaya meraklı bir millet yoktur. Hâdise belki de, efsanelerle dolu bir tarihin telkin ve hattâ mecbur ettiği geçmişi hatırlama ve müdafaa duygusudur.

Fakat ne kadar gariptir ki, şahsî ve ferdî mektupları bile «tarihî belge» kabul eden bu görüşün tasnifi dışında kalan bir temel vesikalar serisi vardır: Yahudilerin Osmanlı ülkelerinde kabul ve iskân edilmelerine dair Fatih Sultan Mehmed'in İkinci Bayezid'in, Kanunî'nin ve İkinci Selim'in fermanlarının metinleri...

Bu fermanların içinde, Yahudi tarihlerinde yer alıp neşredilenler, tam metinler olmadığı gibi, bazıları da sadece mevzularından bahsedilmek suretiyle geçiştirilmiştir.

Sebep?

Çünkü bu fermanlarda, Yahudilerin âkıbetlerinin gerçek sebepleri üzerinde durulmamanın hoşgörürlüğü yanında, kaydedilen bazı tarihî hakikatler vardır ki, Yahudi düşünürleri, bunların münakaşasından, hattâ hatırlanmasından daima uzak kalmışlardır.

Garip olan gerçeklerden birisi de şudur ki, Yahudi tarihçilerinin ele almadığı mevzuları, cihanın dikkatine sunabilecek başka kalem ve fikir sahipleri de kolaylıkla çıkmamıştır.

Ünlü sanayici Henri Ford, «Serseri Yahudi» eserinde, bu endişe duyulan, hattâ çok zaman imkân bulunamamış olan tarihî araştırmaların ele alınmazlığından acı acı şikâyet eder amma, onun da gücü, böylesine incelemelerin yapılabilmesine yetememiştir!...

retler» vukua geldi. Bunların başlıcaları şunlardı ve hemen hemen hepsi, Osmanlı Türklerinin karşı taraf üzerindeki karşı konulmaz tesiri ve müdahalesi ile vukua geldi. Onbinlerce Yahudi ölümden kurtarıldı:

1 — 1394 de, İkinci Sultan Murad zamanında Fransa'da, Yahudilere karşı gösterilen ağır zulüm ve baskı üzerine, padişahın, Fransız Kralı Altıncı Şarl'a bizzat yaptığı müracaat üzerine, Osmanlı ülkelerine gelmelerine izin verilen Yahudi kitleleri.

Engizisyon ve mezhep kavgalarının alıp yürüdüğü bir devir içinde, Fransadaki Yahudilerin kitle halinde öldürülmeleri, İstanbul'daki Hahambaşının bizzat Bursaya gelerek, padişaha vaziyeti arzetmesi üzerine müdahale edilmiş ve Yahudilere Osmanlı toprakların da iskân hakkının tanındığı, Fransa'ya bildirilmişti.

2 — Fatih devrinde, Bavyera'daki Yahudi ekseriyeti, bir hamursuz bayramında, Alman çocuklarının kanlarının toplandığı iddiasiyle töhmetlendirilmiş, halk ayaklanmış, Sinagoglar yıkılmış, büyük zulüm hareketleri başlamıştı. 1470 de vukua gelen hâdiselere, Fatih Sultan Mehmet müdahale etmiş, Bavyera kralı Onuncu Ludvig'e nâme-i hümâyun gönderilmiş, Yahudiler kurtarılmıştır. İtalya kıyılarına getirilen bu Yahudilerin çoğu, Osmanlı donanması tarafından İzmir'e çıkarılmıştı. İzmir'deki Yahudilerin çoğu, bu hicretin bakiyesi olarak kaldı.

3 — Asıl büyük hicret, 1492 de, Engizisyon Mahkemelerinin topyekûn mahkûm ettiği İspanya Yahudilerinin, dünya tarihinin kaydettiği tehcir ve zulümlerden en feciine maruz kaldıkları zaman ve İkinci Sultan Bayezit zamanında vukua geldi... Fatih'in, aşırı sofu olduğu için, **V e l î** unvaniyle anılan, Bellini'nin o güzelim sanat eserlerini sarayından çıkartan, liberal, dünyanın eşini görmediği cihangir ve medeniyetçi, açık fikirli babası Fatih Sultan Mehmed'in tamamen ziddına olarak, tam bir sofu olan İkinci Bayezid, kendisine İslâmiyetin kuruluşunda, Yahudilerin yaptıkları haksızlıkları, kanlı zulümleri hatırlatan bazılarına karşı:

MEV'UT TOPRAKLAR

Vatanını kaybetmiş İsrail için, hür yaşama ümidini, ancak vaadedilmiş topraklar'a kavuşabilmenin hayâline bağlanmıştı. Bu devreye erişinceye kadar, Yahudi fikriyatı, bu vatanın yerinin ilhamından ayrılmadı. Yukarıki klişe, İkinci Bayezid devrinde İspanya Kralı Katolik Ferdinand'ın korkunç zulmünden dertli Yahudiye, Osmanlı ülkelerinde hürriyet ve emniyeti müjdeliyen Musa'yı tanzîr ediyor...

«— Bizim dinimiz, zulüm ve haksızlığın nerede görülürse görülsün, tasfiyesini emreder. Bu dinî vecibeyi ırkımızın şefkat ve müsamahası tamamlar. Onlar (yani Yahudiler) asırlardır nikbete ve kahra uğrayarak yaptıklarının cezasını çektiler. Cenab-ı Hak bizlere, bu zulüm ve vahşeti durdurmak kudretini ihsan etti. Ben elbette ki bu dilsûz maceranın böylece devamına müsaade edemem...» demiş ve kendisine yapılan müracaatları kabul etmekle kalmamış, İspanya Kralı Katolik Ferdinand nezdinde teşebbüse geçerek, İberik Yarımadasından çıkartılacak Yahudilerin, Osmanlı hudutları içinde yaşıyabileceklerini bildirmişti. **(Devam ediyor)**

Maksatlı bir arayışa cevap

Üstad Cemal Kutay'dan 17 ağustos 1965 tarihli bir mektup aldım. Bu mektubu aynen aşağıya alıyorum:

« Sayın Mustafa Unan
Tarih Konuşuyor Mecmuası
sahibi ve yazıişleri müdürü
Şehir

Size 11 Ağustos 1965 tarihli AKŞAM gazetesinde B. Çetin Altan'ın beni izaha dâvet eden fıkrasının kupürünü ve cevabımın suretini sunuyorum. Suale ve cevaba lûtfen göz atarsanız kendinizi benim kadar mevzuun içinde bulacaksınız sanırım.

Konuşmamı isteyen B. Çetin Altan, cevabımı, 16 Ağustos 1965 tarihli AKŞAM gazetesinde, sütununa şu şekilde almıştır:

«NOT:

Atatürk'ün «Komünizmin görüldüğü yerde ezilmesi» konusunda elyazısının klişesini ilk defa Millet dergisinde yayınlamış olan Cemal Kutay'dan uzunca bir mektup aldım. Ben Atatürk'ün eğilimlerini değil, bu klişenin aslını aramaktayım. Kutay'ın mektubunda buna ait sadece bir satır var: «Bana geldiği yerde duruyorsa, hâlen de, Türk Tarih Kurumu arşivlerinde olması gerekir» diyor.

Türk Tarih Kurumu ilgilileri ise böyle bir belgenin kurumda bulunmadığını belirtiyorlar. Bu klişeler hangi kaynaktan üretilmiştir? Bu belge şimdi kimin elindedir? Ve yazı gerçekten Atatürk'ün el yazısı mıdır? Ben bunu arıyorum sadece. Maalesef de o belgeyi bir türlü bulamıyorum. Belge bulunup gerçekten Atatürk'ün elyazısı olduğu tesbit edilinceye kadar bu klişelerin tarihî değeri bilim yönünden gölgelenmektedir. Bu konuda bana yardım edeceklere şimdiden teşekkür ederim.»

Böylelikle, maksadı malûm telkin şebekesi, varmaya çalıştığı hedefe doğru bir adım daha atmıştır: Atatürk'ün komünizmin karşısında olmadığını zihinlere yerleştirmeyi hedef tutanlar, üzerinde durabilecekleri vasatı yaratabilmek için, Atatürk'ün komünizmle ilgili teşhis ve tesbitlerine saldırmaktadırlar...

Benim, bir gazetede sütunum yoktur. Teşebbüs ettiğim kanun yoluyla cevap hakkımı kullanabilmem ise formalitelere bağlıdır, bilirsiniz.

B. Çetin Altan'ın fıkrasının mevzunu «Bizim Radyo» da tekrarlamış. Yirmi iki yıldır fikirlerim ve şahsım için bu radyonun yaptığı terbiye, nezaket, hakikat, insaf ve vicdan dışı hücumlar yine başlamıştır.

Muhatabımın sualini ve cevabımı mecmuanızda neşretmenizi rica edeceğim: Bu, emektar bir meslekdaşın meşrû müdafaa hakkını kullanmasına delâletiniz mânevî hazzı içinde, zannediyorum, dünya yüzündeki son müstakil Türk Devletini saran korkunç tehlikenin taktik ve formülleri bahsinde okurlarınızı uyaracak tipik bir ikaz olacaktır.

Karar, elbette ki sizindir.»

Üstadın yukarıdaki mektubuna ilişik olarak gönderdiği 11 ağustos 1965 tarihli Akşam gazetesinde Çetin Altan, **«Sahte bir vesika mı?»** adlı yazısında aynen şunları yazıyor:

«Kaç gündür Akşam'daki fıkranın altında bir not yayınlıyor, «Atatürk'ün Sosyal Görüşleri» adlı kitabımızın ikinci baskısında daha geniş bilgi vermek için Atatürk'ün elyazısı olduğu iddia edilerek fotokopisi yayınlanan «Komünizm her görüldüğü yerde ezilmeli» sözünün kaynağını arıyoruz.

Şimdiye kadar aldığımız telefon ve mektuplardan bizim bildiklerimizin ötesinde olumlu bir vesika sağlayamadık. Ankara'daki arkadaşlarımız vasıtasiyle Türk Tarih Kurumuna başvurduk, oradan da bir sonuç alınamadı.

Bazısı:

— Bu söz Eskişehir'de söylenmiştir, diyor.

Bazısı:

— Türk Dil Kurumu toplantısında söylenmiştir, diyor.

Bazısı da:

— Bursa'da öğretmenlere söylenmiştir, diyor.

Bunların hiçbiri doğru değil. Bunu kesinlikle biliyoruz. Bu söz söylenmemiş, dip notu olarak yazılmış.

Bu konuda da rivayetler çeşitli, kimi:

— Türk Tarih Kurumunun yayınlamak istediği bir tarih kitabının provalarından birinin üstüne yazılmıştır, diyor.

Kimi:

— Münir Hayri Egeli tarafından Atatürk'ün elyazısı taklit edilerek kitabın sonuna yazılmıştır, diyor.

Şimdiye kadar Atatürk'e ait diye bin lerce defa tekrarlanmış olan bu sözün aslını esasını araştırmak zahmetine kimse katlanmamış. Bu da Atatürk'e ait sözleri kullanırken Atatürk'e verdiğimiz önemin derecesini gösteriyor.

Biz isterdik ki bu sözün asıl kaynağını öğrenmek için yaptığımız çağrı yayınlanır yayınlanmaz derhal olumlu vesikalar çıkarılsın karşımıza. Kaç gündür tekrar ettiğimiz ısrarlı ricalarımıza rağmen dedikodu ötesinde bir tek olumlu delil konamadı ortaya...

Efendim, bu sözün aslı şudur ve Atatürk'ün elyazısından fotokopi olarak çekildiği iddiasiyle ilk defa Cemal Kutay'ın 4 kasım 1948 tarihli ve 143 sayılı Millet dergisinin 10 uncu sayfasında yayınlanmıştır. İmlâ hatâlarını da muhafaza ederek metni alıyorum:

«Şurası unutl-,
mamalıdır ki Türk
âleminin en büyük
düşmanı Kommünist-
liktir... Her görün-
düğü yerde ezilmeli...»

Yazının nerden alındığına dair hiçbir açıklama yoktur.

Yine aynı yazı Cemal Kutay'ın 10 Kasım 1950 ve 236 sayılı Millet dergisinin son sayfasında daha büyük bir klişe halinde yayınlanmıştır. Bu ikinci klişede bir kitabın son sayfasına «Son» sözünün altına yazıldığı görülmektedir. Yazının altında Mustafa Kemal'in imzası mevcut değildir.

Yazı gerçekten Mustafa Kemal'in elyazısı mıdır, değil midir? Şimdi bu notun bulunduğu kitap kimdedir? Bu hususları bilmiyorum.

Herhalde bu elyazısını milletlerarası bir grafoloji enstitüsünde incelettirmek gerekmektedir.

Meselenin daha geniş bir aydınlığı kavuşması için yazının ilk klişesini yayınlayan Cemal Kutay'ın da konuşması yerinde olur. Çünkü yayınladığı bu fotokopi hakkında kaynağına dair hiçbir bilgi vermemiştir.

Atatürk'e ait sözlerin ve elyazılarının ciddî bir araştırmaya tâbi tutulması gerekliği inancındayız.

Türk Tarih Kurumu da bu konuda tamamlayıcı bilgi verebilir. Hele bu yazının Atatürk'ün el yazısı taklit edilerek yazıldığı iddiaları dolaşmaya başladıktan sonra...

İnsan, Atatürk'e ait olduğu iddia edilen her şeye inanmak istiyor. Bu alanda da çeşitli tahrifler yapılabileceğine ihtimal veremiyor. Ne var ki bu konuda kimsenin doğru dürüst bir şey bilmediği de ortaya çıkmış bulunmaktadır. Ben dahil, hepimizin tekrarlamakta olduğu bir sözü doğru dürüst araştırmak kimsenin hatırına gelmemiş. Nasıl bir lâübalilik ve alaturkalık içinde bulunduğumuzun bir örneği daha...

Bu meseleyi önümüzdeki haftalar içinde herhalde iyice aydınlığa kavuşturacağız. Atatürk'e ait olduğu söylenen bu elyazısı taklit midir, değil midir, orta ya çıkacak. Şimdilik biraz daha bekleyelim...»

Bu fıkrası ile kendisini konuşmağa davet eden Çetin Altan'a üstad Cemal Kutay şu mektubu göndermiştir:

«Bay Çetin Altan,

Atatürk'ün, Komünizmin (her göründüğü yerde ezilmesi) vasiyetinin foto-kopisinin MİLLET mecmuasında neşredildiğini bilmez değilsiniz; O tarihlerde bugünkü yolunuzu henüz seçmemiş olsanız bile, ilk (NOT) unuzdan sonra, gerçeği hatırlayan bir «YOLDAŞ» ınız çıkmamış olması, safınızdaki tehlikeli

«Hâfıza Buhranı» nı anlatır... Aman derlenip toparlanın!

Böylesine birkaç günkü devamlı (rica) lar ve sonunda pek bedbaht (rapor) unuz yerine, bir telefon zahmetine katlansaydınız, kahvemi içmenizi rica eder, belgeleri önünüze koyar, hükmü size bırakırdım. Aynı tavsiyeyi, bu satırlarla tekrarlamış oluyorum. Fakat görüyorsunuz ki, bu kadar masum ve basit bir iyi niyet tecellisi bile, bazan peşin sakat bükümlere zebûn bir ömrün hayat boyu kaybettiği nasîbe oluverir!

Şimdilik şu kadarını kaydedeyim: Toplayabildiğiniz bilgi kökünden yanlış.. MİLLET mecmuasında ilk yayınlanma, 4 kasım 1948 tarihli 143 üncü sayıda değil, 15 Mayıs 1947 tarihli 67 nci sayıdadır ve yazının hangi tarih kitabının hangi sahifesinin altında olduğu klişede ayân beyan okunur. Daha önce de klîşesinin yapıldığına dair eb'at işareti vardı. Bana geldiği yerde duruyorsa, hâlen de, Türk Tarih Kurumu arşivlerinde olması gerekir.

Sahteliğine gelince: Münir Hayri Egeli'nin bu konuda böylesine bir cür'ete ihtiyacı olacağını hiç sanmıyorum: Çünkü mevzua ait size bilgi verdiklerini kaydettiğiniz «bazı» larından « —Eskişehir'de söylenmiştir» diyenler olmuş değil mi, merak edip de:

«— Atatürk bizim komünistler için Eskişehir'de ne söylemiş?» sualini sorsaydınız, Size ÖYLE BİR METİN verirlerdi ki, Hâkimiyet-i Milliye'nin 8 Ağustos 1929 tarihli sayısında çıkmış olan bu metin, o tarihlerde Gazi'nin yanında olan Münir Hayri'yi, Mustafa Kemal'e komünizmi mahkûm ettirmek için sahtekârlığa hiç zorlamazdı sanırım. Çünkü Sizi böylesine dertlendiren, perişan eden, sinirlendiren kelimeler, o ikinciler yanında pek hafif kalır: Okumaya cesaretiniz, düşünmeye yüreğiniz ve Mustafa Kemal'in o güzelim tâbiriyle «müfsid, sefil, vatansız ve milliyetsiz sebükmağzların hezeyanı» teşhisinin aynı yoldakileri kurtarabileceğine inancınız varsa bu metni derhal size göndereceğim: Çünkü bilirsiniz ki, bu çukura bir kerre düşmüş olanların kurtuluşu, sadece kendi iradeleri mevzuu da değildir!

Konuyla «Atatürk'ün Sosyal Görüşleri» adlı eserinizin ikinci basımı dolayısiyle ilgilendiğinizi söylüyorsunuz. Yâni tesika «sahte» ise, Atatürk, komünizmi kucaklamış olacak, öyle mi? Şimdi size, safında olduğunuza dair ithamlar her gün sıralanan «Kızıl düzen» için, çağdaş Türk Milliyetçiliğinin babası Atatürk'ün neler düşündüğünü, neler söylediğini, hattâ neler yazdığını öğrenmeniz hâlis duygusuyla okuyucularımız önünde dâvetimi teyid ve tekrar ediyorum. Bir gaflet, dalâlet ve ihanet yolundan kurtulmanın ilk şartı samimî olmakla başlar: Angajmanlar ve bâtıla saplanma kurtuluş kapılarını ebediyen kapamamışsa!

Atatürk'e ait olduğu iddia edilen tüm elyazılarının, milletlerarası bir grafoloji enstitüsünde incelenmesi bahsinde Sizinle tamamiyle mutabıkım. Hiç olmazsa hayatta olan iki umumî kâtibi sayın Hikmet Bayur ve sayın Hasan Rıza Soyak'la sayın Prof. Âfet İnan, sayın Falih Rıfkı Atay, sayın Hasan Reşid Tankut, sayın Uluğ İğdemir, hattâ Atatürk'ün elyazılarını vazifeleri icabı sık ve devamlı görmüş sayın İsmet İnönü, sayın Celâl Bayar ve Ata'ya onlar kadar yakın olanların hükme bağlaması, elbette ki şarttır: Böylelikle kızıl'ından faşist'ine, yobaz'ından dinsiz'ine, devlet kapitalizminin ideologundan vatanın tüm varlığına kendi adına kilit vurmaya kalkışan âvâre'sine kadar her önüne gelen, Atatürk'ten fetvâ ararken, tefsirciliği böyle bir yola sürükleme ard düşüncesi belki önlenmiş olur.

Bay Çetin Altan... Yorgun ve hastayım. Amma görünen odur ki, dünya yüzündeki son Türk Devleti'ni koruyabilmenin temel teminatı saydığım (Gerçekleri Görebilen Vatandaş) hasreti, MİLLET mecmuasını yine hizmete sokacağa benzer... Sanırım o zaman daha rahat konuşacağız.

Tanrı, cümlemize, doğru yolu bulacak kadar akıl, vicdan, insaf payının kendimizde kalabilme mutluluğunu nasip etsin...

CEMAL KUTAY»

İkinci Meşrutiyetten Günümüze Kadar :

SİYASÎ CİNAYETLER

İkinci Meşrutiyet inkılâbının oluş günlerinde kanlı tasfiyeler :

MANASTIR MÜSTANTİĞİ MEHMET SAFA MELHAME'NİN AKIBETİ TEK KALMAMIŞTI..

YAZAN : CEMAL KUTAY

BİR İHTİLÂL HAZIRLANIYOR

1897 de, başta Harbiye ve Tıbbiyye olarak iki büyük tahsil müessesesinde toptan tevkifler ve sürgünler yapıldıktan sonra, Sultan Hamid idaresine karşı memleket içinde gizli ihtilâl cemiyetlerinin başarıya ulaşacağına kimsenin inancı kalmamıştı. Hafiyelik, devletin resmî memuriyetleri arasında idi. SER, yani BAŞ hafiye, sarayın en üstün ikbal mevkilerinden sayılıyordu. Jurnalcılık, ailelerin harîmine girmişti.

Bu ağır şartlar içinde ve Osmanlı İmparatorluğunun «hasta adam» sayılarak, mirasının taksimi üzerinde Batılı devletlerin tam bir anlaşmaya vardıkları havasını veren o meşhur Reval Mülâkatını takip eden günlerde, merkezi Paris'te olan İttihad ve Terakki'nin, Rumeli'nin başlıca merkezlerinde birlikleri olan Dokuzuncu Ordunun saflarına sızdığı, bilhassa genç erkân-ı harb (kurmay) ları kendi safına aldığı ve artık söz'lü değil, hareket ve fiile dayanan bir karşı koyma'ya hazırlandığı görüldü. İşte, İkinci Meşrutiyet, bu fiilî hazırlığın ardından geldi.

Sultan Hamid'in tehlikenin nasıl yaklaştığını bildiği ve her türlü tedbiri aldığı muhakkaktır. Yıldız Sarayının, ferdî istibdadın bütün tecellilerini «ince sanat» olarak bilen kudretli sahibi, Rumelinin bütün şehirlerine en çok güvendiği şahsiyetleri göndermişti. Gidenlere verilmiş olan selâhiyet, kanunların verdiği yetkilerin çok üstünde idi. Padişahın bu devre içinde Başkâtibi olan meşhur «Kara» Tahsin Paşa hâtıratında der ki:

«— Bu devre içinde, Rumeli vilâyât-ı şâhanesine gönderilen bu memurîn-i adliye ve mülkiyede sin (yani yaş) ve rütbeden ziyade, zat-ı şâhanenin şahsına olan ubudiyet ve mühlik ânda sadakatten gayrı vasf-ı fârik aranmazdı. Gidenlere, en âli makamatta olanlara dahi icabında emir ve istikamet vermek selâhiyeti vazife-i memuriyetlerine giderlerken resmen olmasa dahi, hususî olarak itâ edilirdi. Mabeyn-i hümâyuna dahil olan zevatla, ekâbir-i devletin itimadına mazhar kimseler, fasılasız olarak Rumeline, vazife-i hususiyelerle gönderiliyorlardı. Bunlar arasında, Meşrutiyetin ilânına tekaddüm eden günlerde gitmiş olanların mevki ve hayatlarının muhatarada olmasının bilinmesine rağmen, temin edilen büyük menfaatler dolayısiyle bilhassa ibraz-ı sadakat ve şöhret daiyesinde olanlardan talipler zuhur ediyor, fakat gidenler arasından kısa zamanda istifa veya diğer zâhiri sebeplerle becayiş istiyenler, hattâ

Mehmet Safa Melhame... Dosyası, faili bilinmiyen cinayetler serisine karışırken, hiç kimse, bunun âdi bir katil hâdisesi olmadığını bilmiyordu. Fakat kısa zaman sonra, olup bitenler, bu tip ölümlerin ardından, vatanın kurtuluşunu ümit eden neticeleri sezinlemenin hissi içinde, herşeyi, hattâ geceleri patlıyan tabancaları bile tabii saydı...

İttihad ve Terakki saflarına geçenlere de rastlanıyordu. Bir kısmının ise, hayat ve mematından haber alınamamakta idi. Bu keyfiyet, bilhassa Meşrutiyetin ilânından birkaç mah (ay) evvel, âdeta vukuat-ı âdiye hükmüne girmişti.»

BİR GENÇ MÜSTANTİK

Mabeyin Başkâtibi Kara Tahsin Paşanın, hâtıratında, hayat ve mematından, yani dirisi ve ölüsünden haber alınamadığından dertlendiği kimseler arasında, meşhur Necib ve Selim Melhamelerin akrabası olan Mehmet Safa Melhame vardı.

İttihad ve Terakki'nin bilhassa Manastır, Selânik ve Kosova'da faaliyet halinde olduğu, Yıldız Sarayı tarafından biliniyordu. Yıllar vardı ki, Sultan Hamid, Bab-ı âli'den de şüphe ediyor ve sultanatının ilk zamanlarının aksine olarak, sadrıâzamlara yer değiştirmemeyi tercih ediyordu. Halil Rıfat Paşanın, yedi senelik sadrıâzamlığından ölümü ile ayrılmasından sonra, Avlonyalı Ferit Paşa, bu makama getirilmiş ve işte sekiz yıla yakın zamandır, Serasker Rıza Paşa ile aralarındaki açıklığa rağmen, makamını muhafaza etmişti. Padişah, Bab-ı âli'de, zaten bir selâhiyet de bırakmamıştı: Bütün kuvvetler, Yıldız Sarayının duvarları içinde toplanmıştı. Böylelikle tam bir merkeziyetçiliğe sürüklenen idarede, umumî vaziyetleri «tehlikeli ve her ân kontrola lâyık» görülen Rumeliye, tâyin edilen her küçük büyük memur, muhakkak padişahın şahsî tasvibinden geçerdi.

Mehmet Safa Melhame, Manastır adliyesine ser **(baş)** müstantik **(sorgu hâkimi)** olarak gidiyordu. O zamanki adlî teşkilât içinde, müstantiklerin selâhiyeti, şimdiki Cumhuriyet Müddeiumumilerinin yetkisinin çok üstünde idi. Cünha **(Sulh Ceza)** ve cinayet **(Asliye ve Ağır Ceza)** mahkemelerinin gördüğü mevzuları topyekûn ele alan Bidayet, Cünha, İstinaf mahkemeleri ile de, Temyizin selâhiyetlerini nefsinde toplıyan bu sistem içinde, hangi suçlunun, hangi mahkemeye sevkedilmesi lâzım geldiğini tesbit etmek selâhiyeti de, Müstantiklerin elinde idi. Böylelikle bu merci, adliye teşkilâtında, müddeiumumilerin daha sonra ele aldıkları vazifelerin bir kısmını, temyizi mümkün olmıyan mutlaklıkla da temsil etmekte idi.

Mehmet Safa Melhame, akrabaları olan Necib ve Selim Melhame gibi, Sultan Hamid'in üzerinde, **Sultan-ı Sâni Arab İzzet Paşa Holu**'dan sonra, en büyük nüfuz sahibi iki **Yıldız Paşa**'sının tavsiyesiyle bu makama getirilirken, ne için ve ne sebeple, aslında kendi kıdem ve bilgisinin çok üstünde olan vazifeye gittiğinin bütün teferruatıyla farkında idi. O, İttihad ve Terakki'ye gizlice girmiş sivil kadroda kimler varsa, onları «**temizliyecek**» ti. Faaliyetine bağlanan ümitler arasında, bu sivil kadro mensuplarının ele geçirilmesiyle, ordu içindeki gizli ellerin de meydana çıkarılması ümidi vardı.

O tarihte, namus, şeref ve dürüstlüğü ile tanınmış Adliye Nâzırı Abdurrahman Nureddin Paşa, istifa etmiş, Nâzım Paşa Adliye Nâzırı olmuştu. Mehmet Safa Bey Melhame'nin tâyini, doğrudan doğruya Mabeyn-i Hümâyun dan, **kariha-i ilham-ı şâhâne** olarak çıkmış, Adliye Nezaretine sadece tebliğ edilmişti.

Fakat, Adliye Nezaretinde, hattâ bizzat Yıldız Sarayı içinde, artık öyle insanlar vardı ki, bunlar uçan kuşun kanadının sesini bile, Manastır - Kosova - Selânik müsellesi içinde, tamamen yerleşmiş olan İttihad ve Terakkiye ulaştırıyorlardı. Sadece bir vatan vazifesi yapmış olmanın gönül ve vicdan rahatı ile...

AYNI İHTAR :
GELDİĞİN YERE DÖN !...

Mehmet Safa Melhame'nin ne mak satla ve nasıl karanlık işler için oraya geldiğini bilen ve kendisine kısaca «**komite**» denilen İttihad ve Terakki Merkezi, genç müstantikin işe başlamasından kısa zaman sonra, kendisine, böyle faaliyeti gaye edinen her makam sahibine gönderdiği ihtarı iletiverdi: «**— Yerine Dön!...**»

Bu dört hecenin içinde, temyizi olmıyan bir kararın sertliği vardı. Yerine dönmezse, ne olacaktı? Bu, bir tarafı tabanca, bir tarafı Türk bayrağı ve hep sini kuşatan Osmanlı İmparatorluğunun vahdetini ifade eden tuğray-ı garray-ı Osmanî'nin altında, kısa bir izah: Vatanın hayat ve şerefini tehdit edenlere ölüm... Bu ölümün mucip sebebi de, açıkça anlatılıyordu: Vatan, büyük bir felâketin eşiğinde idi. İstibdat vatanı bir demir pençe içinde sıkıyordu. Meşrutiyet nizamı, ferdî istibdadın üzerine çıkarak memlekete yeni bir ruh getirmiyecekse, kapkaranlık gelecekler içinden mesut ve bahtiyar bir vatan nasıl çıkacaktı? İşte İttihad ve Terakki, fiilî harekete geçmeden evvel, bütün bu gerçekleri bir bir karşısındakilere anlatıyor ve önce fazilet ve vatanseverlik duygularını harekete getirmeye çalışıyordu.

Böyle hitablar ve uyarmalar önünde, hakikati görerek veya anlatılanın doğruluğuna inanarak, saflarını değiştirenler de az değildi. Hattâ bunlar içinde, Cemiyete girdikten sonra, işgal ettiği makamdan ayrılmıyarak, el altından hizmete devam edenlere de rastlanmıştı. Genç müstantik Mehmet Safa Melhame, işe başlamasından kısa zaman sonra, bu ihtar mektubunu alınca, hiç yadırgamadı ve hemen telgrafhaneye koşarak, elindeki şifre ile, Mabeyn telgrafhanesine durumu bildirdi. Kendisini o vazifeye tâyin ettirmiş olan Melhame Paşalar, padişahı alâkadar eden her hâdiseyi, bire bin katarak bildirmesini muvaffakıyetin ve daha yüksek mevkilere çıkabilmenin ilk şartı olarak anlatmışlardı.

Mehmet Safa Melhame, bu hissin tesiri ile, sadece kendisinin değil, bütün adalet kadrosunun aynı tehdit altında olduğunu ve yine aynı duygu ile, birçoklarının da bu tehdidi daha evvel aldıkları halde, sükût ettiklerini, Cemiyetin her tarafa el attığını izah etti. Bu şifreli telgrafların hemen akabinde, zaptiyelere muhafaza ettirdiği evinin kapısının aralığından ikinci bir tehdit mektubu geldi: «**— Yıldız Sarayına bildirdiğin yalanlar ve istimdat ettiğin kimseler, seni kurtaramaz. Son defa ihtar ediyoruz: Geriye dön... Çünkü senin, hak ve hakikati, fazilet ve şerefi idrakten mahrum olduğun anlaşıldı. Daha sonra duyacağın peşimanlık fayda vermiyecektir.**»

ÜÇÜNCÜ İHTAR VE
SON KIRK SEKİZ SAAT

Mehmet Safa Melhame, sarsılmamış değildi. Fakat, İstanbuldaki hava kendisini öylesine tesiri altında bırakmıştı ki, bu tehditlerin nazariyede kalacağına inanıyor ve şahsının Yıldız Sarayındaki ehemmiyeti önünde, komitenin fiilî olarak harekete geçebileceğine ihtimal vermiyordu. Bu düşüncesini tatbik mevkiine koymak istedi: Kendisine yapılan bir ihbarı tetkik etmek üzere, Cemiyetle yakın alâkası ısrarla söylenen tahrirat müdürü ile nafia sermühendisini isticvap etmek için, makamına davet etti. Hâdi-

Jandarma Yüzbaşısı Haydar Bey... Ne kanun ne vicdanı, O'na, bir cinayetin mes'ulü olmanın vebâlini yüklemedi. Vatan, derin ve kangrenleşmiş buhranlar içinde idi ve bu kurşunlar, kurtuluş yolunu bulabilmenin çareleri arasında yer almıştı...

se, Manastırda bir bomba tesiri yaptı. Çünkü son aylarda, İttihad ve Terakkinin ağır basmaya başlıyan nüfuzu ile durmuş olan bu tip «tahkikat» ın, kendisine yapılan iki ihtara değer vermiyen bir müstantik tarafından ele alınması ve siyasî kanaatleri bilinen iki mühim makam sahibine tevcih edilmesi, açıkça meydan okuma olarak telâkki edildi. 1908 senesinin haziran ayında, böylesine bir meydan okuma muvaffak olursa, ihtilâl için hazırlanmış olan hava, kökünden sarsılacaktı. Bunu düşünen **«İttihad ve Terakki'nin Manastır Hey'et-i Merkeziyesi»**, Mehmet Safa Melhame Beye kırk sekiz saatlik bir müddet ve mühlet tanıdı. Bunda da, ağır bir üslûp ve gazabı anlatan hava vardı:

«— Senin endişe-i vatan ile alâkası olmıyan menfur amâle bezledilmiş vücudunu, sakîm ve leîm faaliyetinden uzak tutmak, bizim için asla zor değildir. Elimizi, istibdat ve zulme vakfedilmiş bir denînin kanıyla kirletmeye bizi mecbur bırakma. Defol, git... Ve kanlı efendine bir daha senin gibi merdûtları ulvî makamata göndermemesini söyle... Bu sana üçüncü ve sonuncu ihtardır. İster isen, bunu da menfur efendilerine şifrele... Bakalım onların bir vehim olan kudretleri seni mukadder âkibetinden halâs edebilecekler mi?»

Mehmet Safa Melhame, Mabeyin baş kitâbetinden aldığı son emre tâbi olarak, bu tehdidi, Müşir İbrahim Paşaya götürmüş ve kendisinden yardım istemişti... İttihad ve Terakki'nin ordunun bilhassa genç unsurları arasında nasıl hâkim olduğunu bilen ve memleketin içinde bulunduğu elîm vaziyetle dertli olan, kalben Meşrutiyeti kurtuluş çarelerinden birisi olarak benimsemiş olan İbrahim Paşa, hakikati görmemekte ısrar eden karşısındaki genç adama, **vaziyeti bizzat izah etmek üzere İstanbula gitmesini** tavsiye etmiş, fakat ısrarı karşısında, iki muhafız vermişti. Paşanın bu hareketi bile, mukadder âkibetini kendi ısrar ve gerçekleri görememesiyle, eliyle hazırlanan muhatabını ikaza yetmemişti. Bu temaslar arasında da, üçüncü ihtar mektubunda verilen «son mühlet» de bitmişti.

ESRARLI DAVET VE ÖLDÜREN KURŞUN

9 haziran 1908 gecesi...

Mehmet Safa Melhame, tek başına yaşadığı evinde idi. Müşir İbrahim Paşanın verdiği muhafızlar, iki atlı, evin alt katında nöbetleşe ayakta idiler. Kapı çalındı ve dört gün evvel sorgusunu yaptığı Nafia Başmühendisinin kendisini görmek üzere geldiği haber verildi. Merak ve ümitle misafirini kabul eden müstantik, hiç beklemediği bir teklif karşısında kaldı: Ordu müşiriyetine mensup bir yüzbaşı, mühim «ifşaat» ta bulunacaktı. Kendisi de, gizli cemiyete girmekten ezâ ve pişmanlık duyuyordu. Bu sırları dinledikten sonra, ikisini de, selâmetle İstanbula göndereceğini temin ederse, **«her şeyi»** anlatacaklardı.

Mehmet Safa Melhame'nin önünde,

(Sonu 1675 inci sahifede)

Tarih Konuşuyor aboneleri için yeni bir imkân : 135 liralık 12 kitap 80 lira

İmparatorluğumuzun son yarım yüz yılından, Millî Mücadelenin başlarına kadar, temel hadiselerin Tarih önünde geçit resmi :

1 — Anavatan'da son beş Osmanlı Türk'ü

2 — Birinci Dünya Harbinde Teşkilât-ı Mahsusa ve Hayber'de Türk Cengi

3 — Viyana kapılarından dönüş ve Osman Ağa'nın çilesi

4 — 1913 de Garbî Trakya'da İlk Türk Cumhuriyeti

5 — İkinci Dünya Harbinde Belgrad'ı Kurtaran Türk

6 — Trablusgarb'da, Bir Avuç Kahraman

7 — Necid Çöllerinde Mehmet Âkif

8 — Millî Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler

9 — Siyasî Mahkûmlar Adası Malta

10 — Prens Sabahattin Bey, Sultan II. Abdülhamid, İttihad ve Terakki

11 — Üç Paşalar Kavgası

12 — Lavrens'e Karşı Kuşcubaşı

Bâkir vesikalar ve neşredilmemiş hatıralarla geçmişi aydınlatan eserler

HER BİRİ 320 ŞER SAHİFE, PANTOZOT CİLTLİ, 135 LİRA TUTARINDAKİ 12 KİTAPLIK TAM SERİ, «TARİH KONUŞUYOR ABONELERİ» NE % 40 TENZİLÂTLA 80 LİRADIR. ADRESİMİZE 80 LİRA GÖNDERİLDİĞİNDE, BU ON İKİ KİTAP, MUKAVVA KUTU İÇİNDE TAAHHÜTLÜ OLARAK DERHAL TAKDİM EDİLECEKTİR. BU BEDEL, İKİ TAKSİTTE DE GÖNDERİLEBİLİR. BU TAKDİRDE, İLK TAKSİT GÖNDERİLDİĞİNDE 6 KİTAP, BİR AY SONRA İKİNCİ TAKSİT GÖNDERİLDİĞİNDE DİĞER 6 KİTAP SUNULACAKTIR.

ELİMİZDE MAHDUT MİKTARDA SERİ MEVCUTTUR. LÜTFEN KARAR VERMEKTE GECİKMEYİNİZ.

Siz de yazdınız Teşekkürlerimiz

ADANA PİLOT BÖLGE

8 haziran 1965 salı günü akşamı, TRT haber merkezinin hazırladığı YORUM konuşmasında, ADANA'da plânlama teşkilâtı tarafından düzenlenen toplantılarda, ileri sürülen fikirler ve yapılan teklifler anlatıldıktan sonra, Adana ve Antalya bölgelerinin Pilot Bölge kabul olundukları belirtildi.

ADANA bölgesi denince, hatıra PAMUK gelir.. Pamuk, sayıları parmakla sayılabilecek ihraç mallarımızdan biri...

Pilot bölge olarak seçilen ADANA çevresinde yapılması gerekenler müzakere edilirken, memleket çapında önemli, dış piyasalarda maruf mahsullerimizden PAMUK konusunun çeşitli yönlerden ele alınmasını, pamuk lifleri, pamuk yağı istihsalâtını geliştirme, maliyetlerini rekabet imkânına kavuşturma bakımından üzerinde durulmasını, tabiî sayarak, yorumcuyu hususî bir alâka ile dinlemiştim. Fakat ne yazık ki umduğumu duyamadım. Ertesi günkü gazetelerde de pamuk üzerinde konuşulmuş olduğuna delâlet edebilecek bir yazıya rastlıyamadım.

Pamuk yetiştiren diğer memleketlerde, bu konular, ciddiyetle ele alınmış ve araştırma neticelerinin tatbikatına da geçilmiş bulunduğundan, bizim de, sayılı ihraç mallarımızdan pamuğun ekonomik geleceğini garantileyebilmek yolunda işe girişmemiz gerektiğini belirtmek isterim.

Hindistan menşeli sayılan PAMUK bitkisi (Gessypium) pek eski devirlerden beri, pamuk liflerinden faydalanmak maksadiyle, yetiştirilmektedir.

Pamuk çekirdiklerinden pamuk yağı çıkarıldığı gibi, çekirdeklere yapışık kısa tüylerden (Linters) de faydalanılıyor.

Pamuk yağı istihsalâtından arta kalan küspelerden, bakteriler yardımı ile, yüksek kaliteli hayvan yemi elde ediliyor. (Sevilla'daki İspanyol yağ ve tâli mahsulleri enstitüsünde, bakteriler yardımı ile hayvan yemi ihzarı metodu, zeytin küspelerine tatbik için çalışılmaktadır.)

Son zamanlardaki araştırmaların ağırlık merkezini, pamuk bitkisinin saplarından (sâklarından) kâğıt hamuru, kâğıt, karton ve prese levha imali imkânlarını sağlamak teşkil ediyor. Hindistan, Mısır, Birleşik Amerika, bu konu ile yakından ilgileniyorlar.

Fransa'daki kâğıt mühendisi arkadaşlarım, yepyeni bir sistem üzerinde çalışıyorlar. Bu yeni sistemle elde edilen kâğıt hamuru ve kâğıdın, kalite ve randıman bakımlarından, üstünlüğünü dikkate alan Mısırlılar, Fransız meslektaşlarının çalışmalarını yakından izlemektedirler. Pamuk müstahsili Mısır, pamuk saplarından kâğıt hamuru istihsalini sağlıyacak en verimli metodu tatbik edecek fabrikayı tahakkuk ettirme peşindedir.

Pamuk saplarından kâğıt hamuru, kâğıt, karton ve prese levha imalâtı — mahallinde yapılan incelemeler sonunda, elde edilen ortalamaya göre — senelik bir milyon iki yüz elli bin ton pamuk saplarının kıymetlendirilmesini sağlayarak, pamukçuluğumuza yararlı olacağı gibi, memleket kâğıt ihtiyacının karşılanmasına da yardımı edecektir.

Günden güne artmakta bulunan kâğıt sarfiyatını karşılıyabilmek, gitgide şiddetlenen lifî ham madde sıkıntısına çare aramak amacıyla 1951 yılında toplanan UNESCO umumî heyetinde; 1951 - 52 dünya ham madde kongrelerinde ve bunları takip eden milletler arası konferanslarda, senelik bitkilerden faydalanmanın, BİRİCİK çıkar yol olduğu kararına varılmış idi.

Milletlerarası meslekî kongrelerde varılan karardan 36 yıl önce, 1928 de neşretmiş bulunduğum «Sellüloz ve Kâğıt» isimli kitabımda, senelik bitkilerden faydalanma lüzumunu belirtmiş, kâğıt sanayiimizin münhasıran odun'a müftekir kalmasının asla doğru olamıya cağını, memleketimizin her çeşit lifî ham madde kaynaklarından faydalanma gerektiğini etrafiyle açıklamıştım.

İZMİT kâğıt sanayiimizin sellüloz, kâğıt hamuru kısımlarını mezkûr prensibe uygun olarak plânlamış ve bu plâna göre kurulmasını sağlıyabilmiştim.

Kalkınma plânında, tevsilerin, yeni tesislerin bu temel prensibe (yani yurdumuzun her çeşit lifî ham madde kaynaklarından faydalanma düsturuna) uygun düzenlenmesi ve bilhassa ADANA pilot bölgesinde, PAMUK sapları ile şeker kamışı, pirinç sapları, sarısabır (Alees) ve sazlar gibi çeşitli mahallî ham maddelerin de kıymetlendirilmelerine yer verilmesi pek yerinde ve faydalı olur.

İlgililerin dikkat nazarları na sunar, gerçekleşebilmesi imkânını sağlayabilmelerini — millî çıkarımız bakımından yürekten dilerim.

Mehmet Ali Kâğıtçı

POTEMKİN zırhlısının isyanı ve Sultan ikinci Abdülhamid

— 2 —

YAZAN: A. CEMALETTİN SARACOĞLU

OLAYLARIN SORUMLUSU

15 Haziran (28 Haziran 1905) (1) Bu gece hiç uyuyamadım. Güvertede o kadar çok gürültü oluyor ki, göz kapamak bile kabil olmuyor. Fakat yalnız gürültü olup da o korkunç kanlı olaylara şahit olmasaydım belki de biraz istirahat edebilirdim. Ne çare ki, o dehşet levhaları gözlerimin önünden gitmiyor. Hele geminin doktoru Binbaşı Smirnof'un feci ölümünü bir türlü unutamıyorum. Bütün bu olan bitenlerin belki de biricik sorumlusu olan bahtsız doktorumuz süvarinin öldürülmesinden sonra korkup geminin hastahanesinin yanındaki kamarasına kapanmış ve bir neşterle karnını yarıp intihar etmek istemiş olacaktı. Kilitli kapısının arkasından biçarenin korkunç can çekişmelerinden doğan hırıltılar, ayan beyan işitiliyordu.

Yirmi bahriyeli kamaranın kapısını kırıp içeri girdiler ve:

— Bütün bu işlere sebep olan bu herif! Gebertelim onu!.. diyerek yaralı vücudu çiğnemeğe, tartaklamaya başladılar ve kaldırıp denize fırlattılar. Ceset denize atılırken kollardan birinin vücuttan kopup ayrıldığını dehşetle farkettim.

Geminin papazını da öldürdüler. Matiuçenko zavallıya yaklaştı ve bir tabanca kurşuniyle suratını darmadağınık etti. Akan kandan kara cübbe kıpkırmızı oldu. En korkunç kâbuslarda bile görülemeyecek bir manzara idi bu...

Subaylar salonunda bir katafalk yapıldı ve bu yüksek yere Vakulençuk'un cenazesi yatırıldı, bahriyeliler de diz çöküp dua ettiler. Bundan sonra demir alınıp hareket olundu. Zaten daha evvel istim kaldırılmış, hareket hazırlığı yapılmıştı.

Odesa yolunu tuttuk ve çok geçmeden limana vardık.

Matiuçenko sahile bir filika göndererek ekmek, tütün ve kömüre ihtiyacı olduğunu bildirdi. Aynı zamanda Vakulençuk'un da subaylar tarafından öldürülmüş olduğu haberini limandaki taraftarlarına ulaştırdı.

Liman amelesi Matiuçenko'nun istediklerini verdiler ve zavallı Vakaluçenko'nun muhteşem bir cenaze alayı yapılarak defnedileceğini bildirdiler. Bunun üzerine cenaze karaya çıkarıldı.

ZIRHLIYA, KIZIL BAYRAK ÇEKİLİYOR

İkindiye doğru, zırhlıdaki beyaz üzerine çapraz mavi haçlı Çarlık bandırası arya edilerek, yerine kızıl ihtilâl bayrağı toka edildi. Bu kızıl bayrak, gize yavaş yavaş hisa edilirken, gemide Marseyyez marşı da çalındı.

Artık gece kanlığı çökmüştü.

Matiuçenko güvertede bir taraftan bir aşağı bir yukarı dolaşıyor, bir taraftan da Romanof'ların tahtının kanlar içinde çökmek üzere bulunduğunu söylüyor, kendi kendine konuşur gibi,

---

(1) Ortodoks olan Ruslar da o devirde, Rumî takvimi kullanırlar, bu yüzden bütün Rusya İmparatorluğunda Milâdî takvime göre 13 günlük bir fark bulunurdu. Bu satırları iktibas ettiğimiz Fransız dergisi bundan dolayıdır ki bu tarih farklarını belirtmektedir. A.C.S.

bilmediğim bir dille söylenip duruyordu. Acaba tatarca mı söylüyordu, yoksa japonca mı?.. Bunu kestiremiyordum.

Sakın bu çılgın herif bir Japon olmasındı? Şimdiye kadar bize nerede doğduğundan, anasının, babasının kim olduğundan hiç bahsetmemişti. Suratı da, gazetelerde resmini gördüğüm, Japon Generali Kuroki'ye ne kadar benziyordu. Bu herif gerçekten bir Japon ise!... Oh! Oh!... Zavallı Rusya! Biçare vatanım!. Çuşima (1) dan sonra, Karadeniz donanması... Şu halde, bir tek Japon, koca «Potemkin» zırhlısını zaptetmiş oluyordu; fakat bunun imkânı var mıydı?.

İşte bu düşünceler içinde, sabaha kadar uyuyamadım, bir lâhza olsun gözlerimi yummak nasib olmadı.

Fazla olarak koğuşta bir de Nikişkin adında bir yarı meczup vardı ki, durup dinlenmeden:

— İşte Hazret-i İsa geliyor!.. Bize doğru ilerliyor! Dize gelelim çocuklar!. Diye bağırıyor ve diz çöküyordu. Bir de suratı çiçek hastalığından delik deşik olmuş Pogoisnetz ise, ikide bir:

— Donanma bizi sağ bırakmaz, mut laka batırır!. Batacağız arkadaşlar, batacağız!... Cümlesini tekrarlıyor, daha şimdiden denizin dibini boyluyormuş gibi, hafakanlar geçiriyor, inliyordu.

Çoğunluğu ise, dünyadan habersiz, cahil ve görgüsüz neferler teşkil ediyordu. Bunlar tüfeklerini göğüslerinin üstünde sımsıkı tutarak:

— Japonlar geliyor!. İmparatorumuzu öldürecekler!... İmparatorumuzu kanımızın son damlasına kadar koruyalım!... diyorlar, istavroz çıkarıyorlardı..

Hulâsa bir lâhzacık olsun, uyuyamadım. Güvertede çöküp, dalgın dalgın düşündüğüm yerin etrafında ise pıhtılanmış kan gölcükleri vardı ve ben bu kızıl lekelerden gözlerimi ayıramıyordum.

KAÇIKLARIN İDARE ETTİĞİ BİR ZIRHLI

16 Haziran (Milâdî 29 haziran 1905) Galiba akıllarını kaçırmış birtakım mecnunlar tarafından sevk ve idare olunan bir gemide bulunuyorum.

Bilmem durumu iyice kavrıyabiliyor musunuz? Dümeninin başında deliler, çılgınlar bulunan bir gemide yolculuk yapmak ne demektir? Bu ne ümitsiz, ne feci, ne yarınsız bir durumdur. Kaçık bir makinist tarafından sürüklenen bir tren yolcularının durumundan bile korkunçtu bizim vaziyetimiz. Böyle bir tren yolcularından bir kaçı belki ölürdü ama, içlerinden kurtulanlar da olurdu. Halbuki bir delinin idare ettiği birliğinizde, kaptandan dümen neferine kadar, her bahriyeli ölümle burun buruna gelmiş demektir.

Odesa'da iken zırhlıya yüksek tahsil gençliğinden birkaçı ile birtakım kadınlar binmişlerdi. Bunlar durup dinlenmeden Matiuçenko ile arkadaşlarını, muttasıl tahrik ediyorlar, zaten yarı kaçık bu herifi, büsbütün çileden çıkarıyorlar. Zaten bunların böyle tahrike falan ihtiyaçları da pek yok ya!. Geminin piyanosunu güverteye çıkardılar. Sivil gençlerden birisi Çaykovski'nin «Feci Anlar» adlı parçasını çalmaya başladı. Ne hazin tesadüf... Yaşadığımız dakikalar da, tam anlamiyle «feci ânlar» değil mi? Sanılır ki, bu musiki parçasını bize kaza ve kader seçmiştir. Bu müzik ziyafetinden sonra, dans başladı ve biçare «Vakulençuk» un ölüsü Odesa'da omuzlarda dolaştırılırken, burada şarkı, dans, kahkaha kıyamet kopuyordu. Nihayet, öğleden sonra zavallıyı gömdüler ve öğrenci gençler, tek-

---

(1) 1904 - 1905 yılları, Rus - Japon savaşında, Moskof İmparatorluğunun Uzak Doğu sularındaki muhteşem deniz kuvveti mağlûp edildikten ve bu donanmanın üssü olan müstahkem (Port - Artur) limanı, Japonlara teslim olduktan sonra, Çarlık Rusyası, o sulara Baltık filosunu, ünlü Rus amirallerinden Roçestvenski'nin kumandası altında göndermiş, fakat bu muazzam deniz kuvveti de meşhur Japon amirali Togo'nun idare ettiği Japon donanması karşısında, deniz tarihinin kaydettiği en büyük hezimete uğrayıp, «Çuşima» sularında yokedilmiş, bir kısmı batırılmış, bir kısmı düşmana teslim edilmiş, ancak birkaç krüvazör, yabancı limanlara sığınarak kurtulabilmişti. A. C. S.

Potemkin ihtilâlinde, ihtilâlcilerin gemi zabitlerini güverteye toplamaları... Kısa zaman sonra, kan akmıya başlıyacak ve Rus Çarlığının o devirde, bu en güçlü savaş gemisi, başkaldıranların eline geçecektir..

rar gemiye döndüler. İşte tam bu sıradadır ki:

— Odesa'yı topa tutalım!. Sözleri ortada pasa parola edilmeğe başlandı.

Matiuçenko, bütün şehrin hürriyet ilân etmesi için limana birkaç kuru sıkı top attırdı. Lâkin öğrenci güruhu hakikî obüslerle ateş açılmasında ısrar ediyorlardı. Matiuçenko, elinde bir şişe içki, Odesa'ya çevrilmiş olan topu takdis etti ve askerî kulüp hedef edinilerek, iki manevra güllesi savruldu ve askerî kulüp yerine, iki ev yıkıldı.

Bütün geceyi heyecan içinde geçirdik ve bu gece yalnız ben değil, zırhlıda hemen hiçbir kimseye uyumak nasip olmadı. Yalnız Ossip Kiselof adındaki bir tayfa, aramızda memnun ve müsterih dolaşıyor, bütün bu olup bitenlerin imparatorun emriyle yapıldığını iddia ediyordu. Bu yüzdendir ki rast geldiğine:

— Babanız Çar, bu başarılarınızdan memnun olacaktır, «Potemkin» le iftihar edecektir! Diyor, sırtını sıvazlıyordu.

Diyorum ya! Gerçekten kaçıklarla dolu bir teknedeyim, hem de bir harb gemisinde...

RUS HARB GEMİLERİ İLE KARŞI KARŞIYA

17 (30 haziran 1905) — Matiuçenko, bizleri toplayıp, şunları söyledi:

— Çocuklar, Karadeniz filosu, büyük bir ihtimale göre, bizim karşımıza çıkacaktır; lâkin sakın korkmayın. Zira diğer gemilerdeki bahriyeli kardeşlerimiz, subaylarının bize karşı ateş açmak emirlerini dinlemiyeceklerdir. Amma biz, onlara karsı hiç olmazsa bir tek hakikî gülle atmalıyız. Çünkü onlar da bizler gibi isyan edeceklerdi ama, bunu başarmak için bizden bir parola bekliyorlar. İşte bu tek gülle, o parola yerine geçecektir. Bu yüzdendir ki, size ateş emrini verdiğim vakit, tereddüt etmeyin, atacağınız mermi, yahut mermiler Rusya'nın kurtuluş işaretleri olacaktır.

Pogoinetz de konuştu, o da dedi ki:

— Hiç şüphe yok ki, kararlaştırılmış günden evvel, isyan bayrağını kaldırmaklığımız iyi birşey olmadı, bunu yapmamalıydık. Bütün filonun bizlerle işbirliği yapması, elbette ki çok daha iyi olurdu. Fakat olan oldu, artık geçmişi unutalım. Şu kadar var ki, hislerimizle

değil de kafalarımızla iş görmeğe çalışalım. Gayemiz, vatanımız Rusya'nın istibdattan, zulümden kurtulması, istibdadın daimî olarak yere serilmesidir.

Wanof adındaki başka bir öğrenci ile zırhlıda kalmış olan öğrenci Kişila da birkaç şey söyledi. Hürriyetten, eşitlikten, kardeşlikten bahsetti, Cenevre'deki sosyalistlerin bize yakında para, yiyecek göndermek suretiyle yardımda gecikmiyeceklerini temin ederek, peşimize düşecek donanma subaylarının bizlere teslim olmamızı teklif ettikleri takdirde, bu teklifi hiç düşünmeden reddetmemiz gerektiğini bildirdi.

Tam bu sırada, nöbetçi gözcüler, Rus harb gemilerinin aralarında telsizle muhabere ettiklerini haber verdiler. Bu suretle bütün donanmanın o sulara gelmiş bulunduğunu öğrenmiş olduk.

Bunun üzerine Matiuçenko, hemen efradı silâhbaşı etti, gözcüler sayısı artırıldı.

Sabah olunca karşımızda dört zırhlı ile birkaç torpidobot gördük. Bize işaretle, amiral şu mesajı gönderdi:

«— Ne yapıyorsunuz? Kaçıklar ve çocuklar gibi davranıyorsunuz. Rahat durun, yoksa sizi batırırız!» Buna karşı Matiuçenko şu cevabı verdirdi:

«— Çok âlâ amiral, demek ki, bize vereceğiniz nasihatler var, şu halde lütfen bizim gemiye buyurun!.»

Bunun üzerine de donanma ufukta kayboldu.

BİZE, BİR ZIRHLI DAHA KATILIYOR!..

18 Haziran (Milâdî 1 Temmuz 1905) — Korkunç bir gün geçirdik: Yiyecek, hemen hemen bir şey yoktu; kuru, bayat ekmek ve biraz da kurutulmuş etten başka erzak namına gemide bir şey kalmadı. Hattâ içecek suyumuz dahi yoktu. Bu durum karşısında mürettebattan bir kısmı Matiuçenko'ya başvurup, karaya çıkarak Odesa'daki hükûmet makamlarına teslim olmak müsaadesini istedilerse de Matiuçenko bu isteği reddetti. Bunun üzerine taraftarlariyle muarızları arasında kavgalar oldu; bir hayli er yaralandı, iki de ölü var.

Geceyi korkunç bir sessizlik içinde geçirdik. Şafak söker sökmez, filo yine karşımızda belirdi. Bu sefer beş zırhlı, dört torpidobot muhribi ve yedi torpidobot görülüyordu.

«Potemkin» istim kaldırmaya başladı ve filo yaklaşmaya devam ettiği takdirde ateş açacağını bildirdi. Bu ihtara rağmen, filo ilerlemekte devam ediyordu. Bunun üzerine Matiuçenko, ateş açılması emrini verdiyse de mürettebat itaat etmedi. Hep bir ağızdan:

«— Ateşe onlar başlasınlar, diyorlardı; o zaman biz de mukabele ederiz. Şayet zırhlıyı zapta kalkışacak olursa, biz de gemiyi havaya uçururuz» Matiuçenko da, hem öfkeli, hem de bu umumî isteğe zorla boyun eğmiş bir vaziyette, mürettebatı süzüp duruyordu.

Donanma manevra yapmağa başladı ve etrafımızı sardı. Kapana düşmüş sıçanlar durumunda idik ki «Pobiedonoçef» zırhlısı bizim gemiye sokuldu, sokuldu, mürettebatı hep bir ağızdan:

— Horra!. horra!. Bizler de sizlerle beraberiz arkadaşlar!... diye bağırmaya başladılar.

Matiuçenko, bu hali evvelâ bir hileye yordu ve «Pobiedonoçef» e işaretle şu emri verdi:

«— Subaylarınızı bizim gemiye gönderin, ondan sonra birleşelim!...»

«Pobiedonoçef» in mürettebatı bu emre itaat ettiler, subaylarını bize gönderdiler. Bunların derhal formaları söküldü, bir kısmı karaya çıkarıldı, bir kısmı da kamaralara hapsolundular.

Filo, uzaktan telsizle soruyordu:

— Ne yapacaksınız? Fikriniz nedir?...

Bizden de şu cevap verildi:

— Bunu öğrenmek istiyorsanız, yanımıza yaklaşın!...

Bir torpidobot filodan ayrılıp bize doğru yaklaşmaya başladı. Güvertede ayakta duran bir papaz, iyice fark olunuyordu.

Ancak, bilemem ne düşündüler, torpidobottakiler bizimkilerle daha pazarlığa başlamadan, küçük tekne alabanda sancak edip, uzaklaştı; filo da bu sefer, bir daha görünmemek üzere ufukta kayboldu.

(Devamı var)

TÜRK ANA VATAN'ında SAHTE BİR DERVİŞ

Tam yüz sene önce, Orta - Asya'da İngiliz - Rus nüfuz mücadelesinin ibret ve merak dolu sahneleri

Korkunç çölleri aşmış, Hiyve'ye girişimiz bir hâdise olmuştu

— 8 —

Ben de Hacı Salih gibi başımı salladım, ah ah çektim.

Sevgili vatanım Macaristanın bazı ovalarında da düzlüklere bakardım da çocukluğumda ne kadar büyük, derdim. Bu göz alıp gittiği yerlere kadar zerrece manzara değiştirmiyen boz renkli topraklara baktıkça, dünyanın büyüklüğünü daha iyi kavrar oldum.

Şimdi, suyun bir hayâl olduğu gerçek çöle girmiştik. Develerimiz bile susuzluktan acı acı bağırır olmuşlardı. Kervanbaşı, kendisine su için başvuranlara sadece başını yukarı kaldırarak: **«— Yok.. yok. Nerede? Daha dört konak var kuyulara... İdareli kullansaydınız...»** diyordu. O da susuzluktan mustaripti amma, dayanıyordu.

RİKISTAN ÇÖLLERİNİ GEÇİŞ ...

Mayısın yirmi ikinci günü, **Yedi Kuyu** adı verilen ve çölün tam ortasında bulunan tepeye eriştik. Buraya neden Yedikuyu diyorlardı, hâlâ bilmiyorum. Çünkü kuyuya benzer hiçbir şey yoktu. Anlattılar ki, çok zaman evvel, burada bir pınar varmış. Fakat eşkiya, bir gün önünde günahsız bir kadını öldürdükleri için, o gün bugün, su kaybolmuş ve burası, ölüm kuyusu adını almış. Çünkü çölün bir damla su bulunmayan, kum denizinin ortası, işte bu ebedî sessizlik ve sükût beldesidir.

Hiç birimizin kırbağasında, su kalmamıştı. Elleriyle toprağı kazıyanlara rastlanması üzerine, Hacı Salih bana dedi ki: **«— Gözlerini kapa ve iniltileri işitme... Çünkü, susuzluktan ölüm, hiçbir şeye benzemez. İşte bu günahkâr ki-**

Hiyve hocalarından birisi, dua halinde... Vaktiyle bir söz şu gerçeği anlatırdı: « — Mekke ve Medine Müslümanlığın kökü, Harzem, meyva veren dallarıdır.»

Gerçekten de öyleydi: Daha sonra, müsbet ilimler yerini kelâmî ve naklî bilgilere bırakınca, dünyaya ilmin ve felsefenin ışığını saçan bu diyarlar, önce bilim ileriliğini, daha sonra da istiklâllerini kay bettiler. Bugün Moskof idaresi altında oralarda sadece yıkıntılar kaldı...

şiler, şimdi böyle ölecekler. Bunlar içinde sana iftira eden de var...»

Hayatımda böyle bir korku duymadım. Suyunu israf edenler, bu düşüncesizliklerinin acısını çekiyorlardı. İşte bu sırada, o iyi kalbli, ihtiyatlı kervan başı yanaştı. Dedi ki: **«— Şimdi kimse yerinden bir adım atmıyacak. Herkese iki maşraba su dağıtacağım..»**

Aralarında ben de dahil, takatsızlıktan bükülen dizlerim düzeldi: Su sözü, bizim aramızda son nefesine yaklaşmış, biçarelere yeniden hayat getirdi. Bazıları son güçleriyle ileri fırlamak istediler, kervanbaşı, tehdidini yerine getirme kararında olanların sertliği ile bağırdı:

«— Bir adım ileri atana, damla vermem...»

Sonra, hepimizi dolaştı ve ikişer maşraba suyu dağıttı. Hayatımda, bu kadar âdilâne bir dağıtış görmedim. İçimizde çok ihtiyatkâr olanlar, bunu kırbalarına dolduruyorlar, sonra yudumluyorlar, hattâ dillerinin pasını alıyorlardı. Ben de bunların arasında idim...

İşte, bu iki maşraba suyun ve kervanbaşının: **«— Kaplankırına yaklaştık. Orada su var...»** müjdesi ile Rikistân'ın korkunç çölünü aştık. Gerçekten, Hiyve Hanlığının sınırı olan Kaplankırı'na var dığımız zaman, yaban merkeplerinin ters lerine rastladık. Biraz ötede, boy atmış çalılıkların içinde bunların iskeletleri görülüyordu. Bu iskeletlerden de anladık ki, yırtıcı hayvanlar etrafımızdadır. Bu işaretlerden sevindik. Çünkü gördüklerimiz bize SU'yun pek uzağımızda olmadığını gösteriyordu. Nitekim elli fersah ileride iki kuyuya rastladık ki, hem biz, hem hayvanlarımız kana kana su içtik.

Yorgunluktan bitkin halde yere serildik. Ne kadar uyuduk, o müthiş güneşten bizi koruyan çalılığın gölgeliği ardında duyduğum hazzı ölünceye kadar beraberimde götüreceğim.

Birden, kervanbaşının acı acı öttür düğü boruların canhıraş sadasıyla uyandım. Bu sesler, kervanımızın hücum tehlikesinde olduğunu anlatıyordu. Hepimiz yerimizden fırladık. Ne görelim? İki mil kadar ileriden bir bulut, yüzlerce deve veya at ayağının çıkardığı bir toz bulutu üzerimize geliyordu. İçimizde silâh kullananlar hemen çalıların arkasında mevzilere girdiler. Bizler de onların arkasına sindik, kuma uzandık. Kalblerimizin çarpıntılarını duyuyorduk. Toz bulutu, bize yaklaştı, yaklaştı, sonra birden durdu; bulut dağılınca ne görelim? Belki beşyüze yakın yabanî merkep sürüsünün karşısında değil miyiz? Hayatlarında belki hiç görmedikleri deve ve insan manzarasından ürkmüş olacaklar ki, aynı süratle istikamet değiştirdiler, geldikleri yere doğru

SADECE HATIRA

Altın Ordu Devleti, bütün Türk hakanlıklarının müşterek derdi olan iç kavgalar sonunda göçtükten sonra, kurulan Hanlıklar arasında başlıcaları Hiyve, Buhara, Esterhan, Kazan, Kırım Hanlıkları idi. Bunlardan Moskof tazyiki altında, Osmanlı Türklerinin ilgisizlikleri yüzünden çökenlerin başında, Erterhan ve Kazan Hanlıkları gelir. Kırım, daha uzun zaman dayandı ve Ruslara korkulu devirler yaşattı. Yukarıdaki klişede, Bahçesaray'ı görüyoruz. Kırım Hanlığının yazlık merkezi olan Bahçesaray, gerçekten bir mâmure idi.

Şimdi hepsi mâzinin karanlıkları içinde anıldıkça, Türk yüreğinde kanıyan birer hâtıra ...

sürü halinde kayboldular. Kervanbaşı, hayretle başını sallıyor: «— **Kırk senedir böylesini görmemiştim...**» diyordu.

HİYVE KAPILARINDA

Hem susuzluk, hem de kervanımızın baskına uğraması ihtimali, arkamızda kalmıştı...

Kaplankırı, Hiyve hududu önünde bir duvar gibi yükselir. Mayısın otuzuncu, yani son günü, Şorgöl'e eriştik. Kurban Bayramı geldiğinden, burada gusul abdesti ve dua için altı saat mola verdik. Gece, güzel bir mehtab aydınlığında ve serin bir havada, sabaha kadar yol aldık. Fecrin ışıkları çevremizi aydınlatınca, gördük ki terkedilmiş evlerin haraplaşmış duvarları var etrafımızda... Bu, Gümüştepe'den ayrıldığımızdan beri görebildiğimiz ilk insan elinin yaptığı barınaklardı...

İkindiye doğru, bir göçebe avula rastladık. Bize, Çavdur Türkmenlerinin isyan halinde olduklarını, bu sebeple ihtiyatlı olmamızı söylediler. Etrafımızı alan, bilhassa kadınlar, kendilerine yaptığımız dualara karşılık at, koyun, deve etleri, yoğurt ve ekmek veriyorlardı. Öylesine bunlara hasrettik ki, hemen pişirdik ve yedik. Kuvvetimiz yerine gelmişti. İlâhiler söyliyerek, pek güzel ay ışığında yola düzüldük. Haziranın birinci günü, Yumut'ların bine yakın çadırının konakladığı yemyeşil bir mer'a ya vardık. Burası Hacı İlyas'ın köyüne yakın bir yerdi. Onu bekliyen yakınları, bir haftadır burada konuklarlarmış. Karşılaşmaları hepimizin gözlerini yaşarttı. Bu vefalı, temiz kalbli insanların gizli hiçbir duyguları yok... Bizi de ellerinden geldiği kadar ağırladılar.

Buradan ötesi, Özbek köylerinden geçerdi. Göçebe Türkmenlerle Özbekler, aynı soydan oldukları halde, aralarında hiçbir yaşama benzerliği yoktu. Rusların devamı için ellerinden geleni yap-

100 YIL SONRA

Sahte Derviş, Türk Anavatanını İngiliz politikasına açan bu unutulmaz seyahatini 1864 senesinde tamam lamıştı. 1964 senesinde yolculuğun 100 üncü yıldönümü idi.

Aradan geçen 100 yıl içinde, neler olmamıştı? Hiyve hanlığı, Buhara hanlığı, bütün Turan'ın müstakil Türk devletleri yıkılmış, yerlerine, üzerinde Moskof damgası olan ve hep si Rus zulmü altında inliyen sömürgeler kurulmuştu. Rejimi ne olursa olsun, Moskof'un Türklük üzerindeki sömürücü, kahredici, zulmedici ve yokedici siyasetinin acı ve feci neticeleri, cihanın gözleri önünde idi. Vambery Armin'in İngiltere ve İngiliz siyaseti namına giriştiği tehlikeli teşebbüs, Londra için yüz yıl sonra sıfıra erişmişti amma, bütün İngiltere, 1964 de Vambery Arminin macerasını heyecan içinde kutladı, andı ve sayısız neşriyata ilâve olarak, Asya Müzesi'ne bir de heykelini oturttu...

Onlar böyle iken, bizler, Sahte Derviş'in notlarını o günden bugüne olmuş olanların ışığı altında çocuklarımıza vermeyi bile ihmal etmişizdir. Dünyanın dört çevresinden kopup gelen macera, moda, gangsterlik akımı her şeyimize yetiyor, hattâ artıyor bile!...

tıkları bu ayrılıklar, zaman zaman kanlı kavgalara da sebep olurmuş. Göçebeler şehirlilerden söz ederken, yüzlerini buruştururlar, yaka silkerlerdi. Göçebelerde kadın kaçması hiç yoktu. Hattâ çadırlarda, yaşamaya kadınlar hâkimdi.

O gece, hayatımda hiç görmediğim irilikteki sivrisinekler, sabaha kadar uykusuz geçirmeme sebep oldu. Tan yerinin ağarması ile beraber, kervanımız yola çıktı. Şimdi, Hiyve şehrinin kapıları önünde idik. Bir an'aneye göre, Hiyve'ye hacılar merasimle girer lerdi. Son senelerde şehre bizimkisi kadar kalabalık bir hacı kafilesi gelmemişti. Etrafımız o kadar yeşil, öylesine bol ağaçlı idi ki, âdeta sun'î bir ormandan açılmış yollardan, gökyüzünü görebilmek için iki yüz kademi aşan kavak ağaçlarının aralıklarından bakmak icap ederdi. Bu toprakların feyiz ve bereketi, Avrupa'da olsaydı, insanlar daha mesut olurlardı.

Hiyve'nin dış görünüşü ile iç görünüşü birbirine hiç benzemiyordu. Dışarıdaki görünüş öylesine heybetli idi ki, hayran olmamak elden gelmezdi. Fakat, kalın duvarların içindeki şehir, hiç de öyle değildi. Rastgele yapılmış evler, çamurdan yapılan kerpiçti. Sokak lar pisti. Müslümanlık, aslında bu kadar temizdir de, Müslüman halk neden temizliğe kıymet vermezler? Ben, Derviş Reşid Efendi olarak, yaşadığım müd det içinde, namaz kılmak için abdest almaya mecbur olduğum, misafir kaldığım konaklarda hamam vazifemi ifaya mecbur olarak, hayatımın en temiz zamanlarını yaşadığımı samimî olarak itiraf etmek isterim. Hakikî bir Müslümanın veya böyle gözükmek kararında olan kimsenin, başka türlü hareket etmesi zaten mümkün değildir.

Hiyve'nin büyük kapısının iki tarafına toplanan halk, bizi: «— **Maşaallah... Maşaallah, Tanrı yüzlerini ağarttı...**» alkışlariyle karşılamıştı. Kapıdan içeri giren yol, şehrin büyük pazarına çıkıyor. Binlerce kişi etrafımızı sarmıştı. Hacı Bilâl, tekbir getirmeye başladı. Benim sesim hepsinden tiz ve yüksek olduğundan, o ânda beni, bunca meşakkat ve tehlikeden kurtaran Allaha dua ihtiyacıyla, bütün kuvvetimle tekbir getirmeye başlayınca, yüzlerce kişi, ellerimi ve ayaklarımı öpebilmek için etrafımda birbirini çiğnemiye başlayınca, gözlerim yaşardı. Üzerimdeki lime lime elbiselerle çölleri geçebilmek için çektiği sıkıntılar, cildinin çatlakları üzerinde mühürlenmiş olan bu dervişten sevap umabilmek için, bu halkın saf gönlü karşısında âdeta utandım. Gözlerimden boncuk gibi yaşlar dökülmeye başladı. Fakat ne yapayım ki, üzerime aldığım vazifeyi sonuna kadar yerine getirmeye kararlı idim.

(Devamı var)

Siyasi Cinayetler

(Bastarafı 1664 üncü sahifede)

tahayyül ederek bu tehlikelere atıldığı bütün ümit kapıları sonuna kadar açılıyordu. Bir ân düşündü. Aşağıda iki muhafız vardı. Ne yapabilirlerdi? Gelecek olan zaten BİR KİŞİ idi. Kısa bir tereddütten sonra: «— Peki ...» Dedi.

Nafia Başmühendisi, geldiği gibi, sessiz uzaklaştı. Çok kısa süren fasıladan sonra, kapı tekrar çalındı ve o heyecan ânında, Mehmet Safa Melhame, muhafızların ne olduğunu sormaya vakit bulamadı, ya düşünemedi. Çünkü, önde giren mühendis, süratli bir hareketle yana çekilmiş ve arkasındaki yüzü maskeli şahıs, büyük bir soğukkanlılıkla, tabancasını Mehmet Safa Melhame'nin üzerine boşaltmıştı... Sadece bir kurşun yetmişti. Kalb nahiyesine giren kurşun, bir feryada bile imkân vermeden, Yıldız'ın mutemed müstantikini yere sermişti. Gecenin sessizliği içinde olduğundan, daha büyük ses çıkartan kurşun sesini, uzaklaşan telâşlı ayak gürültüleri takip etti.

Hâdise şöyle olmuştu: HAYDAR Bey isimli ve jandarma sınıfından olan genç bir yüzbaşı, bu vazifeyi üzerine almış, muhafızları tanımanın kolaylığı içinde ikisini de ayrı ayrı istikametlere birer vazife ile uzaklaştırmış, hemen yukarı çıkmış ve vazifesini tam bir soğuk kanlılıkla yerine getirdikten sonra, 10 temmuz 1908 e kadar ele geçmemek üzere saklanmıştı. Zaten o günlerde, Manastır, Kosova, Selânik, böyle «vazife»ler almış olanları yakalıyabilecek kadar Yıldıza bağlı makam sahiplerine mâlik değildi... Meşhur Şemsi Paşayı, kalabalık içinde vuran mülâzım Atıf Bey de, aynı şekilde ortadan yok olmamış mıydı?

Hâdise, Yıldız'da öylesine tesir yapmıştı ki, İkinci Meşrutiyetin ilânı gününe kadar bu makama yeni bir tâyin yapılmadı, yapılamadı... Çünkü bu tarihten sonra Rumelinin elimizde kalan parçasından İstanbul'a gelen haberler, genç ve aydın kafaların, vatanın kurtuluşu için ümit bağladıkları Meşrutiyeti önlemeyi deniyen kimselerin ölüm haberlerini iletiyordu...

Kırım Harbi

(Baştarafı 1649 uncu sahifede)

zu yapılmaması, bütün dünyanın takdirini mucip oldu ve hemen hemen bütün dünya, Rusların aynı neticeyi elde etmeleri halinde, nasıl vahşî bir intikama sapacaklarının mukayesesini unutmadı.

Malakof'taki gayreti dolayısiyle Malakof Kontu ve Fransız Mareşali ünvanını alan general Pelisiye, **Yeşil Tepe**'ye hücuma kalkanların dörtte üçünü feda ederek zapteden Türk kuvvetlerinin kahramanlığına şükran borcu olarak, şehre ilk giriş kıt'asının Osmanlılar olmasına karar verdi. Sivastopol, Kırım Türk Hanlığının bu güzel beldesi, 11 eylül 1855 te, Osmanlı Ordu Müzikasının **«Kırım Marşı»** nın nağmeleri arasında Türk bayrağını bir daha selâmlıyordu:

Emvac-ı hûna garkolub sahralar
olsun lâlezar,
Dönsün başında düşmanın binlerce
seyfi şûlebâr,
Eyler bugün hâk-i vatan
evlâtlarıyla iftihar
Serhaddi düşman çiğnemiş
ey millet-i âli tebâr
Başlar kesilüb serteser dehşetli
toplar patlasın,
Arslan yürekli Türkleri görsün de
düşman çatlasın.

Önce, Kırım'ın Osmanlı ülkesine iadesi kararlaşmıştı. Bu, bir **kılınç hakkı** idi. Fakat daha sonra, kuvvetli bir Türklüğe karşı endişeleri hiçbir zaman dinmemiş olan Hıristiyan Avrupa'nın kuşkuları ayaklandı, hattâ mutaassıplar Moskoflara karşı Türklerle beraberce yapılmış bir harbin tenkidini yaptılar. Paris Kongresinde Kırım'ın Osmanlı sınırlarına iadesi bahis mevzuu edilmedi. Konferansta memleketini başmurahhas olarak temsil eden Âli Paşa, hâdiselerin içyüzünü çok iyi bilen değerli diplomat olarak bir hayâlin peşinde koşmadı.

Tarih, Sivastopol'a seksen altı sene sonra bir daha güldü: İkinci Dünya Harbinde Alman orduları SİVASTOPOL'a girdikleri zaman, öncüler arasında, Türk Ana-Vatanının, Moskof baskısı altında ezilen köşelerinden kopup gelerek, savaşa katılmış olan Türkler de vardı.

Âli Paşa'nın son günleri

(Baştarafı 1605 inci sahifede)

miş, bedeninin kanlı ölümü de vardı...

Âli Paşa, Mısırçarşısı attarlarından Ali Rıza Efendinin oğlu idi. Babası bir zamanlar, Bahçekapısındaki kapıcıbaşı idi. Kendi kendisini yetiştirmişti. Onun ünlü, zengin, zadegân bir aileden gelmemiş olmasını, rakipleri ve sevmiyenleri, şahsî münakaşalarına karıştırmışlardı. Mısır meselesi dolayısiyle arası açılan Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşanın, bir gün kendisi için: «— **Bahçekapısı kapıcısının oğlu...**» dediğini duymuş, şu cevabı vermişti:

«— Vakıa biz, bir Bahçekapısı kapıcısının oğluyuz. Lâkin lehülhamd, bugün, sadaret mevkiinin sahibiyiz. Acaba kendileri, kader icabı Mısır Valisinin oğlu olmasa idiler, ne olacaklardı?»

Ölümü, Batı'da, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinden daha büyük tesir yapmıştı. Âli Paşanın, Üçüncü Napolyon'a: «— **Prusya ile silâhlı bir mücadeleye girmeyiniz. Bu harb. Fransanın mağlûbiyeti ile neticelenebilir. Bu takdirde Prusya, bütün Almanya'ya hâkim emeli olan imparatorluğunu kurar ve Fransa'da ise devlet idaresi ve saltanatınız son bulur...**» tavsiyesini bilen, gerçekten de Âli Paşanın ölümünden bir yıl önce, 1870 de, Üçüncü Napolyon'u Sedan'da, ordusu ile esir ederek saltanatına son veren, işgal ettiği Paris'te, Versay Sarayında **Cermen İmparatorluğu tâc'ını** giyen Birinci Vilhelm, İstanbuldaki sefirine kat'î talimat vererek, Âli Paşanın yazı takımını, mad dî değerinin çok üstünde satın almış, Berlin'deki çalışma odası masasına koydurmuştu.

Dünyamız, duyguların tezadı ile doludur. Kendi ülkesindeki padişah, **ne zaman ölecek?** tecessüsü ile yaver gönderirken, bir yabancı tâcidar da, fikir ve düşüncelerini beyaz kâğıt üzerinde şekilleştirmeye vasıta olan kalem'i, kıymetin bergüzâr hâtırası olarak, çalışma odasının şeref köşesine lâyık buluyordu.

Filozof Dr. Rıza Tevfik

(Baştarafı 1644 üncü sahifede)

O zaman vükelâyı tenkid etmiştim. Selim Sırrı da yine benimle beraberdi.

Asıl fecii ise, bu vükelâyı, bizim haberimiz olmadan tehdit ederek, soyan, aynı komitenin İstanbulda gizli yaşıyan, hüküm süren bazı meşhur âzası vardı. Bundan başka, kendi gazelerine mebni, bazı askerî ümerayı, sonra bazı tanınmış muharrirleri sokak ortalarında vurmağa başladılar.

Bu sırada, Ahmet Samim'in katlinden evvel, merhumun bir dostuna yazmış olduğu mektubu gördüm. Kopyesini aldım ve Cemiyetin tenbihine, hattâ tehdidine rağmen, Mebusan Meclisinde âlenen okuyarak büyük bir rezalet çıkardım. Hatırlarsınız ki, o zamanlar Edirne mebusu idim.

Bu hâdiseler, benim İttihad ve Terakki'den tamamen ayrılmamı mucip oldu.

Balkan Muharebesinin aleyhinde çok nutuklar söyledim. Derken muharebe oldu. Memleketteki perişanlığı gördük. Daha sonra Avusturya gürültüleri ve harb alâmetleri her tarafı telâşa düşürdüğü zamanlarda, işler fenaya varacak diye, endişeye düşerek, yine harb aleyhinde nutuklar söyledim. Talât Paşa beni çağırttı: «Rica ederim, halkın cesaretini ve ümidini kırma, bozgunculuk etme! Ben Türkiye'nin mukadderatını, dünyanın en kuvvetli devleti olan Almanya'nın mukadderatına bağladım. Şüphe yok ki bu niyetimde hulûsuma inanırsın kardeş...» dedi.

«— Ben hulûstan şüphe etmiyorum» dedim ve ilâve ettim:

«Harb esnasında muhasara sıkıntısı çekmemiz pek muhtemeldir. Bunun sonu kıtlıktır. Harb belâsı uzun sürerse, kırk paralık makarayı otuz kuruşa bulamıyacağız. Onu da düşün, acele etme.»

«— Allah kerimdir» dedi, ayrıldık.

Sonradan, kendisinin pek sıkıntılı bir zamanında tekrar görüştüm. O vakit makarna yüz yirmi beş kuruşa çıkmıştı. Talât Paşada neşe filân kalmamıştı. Akibet ise malûm...

LÛGATÇE

Âsitane : Eşik, padişahın bulunduğu yer, (İstanbul için bir ad)

Asitane-i hümayun : Padişahın sarayı.

Âtıfet : Sevgi, şefkat, koruma.

Bab-ı askerî : Harbiye Nezareti.

Bâdire : Birdenbire meydana gelen hal, keyfiyet.

Bâdiye : Çöl, ova.

Berat : Nişan, rütbe, maaş, imtiyaz için verilen resmî kâğıt.

Bezl : Vermek, esirgemeden harcamak.

Cihad : Din uğrunda savaş.

Cizye : Vergi, haraç.

Çend : Birkaç demek olup, üçten ona kadar miktarı belli olmıyan sayılar için kullanılır.

Dâiye : İnsanı bir işe candan bağlamağa sürükleyen iç duygusu, arzu, hırs.

Dilsûz : Gönül yakan, acıklı.

Diriğ : Esirgeme, yazık.

Duayen : En kıdemli, en yaşlı.

Endividüalizm : Ferdiyetçilik, infiratçılık.

Fârik : Ayıran, fark eden.

Fersân : Derisinden kürk yapılan bir sansar.

Fıtraten : Yaratılıştan.

Freks : Duvarlara yapılan nakış.

İhvan-ı kiram : Muhterem kardeşler.

İmâret : Mamurluk, bayındırlık, eskiden medrese öğrencileri ile fakirlere ekmek ve yemek dağıtılan yer

İstalâktit : Sarkıt, kireçli ve kisli suların akmasından hasıl olan uzantılar.

Kapıcıbaşı : Osmanlı sarayında yaverlik.

Katedral : Başkilise, pisko posluk kilisesi, bir yerin en büyük kili sesi.

Kıyam : Ayağa kalkma, ayakta bulunma.

Kolonel : Albay.

Kolonizasyon : Sömürgecilik.

Kurenâ : Padişahın hizmet ve sohbetinde bulunan yakınları, mabeyinciler.

Leîm : Alçak, zelil.

Mabeyn : Osmanlı sarayında padişah yakınlarının bulundukları yer, iki şeyin arası.

Mebni : Bir şeye dayanarak, ... den ötürü

Melce : İltica olunacak yer, sığınılacak yer.

Me'mul : Emel edinilen, umulan, beklenen.

Merbut : Raptedilmiş, bağlanmış, iliştirilmiş.

Merdut : Kabul edilmemiş, çevrilmiş, geri döndürülmüş.

Miço : Gemilerdeki tayfa yamağı.

Mihrak : Odak noktası.

Muharrer : Yazılı, yazılmış

Muktazî : İktiza eden, gerekli.

Münkad : Boyun eğmiş.

Müstarham : İstirham edilen, istenilen.

Mütehayyir : Hayret etmiş, şaşırmış.

Nasyonal : Millî, ulusal.

Nekbet : Düşkünlük, talihsizlik.

Reaya : Eskiden Osmanlı devletinin Müslüman olmıyan tebeası

Rüfekâ : Refikler, arkadaşlar.

Sahavet : Cömertlik, el açıklığı.

Sakîm : Yanlış, bozuk.

Siayet : Bir kimseyi çekiştirme, arkasından söyleme.

Sebükmağz : Akılsız, kolay aldanan.

Şahrah : Büyük yol, ana cadde.

Tanzîr : Benzetme, nazire.

Tasallut : Tebelleş olma, rahatsız etme.

Teatral : Tiyatro ile ilgili. dekorlu, önceden hazırlanmış.

Tecennün : Çıldırma, delirme.

Tedvin : Yayınlanan kanun, nizam gibi şeyleri bir araya toplı yarak tertipleme.

Tekvin : Meydana getirme, var etme.

Tergib : Rağbet verme, şevklendirme.

Tevzin : Dengeleme, tartma

Tîz : Keskin, çabuk.

Vüsul : Ulaşma, erişme.

DÜZELTME

19 uncu sayımızın 1580 inci sahifesinin ilk satırındaki (su depoları), (su dolapları), 1584 üncü sahifedeki (c) bendinin 4 üncü satırındaki (paçavra toplama vesiyleleri) de (paçavra toplama vesikaları) olacaktır. 1592 nci sahifedeki «hal sigası ile de okumak pekâlâ mümkündür» cümlesi ile biten 8 inci satırdan sonra şu cümle atlanmış: «Bir sanayi kolu, memleket ham madde kaynaklarını kıymetlendirebildiği, diğer kollara da destek olabildiği nisbette, memleket ekonomisine faydalı, millî sanayiden sayılır.»

Keza, aynı sayının 1594 üncü sahife sindeki lûgatçede (Aport) (Apotr) (Musammen) (Musammem), (izâm) ın karşılığı da «büyükler, ulu kimseler» olacaktır.

Düzeltir, özür dileriz

AÇIK HABERLEŞME

Sayın Muallâ Elçin — Manisa

Üstad Salih Saim Unar pîrimize tâzim ve hayranlık hislerinizi iblâğ eden mektubunuzun, muhterem sahibine erişememiş olmasının kabahati, bizimdir. Adresi yanlış ve eksik takdim etmişiz. Böyle kadirşinas alâkaların, böylesine sebeple yarıda kalmasına elbette ki gönlümüz razı değil... Tekrarlanmasının size huzur vereceğine kani olduğumuz hislerinizi cümleleştiren satırları bize gönderiniz, ziyaretimize vesile olur.

Üsküdarlı Talât için suallerinizin tatminkâr cevaplarını, ancak muasırı, dostu ve meslekdaşı Salih Saim üstadın verebileceğini kaydedelim. Bu, öyle bir mânevî hak ve tefekkür mirası ki, evi ile beraber bütün şiirlerinin asılları yandığı zaman, Talât merhum, bu acı kaderden şu beyitle şikâyet etmişti:

Evimin yandığına yanmadım amma Saim
Yandı bin beyt-i metînim ona hâlâ yanarım

Zaten, alevlerin kül ettiği o bercestе mısralardan kalabilenler de, Salih Saim'in lûtf-u ilâhî olan hafızasında bergüzar olabilme mazhariyetine nail olanlardı. Hürmetlerimiz...

Siyasî Mektuplar

Ağustos sayımızda, hususiyetlerini izaha çalıştığımız üstad Cemal Kutay'ın politika ve hâdiseler sohbeti «SİYASÎ MEKTUPLAR» ı, Tanrı kısmet ederse, mümkün olduğu kadar yakında alacaksınız. Vatanda, tarihin müstakil ve taraf sız ses halinde konuşabilmesini sağlamış olan vefakâr alâkanıza karşı minnetimizin ifadesi olarak armağan edeceğimiz Siyasî Mektuplar, yurt ve dünya olaylarının gerçek aynası olacaktır.

Müjdelemiye değer bulmaktayız...

Sayın Nurettin Apak — Düzce.

1 — Çerkes Ethem'in hâtıralarının 3 cü ve sonuncu cildini neşredemedim. Suallerinizin cevabı ikinci cildin içindedir. Sonuncusunu da neşrederek bu konu üzerinde asıl söz sahibinin müdafaasını dinliyebilmek, sizin de dediğiniz gibi, «— **Bir ölüyü töhmetten...**» ya kurtaracak, ya onu tarih mahkemesinin önünde mahkûm edecektir.

2 — Bekir Sami Bey, o hâdiseden sonra politikadan çekilmişti.

3 — Mahmut Bey, Ali Fuad Paşanın muavinlerinden birisi olarak, kumandanlık mevkiinde bulunuyordu. Çünkü malûmdur ki, Garb Cephesinin ilk cephe kumandanı Ali Fuad Paşadır.

4 — Nâzım Paşanın rütbesi, şehadetinden sonra, Büyük Millet Meclisinin kararıyla miralaylığa yükseltilmiştir. Hürmetlerimiz, teşekkürlerimiz.

Sayın Melih Düzgeçen — Manisa

İkinci Sultan Selim, tarihlerimizde (Sarı Selim) diye meşhurdur. Kanunî'nin en değersiz oğlu olduğunda bütün kaynaklar elbirliği yaparlar. Kanunî, kendisine hakikî bir halef olabilecek şehzadeleri Mustafa ile Bayezit'i öldürttükten sonra, sakat oğlu Cihangir de, kardeşlerinin bu feci âkıbetinin dehşetiyle ölmüş, taht, Selim'e kalmıştı. İkinci Sultan Selim, 6-7 Ağustos 1566 da ölen babasının yerine tahta geçti Hürmetlerimiz.

Sayın Ali Canib Mestgider — Manisa:

Üstad Tokadî Zade Şekib'in HOŞ GÖR'ünün son dörtlüğü ile, dostlarınız arasındaki münakaşayı kesmenizi tavsiye edeceğim:

Acı sözlerinle ruhumu sıkma,
Lûtfet de şu mest-i Hüdayı hoş gör,
Gönül bir kâbedir, gel onu yıkma!
Kerîm ol ettiğim hatâyı hoş gör.
Hikmete karışma, bundan hazer et,
Sakın fer'e bakma asla nazar et,
Dikenli yollardan kolay güzâr et,
Şu cehennem gibi dünyayı hoş gör...

Saygılarımız.

Sınıfını geçen 75 öğrenciye her ay 2 sene müddetle 250 lira burs

Türkiye

Sayın öğrenci; sizde bu ikramiyeyi kazanabilmek için Türkiye Vakıflar Bankasında vadeli en az 500 liralık bir hesap açtırınız.

Vakıflar Bankası

(Basın 14685 A. 9477)

Geçmiş çağlarda:

BURSA BÜRÜMCÜKLERİ,
ÜSKÜDAR ÇATMALARI,
ANKARA SOF ZÎBÂLARI,

El sanatları zevk şaheserleri olarak kıtalarda hayranlık toplardı

Bugün:

akfil

Kumaşları

Türk pamuğunu, günümüzün tekniği ve milli zevkle kucaklaştırarak dünya pazarlarında temsil ediyor.